

SRPSKO UDRUŽENJE
ZA KRIVIČNOPRAVNU TEORIJU I PRAKSU

INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA
I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

REVIJA

ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO

BEOGRAD, 2019.

Savet časopisa

Prof. dr Zoran STOJANOVIĆ, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu u penziji; Prof. dr Đorđe IGNJATOVIĆ – redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Akademik Igor Leonidovič TRUNOV – Ruska akademija nauka u Moskvi; Prof. dr Vid JAKULIN – Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani; Prof. dr Miodrag SIMOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci; Janko LAZAREVIĆ – sudija Vrhovnog kasacionog suda; Dr Jovan ĆIRIĆ – sudija Ustavnog suda; Nenad VUJIĆ – direktor Pravosudne akademije.

Redakcija časopisa

Prof. dr Claus ROXIN – Pravni fakultet Univerziteta u Minhenu; Prof. dr Stanko BEJATOVIĆ – Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu; Dr Jasmina KIURSKI – zamenik Republičkog javnog tužioca; Prof. dr Dragana KOLARIĆ – sudija Ustavnog suda; Prof. dr Milan ŠKULIĆ – sudija Ustavnog suda; Prof. dr Božidar BANOVIĆ – Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu; Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ – Kriminalističko policijska akademija u Beogradu; Doc. dr Veljko TURANJANIN – Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu; Doc. dr Dragana ČVOROVIĆ – Kriminalističko policijska akademija u Beogradu; Dr Vladan JOLDŽIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu; Dr Sanja ĆOPIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu; Dr Ana BATRIĆEVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu; Dr Olivera PAVIĆEVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu.

Glavni i odgovorni urednik časopisa

Dr Ivana STEVANOVIĆ, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Urednik časopisa

Doc. dr Milica KOLAKOVIĆ-BOJOVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Sekretar redakcije časopisa

Nikola VUJIĆIĆ, MA – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

ISSN 1820-2969

Časopis izdaju: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu
i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

---

Časopis izlazi tri puta godišnje.
Radove i ostalu poštu u vezi sa časopisom slati na
E-mail: sekretar.revija@gmail.com

U troškovima izdanja časopisa učestvovalo je Ministarstvo prosvete,
nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
i Pravosudna akademija u Beogradu

Štampa i priprema: „Službeni Glasnik“ Beograd.
Tiraž: 300 primeraka

Editorial council

Professor Zoran STOJANOVIC, PhD – University of Belgrade, Faculty of Law; Professor Djordje IGNJATOVIC, PhD – University of Belgrade, Faculty of Law; Academic Igor Leonidovic TRUNOV, PhD – Russian Academy of Sciences, Moscow; Professor Vid JAKULIN, PhD – Faculty of Law, University of Ljubljana; Professor Miodrag SIMOVIC, PhD – Faculty of Law – University of Banja Luka; Janko LAZAREVIC – Supreme Court of Cassation Judge; Jovan CIRIC, PhD – Constitutional Court Judge; Nenad VUJIC – director of the Judicial Academy

Editorial board

Professor Claus ROXIN, PhD – Faculty of Law, University of Munich; Professor Stanko BEJATOVIC, PhD – Faculty of Law, University of Kragujevac; Jasmina KIURSKI, PhD – Deputy Republic Public Prosecutor; Professor Dragana KOLARIC, PhD – Constitutional Court Judge; Professor Milan SKULIC, PhD – Constitutional Court Judge; Professor Bozidar BANOVIC, PhD – Faculty of Security Studies, University of Belgrade; Professor Djordje DJORDJEVIC, PhD – The Academy of Criminalistic and Police Studies – Belgrade; Professor Veljko TURANJANIN, PhD – Faculty of Law, University of Kragujevac; Professor Dragana CVOROVIC, PhD – The Academy of Criminalistic and Police Studies – Belgrade; Vladan JOLDZIC, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade; Sanja COPIC, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade; Ana BATRICEVIC, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade; Olivera PAVICEVIC, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade.

Editor in chief

Ivana STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological
and Sociological Research, Belgrade

Editor

Asst. Prof. Milica KOLAKOVIC-BOJOVIC, PhD – Institute of Criminological
and Sociological Research, Belgrade

Editorial board Secretary

Nikola VUJICIC, MA – Institute of Criminological
and Sociological Research, Belgrade

ISSN 1820-2969

The Journal is issued by: Serbian Association for Criminal Law Theory and Practice
and Institute of Criminological and Sociological Research in Belgrade.

The Journal is published three times a year.
Send scientific articles and other papers relevant for the Journal via E-mail:
sekretar.revija@gmail.com

The Ministry of Education, Science and Technological Development
and Judicial Academy in Belgrade participated
in the coverage of this Journal's publishing costs.

Printed and arranged by: "Službeni Glasnik",
Belgrade Number of prints: 300

**REVIJA
ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO**

VOL 57. BR. 1.

BEOGRAD

JANUAR-APRIL 2019.

UDK 343

ISSN 1820-2969

S A D R Ź A J

ČLANCI:

1. Jelena RAKIĆ: Krivičnopravni status mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela u Evropi s osvrtom na Republiku Srbiju 9
2. Dragana ĆORIĆ: O sličnostima i razlikama definicija pojmova „maloletno lice“ i „dete“ u domaćem pozitivnom pravu 29
3. Aleksandar STEVANOVIĆ, Dragan M. CVETKOVIĆ: Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta 45
4. Milana PISARIĆ: Pretresanje advokatske kancelarije u praksi Evropskog suda za ljudska prava 63
5. Katarina ŽIVANOVIĆ: Sporazum o svedočenju okrivljenog za krivična dela organizovanog kriminala 77
6. Željko KRŠIĆ: Svjedok u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj 99
7. Marko KRSTIĆ: Novi pristup u suzbijanju radikalizma i nasilnog ekstremizma kao uvod u terorizam 121

STUDENTSKI RADOVI:

8. Minja BLAŽIĆ PAVIĆEVIĆ: Naknada štete kao supsidijarna odgovornost države u vezi sa krivičnim delima. 137

PRIKAZI:

9. Ivana RADISAVLJEVIĆ, prikaz knjige: Nils KRISTI: Norvežani stražari „srpskih logora” na severu Norveške 1942-1943. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2018, 222. 157
10. Filip MIRIĆ, prikaz knjige: Milica KOVAČEVIĆ: Delinkvencija i pravna reakcija – delinkvencija maloletnih lica i zakonom predviđeni oblici reakcije. Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, 2018, 138. 161
11. Olivera ŠEVO, prikaz knjige: Milan ŠKULIĆ, Vanja BAJOVIĆ: Istorija međunarodnog krivičnog pravosuđa i osnovne odlike postupka pred stalnim Međunarodnim krivičnim sudom. Dosije studio, Beograd, 2017, 160.. . . . 163

**JOURNAL
OF CRIMINOLOGY AND CRIMINAL LAW**

VOL 57. No. 1.

BELGRADE

JANUARY - APRIL 2019.

UDK 343

ISSN 1820-2969

C O N T E N T S

ARTICLES:

1. Jelena RAKIĆ: The status of young adult offenders in European Criminal Justice System with special reference to the Republic of Serbia 9
2. Dragana ĆORIĆ: On similarities and differences of the definitions of the terms “juvenile” and “child” in domestic law 29
3. Aleksandar STEVANOVIĆ, Dragan M. CVETKOVIĆ: Economic Crime - Notion and main features 45
4. Milana PISARIĆ: Search and seizure at a lawyer’s office in case law of European Court of Human Rights 63
5. Katarina ŽIVANOVIĆ: Agreement of witnessing of the defendant for criminal offenses of organized crime. 77
6. Željko KRŠIĆ: Witness in criminal proceedings in Bosnia and Herzegovina, Serbia and Croatia 99
7. Marko KRSTIĆ: A new approach to the presence of radicalism and violent extremism as introduction to terrorism 121

STUDENT PAPERS:

8. Minja BLAŽIĆ PAVIĆEVIĆ: Compensation for damages as subsidiary responsibility of a state in relation with criminal acts.. . . . 137

REVIEWS:

9. Ivana RADISAVLJEVIĆ, book review: Nils Christie: Norwegian guards from “Serbian camps” in northern Norway 1942-1943. University of Belgrade Faculty of Law, Belgrade, 2018, 222. 157
10. Filip MIRIĆ, book review: Milica KOVAČEVIĆ: Delinquency and legal reactions - delinquency of juveniles and law-stipulated forms of reaction. University of Belgrade Faculty for Special Education and Rehabilitation, Belgrade, 2018, 138. 161
11. Olivera ŠEVO, book review: Milan ŠKULIĆ, Vanja BAJOVIĆ: The history of the international criminal justice system and the basic features of the proceedings before the International Criminal Court. Dosije studio, Belgrade, 2017, 160. 163

Jelena RAKIĆ MA*
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Pravni fakultet, asistent

Originalni naučni rad
UDK: 343.224-053.81(4)
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

KRIVIČNOPRAVNI STATUS MLAĐIH PUNOLETNIH UČINILACA KRIVIČNIH DELA U EVROPI S OSVRTOM NA REPUBLIKU SRBIJU

Krivičnopravni status mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela sve češće je predmet interesovanja naučne i stručne javnosti na međunarodnom nivou. Međutim, ovoj kategoriji učinilaca krivičnih dela u literaturi u Republici Srbiji nije posvećeno dovoljno pažnje. Period rano punoletstva karakteriše se kao prelazni period od adolescencije do odraslog doba u kome lica ne moraju nužno biti na nivou biopsihičke zrelosti koja opravdava krivičnopravnu reakciju po pravilima predviđenim za odrasla lica. Nekoliko međunarodnih instrumenata sugeriše da bi procesuiranje i sankcionisanje mlađih punoletnih lica trebalo da bude drugačije u odnosu na odrasle osobe. U skladu sa međunarodnim preporukama većina zakonodavstava na teritoriji Evrope propisuje blaže kažnjavanje mlađih punoletnih lica u odnosu na odrasle učiniocce krivičnih dela ili izricanje krivičnih sankcija predviđenih za maloletnike. Prema pozitivnim zakonskim odredbama u Republici Srbiji mlađa punoletna lica koja izvrše krivično delo predstavljaju kategoriju učinilaca krivičnih dela prema kojima se mogu primeniti odredbe koje važe za maloletne prestupnike, ukoliko su ispunjeni zakonom propisani uslovi.

Ključne reči: mlađa punoletna lica učinioci krivičnih dela, krivičnopravni status mlađih punoletnih lica, vaspitne mere, krivične sankcije, maloletničko krivično pravo

---

* e-mail: jelenaarakic808@yahoo.com

1. Uvod

U savremenim krivičnim zakonodavstvima sposobnost lica da snose krivicu za svoja dela vezana je za propisane starosne limite. S tim u vezi krivični postupak neće se voditi prema licu koje je učinilo krivično delo ako je u vreme izvršenja dela prema nacionalnom zakonodavstvu imalo status deteta¹. Ovakav krivičnopravni položaj dece baziran je na kriminalno-političkim i opšte humanim razlozima koji imaju za cilj da se izbegne izlaganje suviše mladih lica krivičnom progonu (Škulić, 2003:111). Ukoliko krivično delo izvrši lice koje na osnovu starosne dobi pripada kategoriji maloletnika² takvo ponašanje karakteriše se kao maloletnička delinkvencija i podrazumeva primenu odredbi maloletničkog krivičnog prava, odnosno vođenja posebnog postupka prema maloletnicima koji je prilagođen specifičnostima njihovog psihofizičkog razvoja. Maloletnike karakteriše određen nivo intelektualne i emocionalne zrelosti što podrazumeva i niži stepen odgovornosti za preduzete radnje te i postupak prema njima ima za cilj vaspitanje, a ne kažnjavanje.

Ukoliko pratimo logiku prethodno navedenih kategorija učinilaca krivičnih dela onda bi u odnosu na sva lica koja su u krivičnopravnom smislu stekla status punoletne osobe krivični postupak trebalo voditi prema opštim odredbama i u skladu sa tim izreći neku od krivičnih sankcija predviđenih za punoletne učinioce krivičnih dela. Međutim, punoletna lica ne predstavljaju homogenu grupu, iako su godine života zajednički imenitelj ove kategorije učinilaca krivičnih dela tako da ih krivičnopravno ne bi trebalo tretirati na isti način. Naime, biopsihički razvoj a samim tim i zrelost ne nastupaju u isto vreme kod svih ljudi tako da se ne može sa sigurnošću tvrditi da lice koje je tek postalo punoletno ima dovoljno visok stepen lične odgovornosti i da je opravdano procesuiranje i sankcionisanje prema pravilima predviđenim za punoletna lica koja su dostigla punu zrelost. Stoga, većina zakonodavstava na području Evrope, uključujući i Republiku Srbiju, normativno prepoznaje podgrupu punoletnih lica, odnosno mlađa punoletna lica. Iako krivičnopravni status mlađih punoletnih lica nije potpuno autonoman u normativnom smislu (Škulić, 2010:207), ova lica mogu se blaže kažnjavati u odnosu na ostala punoletna lica, ili se u odnosu na njih može voditi postupak po

-
- 1 Prilikom normativnog određivanja starosnog maksimuma učinilaca krivičnih dela koji se smatraju decom ne postoji jedinstveno stanovište. Tako pod pojmom deteta mogu biti obuhvaćeni učinioci krivičnih dela do 7 godina, ili od 7 do 12, odnosno do 15 godina što zavisi od zakonodavstva konkretne države (Škulić, 2003:81).
  - 2 U zavisnosti od krivičnopravnog sistema maloletnikom se mogu smatrati lica starosti od 14 do 21 godine. Učinioci krivičnih dela ispod propisane donje starosne granice smatraju se decom, dok će se učinioci uzrasta iznad gornje starosne granice smatrati punoletnim (Škulić, 2003: 82)

pravilima za maloletne učinioce krivičnih dela i izreći neka iz kataloga krivičnih sankcija predviđenih za ovu kategoriju učinilaca krivičnih dela.

U ovom radu prvo ćemo razmotriti neke aspekte kognitivnog i psihosocijalnog razvoja mlađih punoletnih lica koji uslovljavaju njihov specifičan krivičnopravni status. Zatim ćemo krivičnopravni položaj predmetne kategorije učinilaca krivičnih dela sagledati s aspekta međunarodnih instrumenata. U sledećem delu rada ukazaćemo na razlike i sličnosti koje postoje u krivičnim zakonodavstvima Evrope, a koje se odnose na model postupanja i starosne granice mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela. Poslednji deo rada ima za cilj da se sažeto i obuhvatno prikaže krivičnopravni položaj mlađih punoletnih lica u Republici Srbiji. Shodno tome, dat je hronološki prikaz razvoja krivičnopravnog statusa mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela s posebnim osvrtom na pozitivno zakonsko rešenje.

2. Mlađa punoletna lica – između adolescenta i odrasle osobe

Pretpostavka da se sva lica u periodu ranog punoletstva nalaze na istom razvojnem nivou kao odrasle osobe je oboriva. Naime, istraživanja ukazuju na to da se razvoj ličnosti odvija postepeno i da se ne može bez rezerve prihvatiti da su sva mlađa punoletna lica zrele, odnosno odrasle osobe s punom sposobnošću da snose krivicu za svoja dela. Ovaj životni period predstavlja fazu u biopsihičkom razvoju mlade osobe tokom koje mlađa punoletna lica imaju više sličnosti sa maloletnicima nego sa odraslim osobama.

Ispoljavanje kriminalnog ponašanja od strane pojedinih mlađih punoletnih lica uslovljeno je nedovoljno razvijenim psihosocijalnim kapacitetima ličnosti koji utiču na samokontrolu, odnosno kontrolu emocija i impulsnih reakcija, koje nastavljaju da se razvijaju tokom ranih dvadesetih godina života (Steinberg, 2004: 56). Osim toga, istraživanja iz oblasti neurologije rezultirala su činjenicom da mozak mladih ljudi nije na istom razvojnem nivou kao kod odraslih, jer razvoj moždanih funkcija u cilju postizanja punog kapaciteta može trajati do 25. godine (Giedd, 2004: 8). U vezi sa prethodno navedenim adolescenti i mlađa punoletna lica češće ispoljavaju rizična ponašanja poput konzumiranja droge i alkohola i učestvovanja u kriminalnim aktivnostima (Willoughby *et al.* 2013: 320–321). U ovom periodu života vršnjačke grupe imaju snažan uticaj na mlade osobe. Maloletnici, ali i veći broj mlađih punoletnih lica još uvek grade svoj identitet i na tom putu sebe često posmatraju iz ugla vršnjaka, odnosno samopouzdanje i samovrednovanje stiču kroz prihvatanje od strane vršnjačkih grupa. Stoga vršnjačke grupe mogu imati dvojak uticaj na učestvovanje u kriminalnim

aktivnostima. Direktna uticaj odražava se tako što pojedinac donosi odluke koje su u skladu sa stavovima grupe kojoj pripada ili kojoj želi da se priključi. Uočena je direktna veza između potrebe da se pripada vršnjačkoj grupi i odluke da se učestvuje u kriminalnim aktivnostima (Corriero, 2006: 30). Indirektni uticaj ogleda se u strahu da budu odbačeni od vršnjačke grupe te se uključuju u rizična ponašanja iako to nije njihov izbor već izbor grupe. Strah od usamljenosti, odnosno od odbacivanja od strane vršnjačkih grupa predstavlja snažan pokretač prilikom donošenja odluke da li učestvovati u izvršenju krivičnog dela ili odustati i biti ekskomuniciran (Riera, 2012: 234).

Preuzimanje uloge odrasle osobe umnogome zavisi i od socioekonomskih faktora. Od mlađih punoletnih lica očekuje se da se ponašaju u skladu sa opšteprihvaćenim standardima kao što je završetak srednje škole, upisivanje fakulteta, zaposlenje i slično. Razvoj ličnosti u sadejstvu sa novim obrascima ponašanja kao što su učenje, posao, stupanje u brak pozitivno utiču na mlađa punoletna lica i doprinose udaljavanju od kriminalnih aktivnosti i vršnjaka koji ispoljavaju kriminalno ponašanje (Mulvey i dr., 2004: 217). Ipak, realnost je, za neke od njih, drugačija. Ova kategorija lica uglavnom je još uvek finansijski zavisna od svojih roditelja³ s obzirom na to da i ukoliko su zaposleni nemaju dovoljno materijalnih sredstava kako bi napustili roditeljski dom⁴, u potpunosti se osamostalili i zasnovali porodicu i na taj način razvili ličnu odgovornost (Arnett, 2007: 69; Glenn i *et al.*, 2004: 128–130). Kada se na ograničene mogućnosti mlađih punoletnika da postanu nezavisni od svojih roditelja nadovežu nedovoljno razvijena odgovornost, umerenost i sposobnost predviđanja posledica svojih dela i održavanja balansa između impulsnih i planskih reakcija dobija se slika mlađeg punoletnog lica koje lako ispoljava kriminalno ponašanje, što nužno ne znači da će nastaviti sa istim.

Mlađi punoletnici kao i maloletnici prolaze kroz fazu sazrevanja u kojoj su skloni eksperimentisanju i testiranju granica što za posledicu može imati greške, poput vršenja krivičnih dela (Hirsch, Ashworth, 2005: 46; Zimiring, 2005: 60). Sposobnost svakog ljudskog bića da živi u skladu sa propisanim pravilima ponašanja nije urođena već se razvija tokom života tako da kroz faze maloletstva i ranog punoletstva pojedinac uči da donosi odluke što sa sobom povlači „ri-

---

3 Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku koji se odnose na prihode i uslove života u Srbiji su riziku od siromaštva najviše izložena lica starosti od 18 do 24 godine čiji udeo u ukupnom uzorku iznosi 32.7%. (Saopštenje broj 087-god. LXVII od 03.04.2017. Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2016: 1).

4 Prema podacima Eurostat-a veliki broj mladih uzrasta od 18 do 24 godine još uvek živi sa svojim roditeljima. Tako je u 2017. godini najniži procenat zabeležen u Norveškoj, tačnije 10.2%, dok je čak 67.2% mladih sa područja Malte živelo sa svojim roditeljima. U Srbiji je u 2016. godini 67.6% ove kategorije stanovništva živelo u porodičnom domu (Share of young adults aged 18–34 living with their parents by age and sex – EU-SILC survey).

zik od loših izbora“ (Hirsch, Ashworth, 2005: 46). S tim u vezi je i podatak da je stopa kriminaliteta najviša pri gornjoj starosnoj granici maloletstva (Farrington, Loeber, Howell, 2012: 734), a zatim postepeno opada tako da tek četvrtina od ukupnog broja osuđenih lica biva prvi put osuđena nakon 21. godine (McGee, Farrington, 2010: 536). Ovaj podatak implicira da većina lica prestaje sa kriminalnim aktivnostima nakon postizanja zrelosti na nivou odrasle osobe i prihvatanja pozitivnih obrazaca ponašanja.

3. Međunarodni standardi u postupanju sa mlađim punoletnim učiniocima krivičnih dela

Postupanje prema mlađim punoletnim licima koji su izvršili krivično delo postaje sve značajnije pitanje u oblasti maloletničkog pravosuđa na međunarodnom nivou. Nekoliko međunarodnih dokumenata donetih od strane Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope sadrži odredbe koje se odnose na tretman mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela.

Minimalna standardna pravila Ujedinjenih nacija za administraciju pravosudnog sistema za maloletne prestupnike – Pekinška pravila⁵ odnose se na postupanje sa maloletnim učiniocima krivičnih dela i usmerena su na kaznenu reakciju pretežno rehabilitacionog karaktera u skladu sa potrebama ove kategorije prestupnika. Osim toga, Pekinškim pravilima preporučuje se državama da ulože napore kako bi se svi principi sadržani u ovom dokumentu primenjivali i na mlađa punoletna lica (pravilo 3.3).

Savet Evrope doneo je dva dokumenta koja se odnose na maloletne učiniocce krivičnih dela, ali se pravila odnose i na postupanje sa mlađim punoletnim licima. Preporuka 2003/20⁶ odnosi se na nove načine postupanja u slučajevima maloletničke delinkvencije i ulogu maloletničkog pravosuđa. Ovom preporukom predviđeno je da bi u svim slučajevima kada sudija proceni da osobe mlađe od 21 godine nisu dostigle nivo zrelosti na kome bi bile odgovorne za svoje postupke trebalo primeniti isti tretman kao i prema maloletnim učiniocima krivičnih

---

5 United Nation Standard Minimal Rules for Administration of Juvenile Criminal Justice – Beijing Rules Adopted by United Nations General Assembly Resolution, no. 40/33 of 29. November 1985. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>, stranici pristupljeno 20.6.2018

6 Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003. Dostupno na: <https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282003%29+20+concerning+new+ways+of+dealing+with+juvenile+delinquency+and+the+role+of+juvenile+justice.pdf/e96f09bf-325d-4ed5-a07f-f4c3f-663be54>, stranici pristupljeno 20.6.2018

nih dela (pravilo 11). Dakle, preporučuje se ekstenzivno shvatanje maloletstva, odnosno da se period do 21. godine života shvati kao produžena faza adolescencije što podrazumeva i izjednačavanje krivičnopravnog položaja mladih punoletnih i maloletnih lica. Preporuka 2008/11⁷ kojom se bliže uređuju pravila u vezi sa sankcijama i merama koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela kojima su izrečene sankcije ili mere, kao deo osnovnih pravila predviđa da se prema mlađim punoletnim učiniocima krivičnih dela postupa kao sa maloletnim učiniocima krivičnih dela, uvek kada je to primereno, odnosno u skladu sa samim delom i ličnošću mlađeg punoletnog lica (pravilo 17). Pod mlađim punoletnim učiniocem krivičnog dela podrazumevaju se lica koja su navršila 18 i nisu navršila 21 godinu života za koja postoje osnovi sumnje da su počinila krivično delo (pravilo 21 tačka 2). Pravila o predmetnoj kategoriji prestupnika imaju za cilj podsticanje zakonodavstava da prošire odredbe koje se odnose na maloletne prestupnike i na kategoriju mladih punoletnih lica s obzirom na to da je proces obrazovanja i integracije u društvo složen proces i lakše je izvršiti integraciju ukoliko se i mlađim punoletnim prestupnicima pristupi blažim merama (Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures: 6).

Preporuke Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope nemaju obavezan pravni karakter, ukoliko nisu formalno inkorporirane u nacionalno pravo, ali se njihov značaj ne može zanemarivati s obzirom na to da se radi o posebnim uputstvima koja bi trebalo uzeti u obzir prilikom reformi nacionalnih zakonodavstava.

4. Krivičnopravni položaj mladih punoletnih učinilaca krivičnih dela u državama Evrope

Jedna od značajnih karakteristika krivičnih zakonodavstava na području Evrope ogleda se u normativnoj distinkciji dve kategorije punoletnih učinilaca krivičnih dela, odnosno mladih punoletnih lica i odraslih. S tim u vezi težište je na tome da krivičnopravni status mladih punoletnih lica, uzimajući u obzir specifičnost biopsihičkog i psihosocijalnog razvoja, bude drugačiji od statusa ostalih punoletnih učinilaca krivičnih dela. Podaci o krivičnopravnom položaju učinilaca krivičnih dela koji pripadaju kategoriji mladih punoletnih lica na području Evrope prikazani su u Tabeli 1.

---

7 Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 Dostupno na: [https://www.unicef.org/tdad/councilofeuropcej-rec08\(1\).pdf](https://www.unicef.org/tdad/councilofeuropcej-rec08(1).pdf), stranici pristupljeno 20.6.2018.

Tabela 1: Mlađa punoletna lica u (maloletničkom) krivičnom pravu država Evrope⁸

Država	Posebne odredbe kojima mlađa punoletna lica mogu biti obuhvaćena zakonom o maloletnicima	Posebne odredbe u krivičnim zakonima kojima se omogućava ublažavanje kazne mlađim punoletnim licima	Odredbe o sankcionisanju punoletnih lica mogu/moraju biti primenjene	Starosna granica za izricanje krivične sankcije maloletničkog zatvora i sličnih oblika lišenja slobode
Austrija	da	da	18 / 21	14–27
Belgija	da	ne	16 / 18	Samo ustanove socijalne zaštite
Bugarska	da	ne	18	14–21
Crna Gora	da	ne	18 / 21	14–15 / 16–23
Danska	da	da	15 / 18 / 21	15–23
Engleska / Vels	da	da	18	10–13 / 14–21
Estonija	ne	ne	18	14–21
Finska	da	da	15 / 18 / 21	15–21
Francuska	da	da	18	13–18 / 19–23
Grčka	ne	da	18 / 21	13–21 / 22–25
Holandija	da	ne	16 / 23	14–24
Hrvatska	da	ne	18 / 21	14–21
Irska	ne	ne	18	10–12 / 13–15 / 16–18
Italija	da	da	18 / 21	14–21
Kipar	ne	da	16 / 18 / 21	14–21
Letonija	ne	ne	18	14–21
Litvanija	da	ne	14 / 16	14–21
Mađarska	ne	da	18	14–24
Nemačka	da	da	18 / 21	14–24
Poljska	ne	da	15 / 17 / 18	13–18 / 19–21
Portugalija	da	da	16 / 21	12–15 / 16–21
Republika Češka	da	da	18/18+ blaže kažnjavanje	15–19
Rumunija	ne	da	18 / 20	14–21
Rusija	da	ne	18 / 21	14–21
Slovačka	ne	da	18 / 21	14–18
Slovenija	da	ne	18 / 21	14–23
Srbija	da	ne	18 / 21	14–15 / 16–23
Škotska	da	ne	16 / 21	16–21
Španija	ne	ne	18	14–21
Švajcarska	da	da	18	10–22
Švedska	da	da	15 / 18 / 21	15–21
Turska	ne	ne	15 / 18	12–18 / 19–21
Ukrajina	ne	ne	18	14–22

8 Izvor: Dünkel, 2013: 156; Dünkel, Pruin, 2012: 33

Na osnovu izloženih podataka (Tabela 1) uočavamo da najveći broj država pruža mogućnost drugačijeg postupanja prema mlađim punoletnim licima kada se nađu u sukobu sa zakonom, ali postoje i one države čija zakonodavstva ne prave razliku između ove kategorije učinilaca krivičnih dela i ostalih punoletnih lica. Specifičan položaj mlađih punoletnih lica nije prepoznat u šest država, odnosno u Estoniji, Irskoj, Letoniji, Turskoj, Ukrajini i Španiji. Međutim, ne znači da sve navedene države u potpunosti negiraju činjenicu da pojedina mlađa punoletna lica nisu dostigla nivo potpune zrelosti. Na primer u Irskoj mlađa punoletna lica u odnosu na koja je izrečena neka od krivičnih sankcija institucionalnog karaktera tokom izdržavanja kazne biće odvojena od odraslih učinilaca krivičnih dela (Allen, 2013: 28). Dakle, iako zakonodavstvima pojedinih država nije predviđeno blaže kažnjavanje mlađih punoletnih lica kao i primena normi maloletničkog krivičnog prava ukoliko je na primer mlađi punoletnik osuđen na kaznu zatvora upućuje se u maloletnički zatvor.

Države čijim je zakonodavstvima propisano drugačije postupanje prema mlađim punoletnim licima možemo podeliti u tri grupe. U prvu grupu svrstavamo države u kojima je krivičnim zakonima propisano blaže kažnjavanje mlađih punoletnih lica. Ovoj grupi pripadaju: Grčka, Kipar, Mađarska, Poljska, Rumunija i Slovačka. Drugoj grupi pripadaju države koje normama maloletničkih zakona obezbeđuju posebna pravila za postupanje sa ovom kategorijom učinilaca krivičnih dela. To su: Belgija, Bugarska Crna Gora, Holandija, Hrvatska, Litvanija, Rusija, Slovenija, Srbija i Škotska. U treću grupu svrstali bismo države u kojima se poseban položaj mlađih punoletnih lica garantuje kako opštim krivičnim zakonima tako i zakonima koji se odnose samo na maloletne učinioce krivičnih dela. U države koje su prihvatile kombinovano rešenje spadaju: Austrija, Danska, Engleska i Vels, Finska, Francuska, Italija, Nemačka, Portugalija, Češka, Švajcarska i Švedska.

4.1. Starosne granice ranog punoletstva

Kada govorimo o mlađim punoletnim licima u literaturi možemo naći nekoliko termina kojima se označava ova životna faza. Hurrelmann i Quenzel (2013) upotrebljavaju termin srednja adolescencija (eng. *middle adolescence*). Neki autori kao što je Arnett (2000) koriste termin *emerging adulthood* (eng.) koji bismo preveli kao tranzicioni period od adolescenta do odrasle osobe. Osim navedenih Prior i dr. (2011) koriste i termin rano punoletstvo (eng. *young adulthood*).

Bez obzira na različit terminološki pristup donji klasifikacioni kriterijum, odnosno granica između maloletnih i punoletnih lica ne izaziva nedoumice. Pre-

ma Konvenciji o pravima deteta⁹ pod detetom se podrazumeva svako lice koje nije navršilo 18 godina života, ukoliko se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije (čl. 1). Ovom odredbom Konvencija upućuje na donju starosnu granicu punoletstva. Sticanje svojstva punoletnog lica u građanskopravnom smislu gotovo univerzalno nastupa sa navršenih 18 godina (Dünkel, 2013:156) tako da ovaj starosni limit i s aspekta krivičnog prava predstavlja prirodnu granicu između maloletnih i punoletnih, odnosno mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela. Međutim, u literaturi u vezi sa gornjom starosnom granicom ne postoji jedinstveno stanovište tako da može varirati od 21 do 25 godina života (Farrington, Loeber, Howell, 2012: 735–736). Autori koji za ovo životno razdoblje koriste termin „srednja adolescencija“ postavljaju 21 godinu kao gornji starosni limit (Hurrelmann, Quenzel, 2013: 45). Zagovornici termina „emerging adulthood“ koji smo preveli kao tranzicioni period od adolescenta do odrasle osobe, i termina „rano punoletstvo“ smatraju da bi starosni maksimum trebalo vezati za navršene 24 godine (Arnett, 2000:473; Prior i dr., 2011: 11). Ipak, moramo uzeti u obzir da navedene najviše starosne granice predstavljaju korisne smernice prilikom krivičnopravnog normiranja gornjeg starosnog limita, ali ne i obavezu.

Posmatrajući podatke koji se odnose na starosne granice ranog punoletstva (Tabela 1) primećujemo da je donji starosni limit 18 godina života. Uočavamo da neke države (Belgija, Danska, Finska, Holandija, Kipar, Litvanija, Poljska, Portugalija, Škotska, Švedska i Turska) za donju starosnu granicu, od koje se mogu ili moraju primeniti odredbe o sankcionisanju punoletnih učinilaca krivičnih dela, propisuju uzrast između 14 i 16 godina. U ovom slučaju ne govorimo o mlađim punoletnim licima već o učiniocima krivičnih dela koji pripadaju kategoriji maloletnika, ali prema kojima se mogu izreći krivične sankcije propisane za punoletna lica, na primer u Belgiji se maloletniku može izreći sankcija predviđena za odrasle samo ako je učinjeno krivično delo protiv bezbednosti saobraćaja, dok se izuzetno može izreći za druga teška krivična dela (Dünkel, 2013:156). Osim toga, uočavamo da je u pojedinim državama eksplicitno određena samo donja starosna granica mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela. To ne znači da gornja starosna granica ne postoji već da zakonski nije jasno definisana. Primera radi u Republici Češkoj propisano je da se prema učiniocu krivičnog dela koji je u vreme izvršenja dela navršio 18 godina mogu primeniti odredbe maloletničkog krivičnog prava, ali i blaže sankcije predviđene za odrasle učinioce krivičnih dela. Umesto decidirano postavljenog starosnog maksimuma upotrebljena je neprecizna formulacija prema kojoj se kazna ublažava učiniocima krivičnih dela čija

---

9 Zakon o ratifikaciji konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 15/90 i Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 4/96 i 2/97

je starosna dob „bliža uzrastu maloletnika“ (Pruin, Dünkel, 2015:64). Slično rešenje nalazimo i u Mađarskoj gde je nedvosmisleno definisan samo starosni minimum ranog punoletstva, dok je u vezi sa starosnim maksimumom od ključnog značaja stav Vrhovnog suda prema kome se „uzrast od 18 do 21 godine smatra važnim olakšavajućim faktorom“ (Pruin, Dünkel, 2015:64).

Bez obzira na neujednačenost koja postoji u vezi sa gornjim i donjim klasičnim kriterijumom ranog punoletstva većina država u Evropi prihvata starosni raspon od 18 do 21 godine života.

5. Mlađa punoletna lica u krivičnom zakonodavstvu u Srbiji

Međunarodni dokumenti kojima se ukazuje na potrebu drugačijeg postupanja sa mlađim punoletnim licima nastaju tek krajem 20 veka. Ipak, za Srbiju je karakteristična krivičnopravna tradicija koje se odnosi na specifičan tretman ove kategorije učinilaca krivičnih dela.

5.1. Istorijska perspektiva statusa mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela

Zakonsko diferenciranje maloletnih i punoletnih učinilaca krivičnih dela na teritoriji Srbije vezuje se za sredinu 19. veka. Naime, u ovom periodu prvi put se uspostavlja drugačiji krivičnopravni status maloletnika i punoletnih lica. Pored toga, razlikuju se i podkategorije maloletnih lica i to „nedorasla lica“, odnosno ona koja su mlađa od 14 godina, mlađa maloletna lica starosne dobi od 14 do 16 godina i „maloletna no dorasla“, odnosno starija maloletna lica od 16 do 21 godine (Nikolić, 1991: 42). Iako zakoni do sredine 20. veka ne koriste termin mlađa punoletna lica ova kategorija učinilaca krivičnih dela normativno je „pokrivena“ s obzirom na to da se pod starijim maloletnicima podrazumevaju lica do 21 godine života.

Prve odredbe o drugačijem krivičnopravnom položaju mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela nalazimo u dopuni Kaznitelnog zakona za poare i krađe iz 1847. godine kojim je predviđeno je da se prema licima starosne dobi od 16 do 21 godine života neće izricati puna kazna za konkretno krivično delo već četvrtina ili polovina propisane telesne kazne. Osim toga, ako je za krivično delo propisana smrtna kazna ova kategorija učinilaca krivičnih dela može se kazniti telesnom kaznom ukoliko su sposobni za istu, dok se usled nesposobnosti da

podnesu telesnu kaznu izriče robija u trajanju od 6 do 9 godina (Vukomanović, Mlađović, 2013:58). Kaznitelnim zakonikom za Knjaževinu Srbiju iz 1860. godine propisano je da se licima starosne dobi od 16 do 21 godine života može izreći osuđujuća presuda koja ne može biti viša od dve trećine propisane kazne, dok će osuda na robiju ili zatočenje u rasponu od 10 do 20 godina biti izrečena samo ako je za konkretno krivično delo propisana smrtna kazna (Vukomanović, Mlađović, 2013:58). Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije takođe je predviđao blaže kažnjavanje lica uzrasta od 17 do 21 godine. Tako su ova lica mogla biti kažnjena robijom ili zatočenjem od 7 do 20 godina kada su počinila krivična dela za koja je propisana smrtna kazna ili doživotna robija. Smrtna kazna mogla se izreći izuzetno, licu koje je u vreme izvršenja dela navršilo 18 godina života ukoliko je izvršilo krivično delo predviđeno Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Sva lica starosti od 17 do 21 godine izdržavala su kaznu zatvora odvojeno od punoletnih lica (Vukomanović, Mlađović, 2013:59).

Jedna od karakteristika krivičnih zakona donetih u drugoj polovini 20. veka odnosi se kako na terminološko razlikovanje maloletnih i mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela, tako i na određivanje starosnih limita koji su se zadržali do danas.

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. godine¹⁰ predviđeno je da se punoletnom licu koje u vreme suđenja nije navršilo 21 godinu života i čija duševna razvijenost odgovara razvijenosti maloletnika mogu izreći vaspitne mere (čl. 79j). Krivični zakonik iz 1976. godine¹¹ propisuje da se učinioocu koji je u vreme izvršenja krivičnog dela navršio 18 ali nije navršio 21 godinu života može izreći vaspitna mera ukoliko se očekuje da će se njome postići svrha koja bi se ostvarila izricanjem kazne. Osim toga, mlađem punoletnom licu kome je izrečena vaspitna mera mogu se izreći sve mere bezbednosti osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti i zabrane javnog istupanja (čl. 82).

5.2. Mlađa punoletna lica *de lege lata*

Za razliku od krivičnopravnih rešenja iz perioda prošlog veka kojima su odredbe o maloletnim i mlađim punoletnim učiniocima krivičnih dela bile u okviru opšteg krivičnog zakonodavstva 21. vek iznedrio je maloletničko krivično pravo kao autonomnu celinu kojom je regulisan položaj maloletnika i, u određenim slučajevima, mlađih punoletnih lica.

---

10 Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, *Službeni list FNRJ*, br. 30/59

11 *Službeni list FNRJ*, br. 106/47, 13/51, 30/59, 44/76

Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u nastavku: ZOMUKD)¹² donet je 2006. godine. Odredbe navedenog zakona mogu se odnositi i na mlađa punoletna lica, odnosno lica koja su u vreme izvršenja dela navršila 18 godina, a u vreme suđenja nisu navršila 21 godinu života (čl. 3, st. 4). Ipak, da bi se lica ovog uzrasta mogla smatrati mlađim punoletnim licem potrebno je kumulativno ispunjenje zakonom propisanih uslova. Pomenuti uslovi odnose se kako na uzrast učinioca krivičnog dela tako i na karakteristike ličnosti i okolnosti pod kojima je delo izvršeno. Osim toga, neophodna je i procena suda da će se vaspitnim merama u odnosu na konkretno lice postići ista svrha kao i izricanjem kazne (čl. 41, st. 1). ZOMUKD propisuje da će se određene odredbe ovog zakona primenjivati i na mlađa punoletna lica ako se do početka glavnog pretresa ustanovi da dolazi u obzir izricanje vaspitne mere (čl. 46). Na osnovu tumačenja navedene norme sledi da se postupak prema mlađim punoletnim licima pokreće od strane javnog tužioca za maloletnike. Javni tužilac za maloletnike podnosi zahtev za pokretanje pripremnog postupka sudiji za maloletnike koji se može složiti sa zahtevom i u tom slučaju se smatra da je pokrenut pripremnog postupak. Ako se sudija za maloletnike ne složila sa zahtevom za pokretanje pripremnog postupka isti se može pokrenuti odlukom veća za maloletnike neposredno višeg suda (čl. 63). Sprovođenje pripremnog postupka, odnosno prve faze postupka prema mlađem punoletnom licu, u nadležnosti je sudije za maloletnike (Nicević, Stevanović, 2008:504). Tokom pripremnog postupka odvija se saradnja između javnog tužioca za maloletnike, sudije za maloletnike, organa starateljstva i veštaka (lekari, pedagozi, psiholozi) s ciljem utvrđivanja stepena socio-emocionalne zrelosti mlađeg punoletnog lica (čl. 53 i 64). S tim u vezi niko ne može biti oslobođen dužnosti da svedoči o okolnostima potrebnim za ocenjivanje zrelosti mlađeg punoletnika, upoznavanje njegove ličnosti i prilika u kojima živi (čl. 50). Kada su ispitane sve okolnosti u vezi sa izvršenjem krivičnog dela, ali i okolnosti koje se odnose na stepen biopsihičke zrelosti učinioca starosne dobi od 18 do 21 godine, sudija za maloletnike dostavlja spise nadležnom javnom tužiocu za maloletnike koji može zahtevati da se pripremnog postupak dopuni ili podneti obrazloženi predlog veću za maloletnike za izricanje krivične sankcije (čl. 69).

U odnosu na mlađe punoletno lice postupak se vodi prema pojedinim pravilima predviđenim za maloletne učinioce krivičnih dela. U skladu sa tim mlađem punoletnim licu ne može se suditi u odsustvu, a od prvog saslušanja i tokom celog postupka mora imati izabranog branioca ili branioca po službenoj dužnosti (čl. 48 i 49). Mlađe punoletno lice poziva se preko roditelja, odnosno zakonskog

---

12 Službeni glasnik RS, br. 85/2005

zastupnika, osim u onim slučajevima kada bi se to negativno odrazilo na obavezu hitnog postupanja (čl. 54 i 56). Ako sudija za maloletnike tokom pripremnog postupka stekne utisak da je potrebno izdvojiti mlađeg punoletnika iz sredine u kojoj živi ili radi, ili da mu je potrebno pružiti pomoć, nadzor, zaštitu ili smeštaj doneće rešenje o meri privremenog smeštaja. Rešenje o ovoj meri može biti doneto ili ukinuto i tokom trajanja postupka pred sudom od strane predsednika veća ili veća za maloletnike (čl. 66 i 76). Ukoliko je, pak, mlađem punoletnom licu određen pritvor po pravilu će biti odvojen od punoletnih lica, dok u pritvoru sa punoletnim licem može biti izuzetno pod uslovom da punoletno lice neće štetno uticati na mlađeg punoletnika (čl. 68, st. 1). Na mlađa punoletna lica primenjuju se i odredbe o isključenju javnosti tokom trajanja postupka te u skladu sa tim tok postupka i donesena odluka mogu biti objavljene samo uz dozvolu suda, ali se ime mlađeg punoletnika ne sme navesti kao i podaci koji bi ukazivali na njegov identitet (čl. 55 i 75).

Mlađem punoletniku mogu biti izrečene samo određene vaspitne mere, odnosno jedna ili više posebnih obaveza¹³, mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili mera upućivanja u vaspitno popravni dom. Iz navedene zakonske odredbe proizilazi da se prema mlađem punoletnom licu ne može izreći kazna maloletničkog zatvora. Uz vaspitnu meru može se izreći i odgovarajuća mera bezbednosti (čl. 41 st. 2). Na osnovu prethodno navedenog uočavamo da zakonodavac nije postavio ograničenja koja se odnose na visinu propisane kazne za konkretno krivično delo kako prilikom donošenja odluke o primeni odredbi ZOMUKD tako i prilikom izbora vaspitne mere.¹⁴ Dakle, od krucijalnog značaja je ličnost mlađeg punoletnog učinioca krivičnog dela, okolnosti izvršenog dela i

---

13 Posebne obaveze mogu se odnositi na: izvinjenje oštećenom; naknadu prouzrokovane štete u okviru sopstvenih mogućnosti; redovno pohađanje škole ili odlaženje na posao; osposobljavanje za zanimanje koje odgovara sposobnostima i sklonostima konkretnog lica; uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog lokalnog ili ekološkog sadržaja, bez ikakve naknade; uključivanje u određene sportske aktivnosti; podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju ili odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i postupanje po programima rada koji su u tim ustanovama sačinjeni za konkretno lice; pohađanje kurseva za stručno osposobljavanje ili pripremanje i polaganje ispita kojima se proverava određeno znanje; zabranu napuštanja mesta prebivališta ili boravišta bez saglasnosti suda, i posebnog odobrenja organa starateljstva (ZOMUKD, čl. 14).

14 Čini se da *de lege ferenda* ima tendenciju oštrije kaznene politike u odnosu na ovu kategoriju učinilaca krivičnih dela. Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku predviđa da se prema mlađem punoletnom licu može izreći mera posebnih obaveza ili mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ukoliko je učinio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora do pet godina. Mera upućivanja u vaspitno popravni dom predviđena je za krivična dela za koja je se propisana kazna kreće u rasponu od pet do deset godina (čl. 42).

svrha kažnjavanja, ali ne i težina krivičnog dela. S tim u vezi neka od vaspitnih mera može biti izrečena i mlađem punoletnom učiniocu krivičnog dela ubistva.¹⁵

U slučajevima kada se ustanovi da je mlađe punoletno lice dostiglo punu zrelost, odnosno da karakteristike njegove ličnosti kao i okolnosti dela ne ukazuju na to da se vaspitnim merama može postići opšta svrha kažnjavanja primenjuje se odredbe Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

6. Zaključak

U državama Evrope ne postoji uniformni krivičnopravni status mlađih punoletnih učinilaca krivičnih dela. Manji broj država stavlja znak jednakosti između mlađih punoletnih i ostalih punoletnih učinilaca krivičnih dela. To znači da će se mlađem punoletnom licu izreći ista krivična sankcija, propisana za konkretno krivično delo, kao i punoletnom licu bez obzira na stepen dostignute zrelosti, mada postoje određeni korektivi koji se odnose na izdržavanje kazne zatvora odvojeno od punoletnih lica što ublažava rigidnost konkretnih zakonodavstava.

Većina zakonodavstava normira drugačije postupanje sa mlađim punoletnim učiniocima krivičnih dela posmatrajući ih kao lica kod kojih još uvek nije završen biopsihički razvoj i u čijoj resocijalizaciji retributivne mere mogu biti kontraproduktivne. Učinioci krivičnih dela koji pripadaju starosnoj grupi od 18 do 21 godine i ispunjavaju ostale zakonom propisane uslove ne tretiraju se kao punoletni već kao podkategorija punoletnih učinilaca krivičnih dela, odnosno mlađi punoletni učinioci krivičnih dela. S tim u vezi neke države normirale su blaže kažnjavanje mlađih punoletnih lica u odnosu na ostala punoletna lica koja su prešla propisani starosni „prag“. Najveći broj država dosledno sprovodi preporuke međunarodnih dokumenata i predviđa da se prema mlađim punoletnim prestupnicima mogu izreći sankcije koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, ali je njihova primena uglavnom fakultativnog karak-

---

15 Primena odredbi ZOMUKD prema mlađim punoletnim licima koja su počinila najteža krivična dela nije nepoznata našoj sudskoj praksi. Tako je u periodu od stupanja na snagu ZOMUKD izrečeno ukupno 17 vaspitnih mera za krivična dela lišenja života i to: 2007. godine za krivično delo ubistva u 3 slučaja (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2008:101); 2009. godine za 2 izvršena krivična dela ubistva (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2010:99); zatim za 1 ubistvo na mah izvršeno 2010. godine (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2011:63); 1 ubistvo počinjeno 2011. godine (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2012:67); 5 ubistava tokom 2014 godine (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2015:67); 2 ubistva u 2015. godini (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2016:73), i 2 ubistva i 1 teško ubistvo u 2016. godini (Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2017:69)

tera. Osim navedenih uočavamo i kombinovani krivičnopravni tretman mlađih punoletnih lica, odnosno mogućnost da se u odnosu na ovu kategoriju učinilaca krivičnih dela alternativno primene sankcije propisane za maloletna lica ili blaže kazne predviđene za punoletne učinioce krivičnih dela.

Specifičan krivičnopravni status mlađih punoletnih lica u Srbiji karakteriše tri faze. U prvoj fazi mlađim punoletnim učiniocima krivičnih dela izricane su blaže krivične sankcije od onih koje su propisane za punoletne učinioce krivičnih dela. Drugu fazu karakterišu posebne odredbe o ovoj kategoriji učinilaca krivičnih dela sadržane u glavi kojom se uređuje položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela, ali u okviru opštih krivičnopravnih odredbi. Treća faza ogleda se u izdvajanju pravnih propisa koji se odnose na maloletne i mlađe punoletne učinioce krivičnih dela u zasebnu celinu. Prema pozitivnim odredbama u odnosu na predmetnu kategoriju učinilaca krivičnih dela propisana je primena sankcija za maloletnike, ali pod uslovom da sud na osnovu ličnosti i svih okolnosti pod kojima je delo izvršeno proceni da bi izrečena vaspitna mera adekvatno zamenila svrhu neke od krivičnih sankcija predviđenih za punoletna lica. U odnosu na sve mlađe punoletne učinioce krivičnih dela postupak se pokreće pred javnim tužiocem za maloletnike, a od okolnosti izvršenog krivičnog dela i ličnosti samog učinioca zavisi da li će se podneti predlog za izricanje vaspitne mere ili krivične sankcije, odnosno da li će se primeniti odredbe maloletničkog krivičnog prava ili opšte odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog zakonodavstva.

Literatura

- Allen, R. (2013) *Young Adults in Custody – the way forward*. London: Transition to Adulthood Alliance.
- Arnett, J. (2007) Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?. *Child Development Perspectives*, 1, str. 68–73.
- Corriero, M. A. (2006) *Judging Children as Children – A Proposal for a Juvenile Justice System*, Philadelphia: Temple University Press.
- Dünkel, F. (2013) Youth Justice Policy in Europe – Between Minimum Intervention, Welfare and New Punitiveness U: Tom Daems, Dirk van Zyl Smit, Sonja Snacken (ur.): *European Penology?*. Oxford, Portland/Oregon: Hart Publishing 2013, str. 145–170.
- Dünkel, F., Pruin, I. (2012) Young adult offenders in juvenile and criminal justice systems in Europe U: Friedrich Lösel, Anthony Bottoms, David P. Farrington (ur.) *Young Adult Offenders. Lost in transition?*. London, New York: Routledge, str. 11–38.

- Farrington, D.P., Loeber, R., Howell, J. C. (2012) Young Adult Offenders The Need for More Effective Legislative Options and Justice Processing. *Criminology & Public Policy*, 11(4) str. 729–751.
- Giedd, J. (2004) Structural magnetic resonance imaging of the adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), str. 77–85.
- Glenn, I. R. i dr. (2004) Salient and Emerging Developmental Tasks in the Transition to Adulthood. *Child Development*, 75(1), str. 123–133.
- Hirsch, A., Ashworth, A. (2005) *Proportionate Sentencing: Exploring the Principles*. Oxford: Oxford University Press.
- Hurrelmann, K., Quenzel, G. (2013) *Lebensphase Jugend – Eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Jugendforschung*. Weinheim/Basel: Beltz Juventa
- Krivični zakonik, Službeni list FNRJ, br. 106/47, 13/51, 30/59, 44/76.
- McGee, T. R., Farrington. D.P. (2010) Are there any true adult onset offenders? *British Journal of Criminology*, 50, 530–549.
- Mulvey, E.P i dr. (2004) Theory and Research on Desistance from Antisocial Activity among Serious Adolescent Offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(3) , str. 213 – 236.
- Nicević, M., Stevanović, Č. (2008) *Krivično procesno pravo*. Novi Pazar: Forum univerzitetskih nastavnika.
- Nikolić, D. (1991) *Krivični zakonik kneževine Srbije*. Niš: Gradina.
- Prior, D. i dr. (2011) *Maturity, Young Adults and Criminal Justice*. University of Birmingham: Institute of Applied Social Studies School of Social Policy.
- Pruin, I., Dönkel, F. (2015) *Better in Europe? European responses to young adult offending*. London: Barry Cadbury Trust.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2016. (2017) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2015. (2016) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2014. (2015) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2011. (2012) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2010. (2011) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2009. (2010) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – Prijave, optuženja i osude-2007. (2018) Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.

- Riera, M. (2012) *Uncommon Sense for Parents with Teenagers*. LLC: Random House
- Steinberg, L. (2004) Risk taking in adolescence: What changes, and why? *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021, str. 51–58.
- Škulić, M. (2003) *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela*. Beograd: Dosije.
- Škulić, M. (2010) Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu. *Crimen*, 2, str. 202–227.
- Vukomanović, M., Mlađović, I. (2013). Maloletnički zatvor u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije. *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 1, str. 57–73
- Willoughby, T. i dr. (2013) Examining the Link Between Adolescent Brain Development and Risk Taking from a Social-Developmental Perspective. *Brain & Cognition*, 83 (3), str. 315–323.
- Zimring, F. E. (2005) *American Juvenile Justice*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Internet izvori:

- Arnett, J. (2000) Emerging Adulthood A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*, 55(5), str. 469–480. Dostupno na: http://www.jeffreyarnett.com/articles/ARNETT_Emerging_Adulthood_theory.pdf, stranici pristupljeno 16.7.2018.
- Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, Council of Europe. Dostupno na: http://euromed-justice.eu/files/repository/20100713123755_7COE2008.Commentary_CommentarytotheEuropeanRulesforjuvenile.pdf, stranici pristupljeno 10.7.2018.
- Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/141215/141215-vest40.html>, stranici pristupljeno 9.9.2018.
- Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008. Dostupno na: [https://www.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08\(1\).pdf](https://www.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08(1).pdf), stranici pristupljeno 20.6.2018
- Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role

of juvenile justice, Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003. Dostupno na: <https://pjpeu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282003%29+20+concerning+new+ways+of+dealing+with+juvenile+delinquency+and+the+role+of+juvenile+justice.pdf/e96f09bf-325d-4ed5-a07f-f4c3f663be54>, stranici pristupljeno 20.6.2018.

- Saopštenje broj 087-god. LXVII od 03.04.2017. Siromaštvo i socijalna nejednakost (2016) Beograd: Republički zavod za statistiku. Dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20171087.pdf>, stranici pristupljeno 14.7.2018
- Share of young adults aged 18–34 living with their parents by age and sex – EU-SILC survey. Dostupno na: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, stranici pristupljeno 23.7.2018.
- United Nation Standard Minimal Rules for Administration of Juvenile Criminal Justice – Beijing Rules Adopted by United Nations General Assembly Resolution, no. 40/33 of 29. November 1985. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>, stranici pristupljeno 20.6.2018.

Jelena RAKIĆ, LL.M

Faculty of Law, International University of Novi Pazar, assistant

THE STATUS OF YOUNG ADULT OFFENDERS IN EUROPEAN CRIMINAL JUSTICE SYSTEM WITH SPECIAL REFERENCE TO THE REPUBLIC OF SERBIA

The status of young adult offenders in criminal justice system is more often becoming a subject of interest of scientists and experts on the international level. However, this category of criminal offenders wasn't given enough attention in the Republic of Serbia. Period of early adulthood is regarded as a transitional period between adolescence and adulthood, in which a person need not necessarily be on the level of biophysical and mental maturity which justify criminal reactions according to the regulations appointed for fully grown person. A number of international institutions suggest that processing and sanctioning of young adults should be different in comparison with sanctioning of adults. In accordance with the international recommendations, majority of legislations on the territory of Europe lay down regulations which imply milder punishments for young adults in comparison with those for adults or appoint milder criminal sanctions as for juveniles. According to the positive law regulations in the Republic of Serbia, young adults who commit a criminal act are referred to as a category of offenders whose actions are treated by the same regulations appointed for juveniles, in case that all law abiding terms are fulfilled.

Key words: young adult offenders, legal status of young adults, criminal sanctions, educative measures, juvenile criminal law

dr Dragana ĆORIĆ*
Pravni fakultet Univerziteta
u Novom Sadu, docent

Pregledni rad
UDK: 343.224-053.4/6(497.11)
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

O SLIČNOSTIMA I RAZLIKAMA DEFINICIJA POJMOVA „MALOLETNO LICE“ I „DETE“ U DOMAĆEM POZITIVNOM PRAVU**

Sve češće u okviru uvodnog poglavlja u zakonima u Republici Srbiji, odmah nakon člana kojim se utvrđuje predmet regulacije tog zakona, nailazimo na poseban član, u kome se definišu pojmovi koji se koriste u tom zakonu. Zašto je to bitno učiniti, iako se u propisima koriste reči koje su poznate većem krugu ljudi iz svakodnevne komunikacije? Zašto je važno da te definicije budu što preciznije i nedvosmislene, i da definicija jednog pojma u okviru jednog zakona bude u skladu sa definicijom istog pojma u okviru drugog zakona? U našem radu analiziramo definicije pojmova „dete“ i „maloletnik“, odnosno „maloletno lice“. Definicija pojma „maloletno lice“ u nekim slučajevima je kontradiktorna definiciji pojma „dete“, dok na drugim mestima, u nekim drugim (srodnim zakonima) postoji izvesno ili potpuno sadržinsko poklapanje.

Ključne reči: definicija, dete, maloletno lice

---

* e-mail: dragancica2@gmail.com

** Članak je rezultat rada na naučnoistraživačkom projektu koji sprovodi Pravni fakultet u Novom Sadu, pod nazivom „*Pravna tradicija i savremeni pravni izazovi*“.

1. Uvodne napomene

Pravo se može izraziti jedino jezikom¹ jer „jezik je temeljni način komuniciranja, pogotovo u pravu“ (Harašić, 2011: 57). Jezik posreduje u komunikaciji između stvaraoca nekog pravnog akta i njegovog krajnjeg korisnika, tj. onog kome se prenose poruke ovlašćenja, zabrane, ili zapovesti. Jezik uvodi u postojanje misli i ideje zakonodavca; one postaju žive momentom svog imenovanja i definisanja. Sledeći pravilo da su pisane reči trajnije i da im se možemo uvek vratiti u slučaju nedoumice i utvrditi šta smo tačno pročitali (*verba volant, scripta manent*), pravo koristi jezik² u svim svojim fazama nastanka i primene kao isključivi medijum prenosa poruka.“ Ono za šta nemamo ime, niti reč u svojoj svesti, ono za nas i ne postoji“ (Kaufman, 1998: 22). Zbog toga se pravnici sve češće usmeravaju na proučavanje jezika, poboljšanje svog rečnika i postizanje čistote i jednostavnosti izraza kojima zapisuju ili tumače već napisane norme.

U svojoj raspravi „O zloupotrebi jezika“, Džon Lok je istakao da je osnovni cilj jezika „saopštavanje naših ideja“ (Lok, 2013: 30). Ovaj glavni cilj jedinstvo je drugih manjih ali i ne manje važnih ciljeva: da se misli, odnosno, da se ideje jednog čoveka učine poznate drugima; da se to učini što je moguće lakše i brže; i da se na navedeni način prenosi znanje jednog čoveka drugima o nekim stvarima i pojavama (Lok, 2013: 30). Prepreka na putu ostvarenja ovog cilja je dosta, no to ne znači da treba odustati od cilja, smatra Lok. Bitno je prepoznati „zamke“ koje nam reči koje upotrebljavamo stalno spremaju, i izbeći ih blagovremeno. Jedna od (lingvističkih) „zamki“ kojima se Lok bavi u svojoj raspravi je nedоследna primena reči – korišćenje istih reči na različitim mestima i u različitim kontekstima ali sa različitim značenjem tih reči (Lok, 2013: 17). Lok sam priznaje da je teško koristiti uvek iste reči u istom smislu jer bi to bilo jednako zahtevu da svi ljudi imaju iste ideje i da ne treba da govore ni o čemu drugom sem o onom o čemu imaju jasne i precizno utvrđene ideje. Sva kreativnost bi nestala, društvo bi stagniralo a u povratnoj sprezi sa društvom i njegovim razvojem je i sam jezik. Prethodno navedeno bi na kraju dovelo do stagnacije i umiranja jezika samog, a potom, stagnacije i umiranja i društva.³

„Budući da reči nisu ničije privatno vlasništvo, nego zajednička mera razmene (*značenja*) i opštenja (*komunikacije među ljudima*), ni na kome nije da po

---

1 „Pravo je jezička tvorevina; budite čuvari jezika u pravu i pravnog jezika i pravne terminologije u užem smislu“ (Basta, 2013: 20).

2 Tačnije pisani jezik.

3 O međusobnoj uslovljenosti društva i jezika, kao i jezika i kulture govore i domaći autori. Vid. npr: Milan Šipka, *Kultura govora*, Prometej, 2011, 21, 33; Ranko Bugarski, *Jezik i kultura*, Biblioteka XX vek, 1995, 40.

sopstvenom nahodjenju menja obrazac po kojem su utisnute niti da menja ideje skupčane sa njima“ (Bugarsku, 1995: 41–42). Značenje reči, smatra dalje Lok, se može proširiti do „podnošljive širine“, koja će ujediniti značenja neke reči upotrebljene u svakodnevnom i stručnom, posebnom jeziku. Tako se spoznaje prava i potpuna sadržina neke reči, budući da se i ona razvija sa razvojem jezika, kulture i društva.⁴ Zbog toga, poželjno je stalno istu reč upotrebljavati u istom smislu i sa istim značenjem, da bi se njeno značenje ustalilo u svesti onih koji je koriste. U suprotnom, treba objasniti odstupanje od uobičajenog značenja i razlog zbog koga dolazi do tog odstupanja.

*Jedinstvena metodološka pravila za izradu propisa*⁵ u članu 6. stavovima 1 i 2 govore o potrebi definisanja osnovnih ili novih pojmova koji se uvode tim zakonom ili će se često koristiti u istom. Već u narednom članu 7. govori se bliže o samoj definiciji, tj. šta definicija treba i može da predstavlja. Tako Jedinstvena metodološka pravila pod definicijom podrazumevaju *objašnjenje značenja pojedinih pojmova koji se koriste u samom propisu* (stav 1), *uz pomoć opštepoznatih i nedvosmislenih izraza* (stav 2). Posebna pažnja zahteva definisanje *kažnjive radnje, subjekta odgovornosti i sankcije*. Zbog zahteva da se niko ne može osuditi za krivično delo koje nije kao krivično delo predviđeno zakonom, i da se niko ne može odrediti kao kazna nešto što nije kao kazna predviđeno zakonom⁶, nalaže se zakonodavcu da u ovom delu posveti posebnu i dužnu pažnju preciziranju bića krivičnog dela, odgovornosti počinioca kao i same sankcije koja će se primeniti prema odgovornom licu.

Definicije pojmova koji se koriste u nekom propisu se obično nalaze na samom početku propisa, već u poglavlju pod nazivom „uvodne odredbe“, ali se mogu naći i u nekom drugom delu akta.⁷ Definicije istih pojmova mogu biti različite od propisa do propisa, kako je primetio i O. Mandić „spram konteksta u kojem se koriste, i spram cilja koji se želi postići sa tim propisom (Mandić, 1971: 181–182). Zbog toga je često potrebno tražiti značenje nekih reči i pojmova u vremenu kada je propis donet.

4 „Kada pravnici proširuju izvesno pravilo na druge slične odnose, oni se ne zadovoljavaju time da prišire samo značenje, već oni otkrivaju stvarnu prirodu tih odnosa i oslobađaju suštinu od skućenog jezika njihovog prvog istorijskog izraza“ (Spasojević, 1996: 31).

5 Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Jedinstvena%20metodoloska%20pravila%20za%20izradu%20propisa.pdf>, 30. mart 2019. godine.

6 Član 34 stav 1 Ustava Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 98/2006. Takođe i član 1 Krivičnog zakonika, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016).

7 Primera radi, u Krivičnom zakoniku takav član nalazimo tek u 12. glavi. Izvestan broj članova u zakoniku se i pre čl. 112 bavi definicijama nekih drugih pojmova, smatrajući ih dovoljno bitnima da im dodeli čak posebne članove, kao što su umišljaj, nehat.

Ključno pitanje je : zašto je bitno definisati neke pojmove?

Pravo koristi često reči iz uobičajenog svakodnevnog govora u svojim tekstovima. Zbog mogućeg drugačijeg značenja iste reči, jer je postavljena u drugačiji kontekst, potrebno je precizirati, objasniti na šta se tačno misli kada se koristi neka reč koja označava neki pojam.⁸ Lingvistički gledano, definicija pojmova koje koriste propisi je zapravo *kod* koji koriste učesnici u ovoj vrsti komunikacije, a kojim se precizira značenje reči koje čine taj kod, da bi obema stranama u komunikaciji upotrebljene reči bile jasne i razumljive (Savić, Konstantinović Vilić & Petrušić, 2006: 60). Sa druge strane, definisanjem pojmova koje koristi u propisima pravo zapravo obavlja svoju deskriptivnu funkciju – „opisivanje i objašnjavanje pravno relevantnih činjenica“ (Visković, 1989: 32–40). Ako se pojmovi ne definišu, ili se ne definišu u potpunosti precizno, uvek ostaje mogućnost da se na drugi način dođe do sadržine tih pojmova – logičkim tumačenjem, povezivanjem sa uobičajenim značenjem reči u svakodnevnom govoru. No ostaje kao pitanje da li je namera zakonodavca dobro protumačena i da li će se postupati u skladu sa voljom zakonodavca.

Za predmet našeg rada uzeli smo definiciju pojma „*deteta*“ u našem pozitivnom pravu, koja svojom sadržinom u različitim zakonima ne odgovara uvek našoj predstavi o pojmu „*dete*“, i uporedili je sa definicijom pojma „*maloletno lice*“. Definicije ovih pojmova imaju izvesnih sadržinskih poklapanja, ali i razlika, na koje ćemo skrenuti pažnju.

2. Definicije pojmova „*dete*“ i „*maloletno lice*“ u našem pozitivnom pravu

„*Dete*“ kao pojam se prvi put u međunarodnim aktima spominje u *Deklaraciji o pravima deteta* iz 1924. godine.⁹ Izostaje prava definicija pojma *deteta*, no zaključujemo da ga tvorci ove deklaracije (Društvo naroda) smatraju najbitnijim delom čovečanstva, začetnikom svega na svetu. Od *Deteta* dalje nastaju ljudi – ispisivanje pojma velikim slovom označava poetski, misaoni i metafizički značaj *deteta* kao bića. Zbog svih zasluga koje će tek svojim životom i u svom životu učiniti, odrasli mu duguju posebnu zaštitu, posebno u kriznim situacijama i zaštitu od bilo kakve eksploatacije, hranu, odeću, obrazovanje. Definicija pojma

---

8 Ovo je primetio i Đorđe Tasić: „Reči u svom značenju variraju, to kažu i sami lingvisti, prema situacijama u kojima se koriste. Ono što određuje vrednost reči, to je veza ili kontekst u kome se koriste“ (Tasić, 1938: 1–36).

9 *Geneva Declaration of the Rights of the Child*, adopted 26 September, 1924, League of Nations, dostupna na : <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>, 30 mart 2019.

dete izostaje i iz **Deklaracije o pravima deteta** iz 1959. godine.¹⁰ Nagoveštaj definicije nalazimo u stavu 3 preambule ove Deklaracije:

„**POŠTO SU detetu, zbog njegove fizičke i psihičke nezrelosti, potrebne posebna nega i zaštita, uključujući i odgovarajuću pravnu zaštitu, pre kao i posle rođenja**“,

gdje se potenciranje nedovoljne fizičke i psihičke zrelosti postavlja kao deo definicije deteta, bez određenog starosnog određenja.¹¹ Na ovaj deo preambule se poziva i Konvencija o pravima deteta iz 1989. godine, u okviru svoje preambule, koristeći je kao most ka novim određenima pravima i obavezama prema deci i njihovoj zaštiti.

Nacrt **Zakona o pravima deteta i zaštitniku prava deteta**¹² Republike Srbije u članu 2 predviđa:

Dete je svako ljudsko biće mlađe od 18 godina.

Osoba mlađa od 18 godina zadržava status deteta i ostvaruje prava po ovom Zakonu bez obzira na sticanje posebnih prava i obaveza na osnovu drugih zakona i odluka nadležnih organa.

Dakle, prema zamisli autora ovog zakona, bez obzira na druga prava i obaveze i odgovornosti koje lice mlađe od 18 godina dobija tokom svog života u zavisnosti od svoje starosti, sve do 18 godine će pripadati pravnoj kategoriji deteta. Navedeno je u potpunosti u skladu sa definicijom deteta u **Konvenciji o pravima deteta** usvojenoj na Generalnoj skupštini UN, 20. novembra 1989 godine¹³:

Za potrebe ove Konvencije dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiče ranije.

---

10 DECLARATION OF THE RIGHTS OF THE CHILD, [Proclaimed by General Assembly Resolution 1386(XIV) of 20 November 1959. Dostupna na :<http://www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration/> ,30 mart 2019.

11 „Dete je potčinjeno svetuo draslih koji je za njega oličen u roditeljima i školskim vlastima. Ono ne može da samo odlučuje; ono ne može ni da izabere ono što mu se sviđa, ni da odbije ono za čim nema ni želje ni sklonosti” (Lengran, 1971: 42). Koncept dečjih prava kao posebne kategorije ljudskih prava je bitno promenio opisanu situaciju. Deca, tačnije, mlađi od 18 godina u 21. veku više i češće mogu da biraju i zahtevaju bolje za sebe i da „dobru nameru“ sistema i svojih roditelja samo uzmu u obzir, a da samostalno donesu odluku. Ostaje kao pitanje o kom „nižem stepenu psihičke i fizičke zrelosti“ ovih lica onda danas možemo i da govorimo.

12 Dostupno na : <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190718/190718-vest14.html>., 30 mart 2019.

13 „Službeni list SFRJ–Međunarodni ugovori“, br. 15/90 i „Službeni list SRJ–Međunarodni ugovori“, br. 4/96 i 2/97.

Konvencija o pravima deteta prestanak statusa deteta vezuje za starost od 18 godina i za momenat sticanja pune poslovne sposobnosti. U izvesnom broju država, 18 godina je granica i za sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava, prava za otvaranje računa u poslovnoj banci, dobijanje vozačke dozvole i slično. U pitanju su prava, obaveze i odgovornosti za koje se smatra da ih sa punom pažnjom može ostvarivati dovoljno zrela osoba, svesna posledica svih svojih dela, i da se ta sposobnost neprikosnoveno stiće sa 18 godina. Značajno je ograničavanje značenja pojma deteta u vidu sintagme „za potrebe ove Konvencije“, što ostavlja mogućnost da neka druga konvencija ili deklaracija međunarodnog karaktera definišu dete na drugačiji način. Smatramo da je ovom jezičkom formulacijom, uz primenu i dodatne formulacije „ako se po zakonu koji se primenjuje na dete punoletstvo ne stiće ranije“, omogućeno i nacionalnim zakonodavstvima da i nakon ratifikacije ove konvencije, zadrže sopstvenu definiciju deteta, bez obaveze njenog usklađivanja sa definicijom iz konvencije. Vezivanje statusa deteta za momenat punoletstva i mogućnost ranijeg sticanja punoletstva, dakle, čini mogućim da u nekoj državi, sa ranijim sticanjem punoletstva i ranije prestane status deteta, jer Konvencija o pravima deteta to dozvoljava.

Porodični zakon 14 stalno govori o detetu, kao pravnoj kategoriji a ne samo biološkoj (u smislu osobe koja ima roditelje). Do ovog stava dolazimo tumačenjem odredbi samog zakona, jer se na početku spominje dete, koje je rođeno, i ima roditelje, bilo da su poznati, nepoznati, usvojioci i drugo, a kasnije u propisu se govori o dobijanju poslovne sposobnosti čime dete prestaje da bude dete, već postaje –punoletna osoba.

Takođe, spominje se „dete“ u kontekstu dobijanja poslovne sposobnosti kao sposobnosti za samostalno preduzimanje određenih pravnih poslova.

Poslovna sposobnost

Član 64

(1) Dete koje nije navršilo 14. godinu života (mlađi maloletnik) može preduzimati pravne poslove kojima pribavlja isključivo prava, pravne poslove kojima ne stiće ni prava ni obaveze i pravne poslove malog značaja.

(2) Dete koje je navršilo 14. godinu života (stariji maloletnik) može preduzimati, pored pravnih poslova iz stava 1 ovog člana, i sve ostale pravne poslove uz prethodnu ili naknadnu saglasnost roditelja, odnosno saglasnost organa starateljstva za pravne poslove iz člana 193 stav 3 ovog zakona.

---

14 “Sl. glasnik RS”, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

(3) Dete koje je navršilo 15. godinu života može preduzimati pravne poslove kojima upravlja i raspolaže svojom zaradom ili imovinom koju je steklo sopstvenim radom.

Takođe, Porodični zakon govori o ranijem sticanju svojstva poslovne sposobnosti, u kontekstu dobijanja ciljane dozvole za ranije zaključenje braka. Osoba starija od 16 godina, dakle, postaje dovoljno poslovna sposobna da zaključi brak, ali ostaje nejasno da li i u tom slučaju, pošto formalno ostaje i dalje maloletna osoba, podleže ograničenjima iz člana 64 stav 2 istog zakona (preduzimanje i drugih pravnih poslova veće vrednosti i preuzimanje obaveza isključivo uz saglasnost roditelja ili drugog zakonskog staratelja). Smatramo da ovde postoji prostor za dodatno jezičko preciziranje, čime se izbegava proizvoljnost tumačenja namere zakonodavca, čak i uz primenu sistematskog i logičkog tumačenja:

Punoletstvo i poslovna sposobnost

Član 11

(1) Punoletstvo se stiče sa navršenom 18. godinom života.

(2) Potpuna poslovna sposobnost stiče se punoletstvom i sklapanjem braka pre punoletstva uz dozvolu suda.

(3) Sud može dozvoliti sticanje potpune poslovne sposobnosti maloletnom licu koje je navršilo 16. godinu života, a postalo je roditelj i dostiglo je telesnu i duševnu zrelost potrebnu za samostalno staranje o sopstvenoj ličnosti, pravima i interesima.

Porodični zakon daje detetu još jedno značajno ovlašćenje – mogućnost da već od svoje 10 godine daje mišljenje ili stav koji nadležni organi moraju da uzmu u obzir prilikom donošenja odluke o njegovim interesima, pravima i obavezama, kao i mogućnost da se samostalno obrati nadležnim državnim organima (član 65, stav 1, tačke 4 i 5).

Zakon o radu¹⁵ uopšte ne spominje dete kao pojam, već govori samo o licima mladim od 18 godina, koja u skladu sa zakonom imaju pravo na posebnu zaštitu svojih prava kao zaposleni, i dozvoljava zaključenje ugovora o radu najranije sa 15 godina. Sem posebne zaštite, ne garantuje nikakve povlastice deci, jer ih ni ne priznaje kao kategoriju zaposlenih, već ih tretira depersonalizovano, kao lica, odnosno osobe mlađe od 18 godina (što oni formalno i jesu):

---

15 “Sl. glasnik RS”, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

Prava zaposlenih

Član 12

(4) Zaposleni mlađi od 18 godina života i zaposlena osoba sa invaliditetom imaju pravo na posebnu zaštitu, u skladu sa zakonom.

Uslovi za zasnivanje radnog odnosa

Član 24

Radni odnos može da se zasnjuje sa licem koje ima najmanje 15 godina života i ispunjava druge uslove za rad na određenim poslovima, utvrđene zakonom, odnosno pravilnikom o organizaciji i sistematizaciji poslova (u daljem tekstu: pravilnik).

Sličnu granicu od 15 godina kao uslov za sticanje testamentarne sposobnosti (pisanja zaveštanja) postavlja i **Zakon o nasleđivanju**.¹⁶ **Nema spominjanja pojmova „dete“, niti „maloletno lice“, već samo bezlično – „lice“:**

Zaveštajna (testamentalna) sposobnost

Član 79

Zaveštanje može sačiniti lice koje je navršilo petnaest godina života i sposobno je za rasuđivanje.

Uvidom u zakone iz krivičnopravne oblasti konstatujemo drugačije definisanje pojma „dete“, kao i „mlađi maloletnik“ i „stariji maloletnik“. Tako, u **Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica**¹⁷, **samo na jednom mestu nalazimo spominjanje pojma „dete“, kao osobe mlađe od 14 godina, što je u suprotnosti sa određenjem ovog pojma u ostatku pravnog sistema. Mlađi maloletnik je osoba starosti od 14 do 16 godina, a stariji maloletnik – od 16 do 18 godina. Dete, u smislu ovog zakona, izuzeto je od primene bilo kakve krivične sankcije predviđene našim pozitivnim pravom, dok u zavisnosti od starosti u rasponu od 14 do 18 godina se određuje odgovornom maloletnom licu odgovarajuća kazna.**

---

¹⁶ „Sl. glasnik RS“, br. 46/95, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015.

¹⁷ „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005.

Isključenje krivičnih sankcija prema deci

Član 2

Licu koje u vreme izvršenja protivpravnog dela, u zakonu predviđenog kao krivično delo, nije navršilo četrnaest godina, ne mogu se izreći krivične sankcije ni primeniti druge mere koje predviđa ovaj zakon.

Uzrast učinioca

Član 3

Maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina.

Mlađi maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo šesnaest godina.

Stariji maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo šesnaest, a nije navršilo osamnaest godina.

Krivični zakonik tek u glavi 12 navodi definicije pojmova koji se koriste u ovom zakonu. Tako nalazimo identično definisanje deteta i maloletne osobe kao i u okviru prethodno navedenog zakona:

Značenje izraza u ovom zakoniku

Član 112

(8) Detetom se smatra lice koje nije navršilo četrnaest godina.

(9) Maloletnikom se smatra lice koje je navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina.

(10) Maloletnim licem smatra se lice koje nije navršilo osamnaest godina

Zakon o prekršajima¹⁸ se vodi istom mišlju i definicijama – deca su do 14 godine i apsolutno izuzeta od kažnjavanja, dok stariji od 14, sve do svoje 18 godine podležu kažnjavanju za učinjene prekršaje, doduše primenom blažih sankcija.

---

18 “Sl. glasnik RS”, br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016 – odluka US.

Odgovornost maloletnika za prekršaj

Član 71

Prema maloletniku koji u vreme kada je učinio prekršaj nije navršio četrnaest godina (dete) ne može se voditi prekršajni postupak.

Na maloletnika starosti od navršenih četrnaest do navršenih osamnaest godina koji učini prekršaj, primenjuju se odredbe ove glave, a ostale odredbe ovog zakona samo ako nisu u suprotnosti sa ovim odredbama.

Iz navedenog sledi prva kolizija u primeni pojma „deteta“ u našem pozitivnom pravu: da li detetom treba smatrati samo osobe starosti do 14 godina kako stoji u krivičnim zakonima, ili ih treba smatrati detetom do njihove navršene 18 godine? Ako primenimo pravilo da specijalni zakoni derogiraju važenje opštih zakona (*lex specialis derogat legi generali*) u tom smislu bi valjalo primenjivati definiciju deteta iz krivičnih zakona jer on u odnosu na druge zakone koje smo do sada spominjali deluje kao specijalni zakon, a „krovnog“ zakona, tj. zakona o pravima deteta još zvanično nema. Smatramo da kada Zakon o pravima deteta i zaštitniku prava deteta bude usvojen, primenjivaće se sistemska definicija pojma deteta, koja, podsećamo, glasi, da se detetom smatraju sva lica starosti do 18 godina, bez obzira na prava i obaveze koje stiče na osnovu normi iz drugih zakona. Svi zakoni koji predviđaju status deteta osobama samo do njihove 14 godine će u tom smislu morati da usklade svoje definicije ovog pojma.

Sa druge strane, iako specijalni zakon derogira zakon opštije namene i sadržine, isti može biti oglašen nevažećim ako ustanovljava novu obavezu ili veći obim već postojeće obaveze za nekog adresata. Da li onda u tom smislu, možemo smanjenje starosne granice za dete (kako je navedeno u Krivičnom zakoniku i Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica) posmatrati kao uvođenje nove obaveze ili većeg obima obaveza i odgovornosti s tim u vezi?

Takođe, indikativno je da krivični zakoni isključivo govore o maloletnom licu i maloletniku, a ne o detetu. Dete je već na početku isključeno od krivične odgovornosti, dok dete kao žrtva krivičnog dela se posmatra samo u kontekstu svojih godina, bez spominjanja pojma deteta. Verujemo da postoji specijalan razlog korišćenja ovakve terminologije – ustanovljavanje određene distance onih koji su uključeni u postupke gde su deca bilo žrtve bilo učinioci krivičnih dela. Upotreba pojma „dete“ asocira na obavezu zaštite, i pružanje razumevanja, ljubavi, samilosti, o čemu govore i ranije spomenuti međunarodni dokumenti. Sa

druge strane, upotreba pojma „maloletnik“ odvaja moguću emotivnu reakciju od objektivnog postupanja u slučaju koji se nalazi, primera radi, pred sudijom.

Druga sadržinska kolizija koju primećujemo se odnosi na upotrebu pojmova „*mlađi maloletnik*“ i „*stariji maloletnik*“. Prema Porodičnom zakonu, mlađi maloletnik je osoba starosti do 14 godina, dok u krivičnim zakonima je to osoba starosti od 14 do 16 godina. „*Stariji maloletnik*“ je prema Porodičnom zakonu osoba starija od 14 godina, sve do svoje 18 godine, dok u krivičnim zakonima je to osoba između svoje 16 i 18 godine. Sadržinskog preklapanja imamo samo u pogledu osoba od 16 do 18 godina starosti; primena ostalih pojmova postaje upitna. „Dete“ postoji kao kategorija prema krivičnim zakonima, samo do svoje 14 godine, nakon toga „napreduje“ u kategoriju „maloletnika“¹⁹.

Primenom pravila hijerarhije pravnih akata, gde ratifikovani međunarodni akti imaju višu pravnu snagu od domaćih pravnih akata, bilo bi opravdano uputiti zahtev za usklađivanje starosne granice deteta u svim aktima u okviru našeg pozitivnog prava sa onim kako je navedeno u poslednjoj ratifikovanoj Konvenciji o pravima deteta iz 1989. godine. Sa druge strane, budući da sama formulacija deteta u Konvenciji o pravima deteta predviđa i izuzetak – mogućnost da se prema važećem pravu u nekoj državi punoletstvo stiče i pre navršene 18 godine; poželjno je razmotriti i predlog za postavljanje niže starosne granice za punoletstvo.

Međunarodne konvencije i deklaracije govore o „*manjoj psihičkoj i fizičkoj razvijenosti deteta*“, zbog čega mu je potrebna veća i bolja zaštita odraslih. Međutim, mi mlađima od 18 godina dozvoljavamo da se zaposle i napišu testament sa 15 godina, sa 16 godina da zaključe brak i zahtevamo da imaju ličnu kartu takođe sa 16 godina. Da li smo priznavanjem svih ovih prava ali i obaveza mlađima od 18 priznali da zapravo nisu tako psihički i fizički nerazvijeni kako ih smatraju međunarodni dokumenti, doduše iz 20. veka?

Zakon o pravim pacijenta²⁰ u članu2 definiše „dete“ kao „svaku osobu starosti do 18 godina“, dok član 3 stav 1 tačka **Zakona o mladima²¹** definiše kao *mlade* „*lica od navršenih 15 godina do navršenih 30 godina života*“.

---

19 Većina zakona koje smo analizirali u našem radu ograničavaju domen značenja pojmova koje definišu, klauzulom da navedeno značenje je validno samo za primenu u situacijama opisanim u tom određenom zakonu. Koliko je takvo ograničavanje dobro, jer ne ostavlja puno prostora za nesporazume i pogrešna tumačenja, istovremeno je i loše, posmatrano sa stanovišta celokupnog pravnog sistema, jer nedoslednost u definisanju dovodi do otežane primene normi u praksi.

20 „*Sl. glasnik RS*“, br. 45/2013.

21 „*Sl. glasnik RS*“, br. 50/2011.

Preklapanje definicija u delu koji se odnosi na lica starosti od 15 do 18 godina dovodi do konfuzije jesu li ta lica deca, pa se shodno tome trebaju tretirati na način predviđen u našem zakonodavstvu za decu, ili mladi, koji nisu striktno definisani ni kao punoletni ni kao maloletni niti kao mešovita kategorija lica, što nad dovodi do pitanja, koje propise onda treba primenjivati prema „mladima“.²²

Takođe, konfuzija nastaje i u članu 11 istog zakona, gde se govori o **Strategiji za mlade**, „krovnom aktu, kojim se regulišu prava i obaveze mladih kao i drugih aktera koji učestvuju u kreiranju i realizaciji omladinskih politika“. Dakle, u ovom članu stoji da u postupku izrade Strategije za mlade učestvuju svi „mladi“ i to prvenstveno putem KOMS-Krovne organizacija mladih Srbije, koja predstavlja najviše predstavničko telo mladih u Srbiji. KOMS je savez udruženja koji trenutno okuplja 108 organizacija članica (organizacije mladih i za mlade) sa čitave teritorije Republike Srbije. Član 10 stav 3 **Zakona o udruženjima**²³ **predviđa da osnivač udruženja može biti i maloletno lice sa navršenih 14 godina života uz izjavu o davanju saglasnosti njegovog zakonskog zastupnika u skladu sa zakonom. Dakle, Zakon o udruženjima ne spominje niti decu niti mlade, već maloletna lica, što laiku sa strane koji čita ove zakone ne mora biti poznato da li se ovi pojmovi razlikuju ili ne po svojoj sadržini i da li ima sadržinskog preklapanja. Na osnovu samo površnog pregleda moglo bi se zaključiti da deca starosti od 15 do 18 godina, iako se smatraju mladima, mogu biti osnivači udruženja samo uz saglasnost svojih roditelja ili staratelja, a da oni sa 14 godina, iako mogu biti osnivači udruženja, ne mogu učestvovati u kreiranju omladinskih politika, jer nisu mladi – nego deca. Ili nisu ni deca, nego osnivači? Svakako nisu mladi, u skladu sa Zakonom o mladima.**

Ako saglasnost roditelja ili drugog zakonskog staratelja izostane, osobe starije od 14, odnosno 15 godina ne mogu biti osnivači udruženja a samim tim ni postati članica krovnog tela mladih u Republici Srbiji, koje je ključni akter za donošenje strategije za mlade, koja se odnosi i na njih same (tj. na lica starosti od 15 do 18 godina).

3. Zaključak

Ljudi su skloni upotrebi reči čije značenje donekle poznaju, smatrao je Džon Lok (Lok, 2013: 7). Ne umarajući se da pitaju i saznaju njihovo pravo

---

22 Iako je očigledno da su , u skladu sa važećim pravom, mladi mešovita kategorija lica prema kojima se treba ponašati dvojako, kao prema maloletnima u delu mladih do 18 godina, i kao prema punoletnima u delu mladih koji su stariji od 18 godina.

23 “Sl. glasnik RS”, br. 51/2009, 99/2011 – dr. zakoni i 44/2018 – dr. Zakon.

i potpuno značenje, takve reči neretko koriste i pogrešno, odnosno, u drugačijem kontekstu od onog za koje su prvobitno bile predviđene. Nakon duže nepravilne ili pogrešne upotrebe određene reči, postaje nebitno koje joj je bilo pravo i osnovno značenje, jer se to novo značenje ustalilo u svesti ljudi kao jedino ispravno. Značenje te reči je promenjeno i izvitopereno, a oni koji su učestvovali u kvarenju značenja te reči, smatrao je dalje Lok, ne vide u svom delovanju nikakvu grešku. Zbog toga je potrebno, odmah, na početku, što je preciznije moguće, definisati neku reč, pojam ili odnos, i voditi računa da se u svim istim ili sličnim situacijama njeno prvo utvrđeno značenje dosledno primenjuje, izuzev kada promenjene okolnosti i društveni razvoj zahtevaju promenu sadržine te definicije.

„Potpuno stapanje onoga što se htelo reći i onog što je rečeno nije tako često“ (Tasić, 1938: 4). Proces prevođenja misli i ideja u adekvatan jezički izraz može biti otežan nepostojanjem reči ili nedovoljnim shvatanjem same ideje ili misli koje se moraju opisati.

Dodatnu opasnost predstavlja i različit stav pisca zakona o pojmovima koje treba definisati, a koji su ključni za jedan propis. Takvu situaciju smo analizirali u našem radu, na primerima definicija pojmova „dete“ i „maloletno lice“ u domaćem pozitivnom pravu. Ključna razlika između ova dva pojma nije samo sadržinskog karaktera (utvrđivanje starosne granice) već i metodološkog i psihološkog karaktera:

- metodološkog, jer je očigledno da nisu jedinstveni metodi korišćeni prilikom utvrđivanja definicije deteta u različitim propisima, niti su konsultovane definicije deteta iz propisa koji su ranije doneti, ili međunarodnih ratifikovanih dokumenata;
- psihološkog, jer nam ostaje kao ključno pitanje šta se želi postići formalnim zaštićivanjem osoba mlađih od 18 godina, kada im na njihovom putu do te 18. godine dajemo brojna prava i obaveze kojima potvrđujemo veru u njih i njihov raniji i brži psihološki razvoj? Samim tim, utvrđujemo njihovu sposobnost za razumevanje posledica njihovih dela ranije nego što granica od 18 godina starosti pretpostavlja da je moguće.

Pravo mesto za utvrđivanje jedinstvene definicije nekog (pravnog) pojma nije zakonodavni organ. Pravna nauka – stručnjaci iz određenih oblasti prava u saradnji sa lingvistima, ujedinjeni u misiji utvrđivanja čistote, jednostavnosti i preciznosti jezičkih izraza u pravu, adekvatni su učesnici procesa definisanja pojmova koji se upotrebljavaju u zakonima i drugim opštim pravnim aktima. Utvrđivanje jedinstvenih definicija ključnih pojmova u pravu, koje će u svakom aktu biti primenjene na identičan način, vodi ka većem razumevanju adresata samog teksta propisa koji se odnosi na njih, smanjuje moguće zloupotrebe i pogrešna

tumačenja i povećava pravnu sigurnost.²⁴ Verujemo da će do ujednačavanja definicija pojmova „dete“ i „maloletno lice“ u tom smislu, i na navedeni način, uskoro doći.

Literatura

- Basta, D. (2013) *Mladim pravoslovima saveti i poruke: Filozofskopravne kristalizacije*, Draslar Partner.
- Bugarski, R. (1995) *Jezik I kultura*, Biblioteka XX vek.
- Harašić, Ž. (2011) Viskovićeva teorija tumačenja u pravu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. god. 48, 1/2011., str. 57–72.
- Katičić, R. (1992) *Novi jezikoslovni ogleđi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kaufman, A. (1998) O jezičnosti i pojmovnosti prava, *Pravo i razumevanje prava*, Gutenbergova galaksija.
- Lengran, P. (1971) *Uvod u permanentno obrazovanje (prevod: Uvalić, S.)*. Biblioteka XX veka, 1971.
- Lok, Dž. (2013) *O zloupotrebi reči (prevod: Miletić, M)*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mandić, O. (1971) *Sistem i interpretacija prava*. Zagreb: Narodne novine.
- Savić, S., Konstantinović Vilić, S. & Petrušić, N. (2006) Jezik zakona, karakteristike i rodna perspektiva. U: Mićović, M. (ur.) *Pravo i jezik*. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- Spasojević, Ž. (1996) *Analogija i tumačenje, prilog proučavanju metoda u privatnom pravu*. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
- Tasić, Đ. (1938) Značaj jezika pri tumačenju. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3, 1–6.
- Visković, N. (1989) *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed.

---

24 Neki autori ovaj postupak standardizacije definicija (pravnih) pojmova nazivaju i „stvaralačkim traženjem primjerenog izraza“ (Katičić, 1992: 344). Potreba za korišćenjem ujednačene pravne terminologije je prepoznata i jasno iskazana i kod nas, još pre skoro deceniju (Savić i dr. 2006).

Dragana ĆORIĆ, PhD, assistant professor
Faculty of Law University of Novi Sad

ON SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE DEFINITIONS OF THE TERMS OF “JUVENILE” AND “CHILD” IN DOMESTIC LAW

More often within the introductory chapter in the laws in the Republic of Serbia, immediately after the article determining the subject of regulation of that law, we come across a separate article, which defines the terms used in that law. Why is it important to do, although the rules use words that are familiar to a larger circle of people from everyday communication? Why is it important that these definitions must be as precise and unambiguous as possible, and that the definition of one term within a single law must be consistent with the definition of the same term in the context of another law? In our work we analyze the definitions of terms “child” and “juvenile”, or “minor”. The definition of the term “juvenile” in some cases is contradictory to the definition of the term “child”, while in other places, in some other (related laws) there is a certain or completely matching content.

Key words: *definition, child, juvenile*

Aleksandar STEVANOVIĆ MA*

*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
istraživač pripravnik*

dr Dragan M. CVETKOVIĆ*

Policajska Uprava za grad Beograd

Pregledni rad

UDK: 343.37

343.53

339.13

Primljeno: 15. aprila 2019. god.

POJAM I KARAKTERISTIKE PRIVREDNOG KRIMINALITETA

Autori razmatraju pojedine pravne i kriminološke aspekte privrednog kriminaliteta fokusirajući se na njegovu fenomenološku osnovu kao i pojmovna objašnjenja u cilju boljeg razumevanja problematike koja je u radu izložena. Najpre je učinjena terminološka i definicijska analiza čiji je cilj da ustanovi da li je termin „privredni kriminalitet“ adekvatan da označi sva dela koja se u teoriji, ali i normativnoj praksi podvode pod delikte koji ugrožavaju privredni sistem i poverenje društva u njega. U tom smislu je izloženo nekoliko različitih teorijskih koncepcija i pristupa u određivanju pojma privrednog kriminaliteta. Učinjena je distinkcija u odnosu na pojedine podvrste privrednog kriminaliteta koje se u literaturi često navode i kao njegovi sinonimi. Naročito su razmotrene sličnosti, ali i razlike privrednog u odnosu na organizovani kriminalitet, s obzirom na činjenicu da empirijski podaci pokazuju da se privredni delikti sve češće vrše u okviru organizovanih grupa. U cilju boljeg razumevanja fenomenoloških osobina privrednog kriminaliteta u posebnom poglavlju je bilo reči i o njegovim određujućim karakteristikama uz poseban osvrt na one koje ga izdvajaju, tj. predstavljaju njegove tzv. „posebne karakteristike“.

Ključne reči: Privredni kriminalitet, ekonomski kriminalitet, privreda, privredna krivična dela, kriminalitet belog okovratnika, organizovani kriminalitet.

---

* e-mail: aleksandar.stevnovic993@gmail.com

** e-mail: cvetkovicdragan@mts.rs

1. Uvodna razmatranja

Privredni kriminalitet kao pojam, odnosno kriminološko-pravna kategorija još uvek predstavlja tačku akademskog sporenja koje je prouzrokovalo postojanje mnoštva različitih pogleda na sam pojam i njegove najbitnije karakteristike. Otuda i možemo konstatovati nepostojanje jedinstvene definicije, kao i teorijskog koncepta koji bi donekle uokvirio i sistematizovao shvatanje privrednog kriminaliteta i doprineo njegovom adekvatnijem razumevanju.

Reč je o složenom kriminološkom i pravnom fenomenu koji je nastao u savremenom društvu sa razvojem privrede i tržišta, a koji se odlikuje izraženom difuznošću odgovornosti i viktimizacije, slabom uočljivošću za organe formalne i neformalne socijalne kontrole, tj. značajnim poteškoćama u otkrivanju učinioaca i dela koja se prema važećim krivičnopravnim propisima svrstavaju u krivična dela protiv privrede (Walklate, 2007: 102). Teoretičari i praktičari koji u okviru svojih profesionalnih aktivnosti dolaze u kontakt sa privrednim kriminalitetom, naročito bi trebalo da imaju u vidu izraženu kompleksnost i dinamičnost njegovih pojava i oblika. S tim u vezi, danas se u literaturi razlikuju klasični i savremeni oblici privrednog kriminaliteta (Banović, 2002: 44), a postojanje ove dve kategorije primarno je uzrokovano razvojem industrijsko-tehnološkog ambijenta koji se itekako reflektovao i na privredne tokove, ali i promenama političkog okvira u kojem se odvijaju privredni odnosi.

Iako je prikrivenost zajednički imenitelj privrednih delikta, odnosno otežano identifikovanje dela i učinilaca, negativne posledice koje dela privrednog kriminaliteta ostavljaju za sobom po pravilu uzdrnavaju temelje današnjeg društva. Posledice krivičnih dela koja se svrstavaju u grupu privrednih krivičnih dela nisu samo štetna po privredni sistem, već višestruko razaraju društveni poredak u celini budući da razgrađuju privrednu osnovu funkcionisanja svakog društvenog sistema, što dalje implicira mnoge druge negativne pojave koje proizlaze iz stanja ekonomskog siromaštva (Škulić, 2017: 70). Otuda, ekonomske krize, socijalno raslojavanje, degradiranje tržišta rada, robe i kapitala, sve više pospešuju potrebu da se privredni kriminalitet detaljnije razmotri sa etiološkog, fenomenološkog, ali i viktimološkog stanovišta, a sve u cilju njegovog suzbijanja, tj. redukovanja na društveno „podnošljivu“ meru.

Pored nesumnjive štetnosti posledica privrednog kriminaliteta i prikrivenosti koja karakteriše privredna krivična dela i njihove učinioce, nije uvek jednostavno identifikovati, odnosno jasno utvrditi ni žrtve inkriminiranih radnji u ekonomskoj sferi (*eng. victimless crime*), budući da takvi kriminalni akti ne izazivaju istu pažnju neformalne socijalne kontrole za razliku od nasilničkog i drugog konvencionalnog kriminaliteta koji po pravilu podvodimo pod *mala in se*

kategoriju krivičnih dela. Ipak, treba imati u vidu da privredna krivična dela spadaju u grupu najopasnijih krivičnih dela, i to ne samo usled svoje prisutnosti u kaznenim evidencijama, odnosno zbog svog obima, već i zbog svih negativnih dejstava posledica koje prouzrokuju (Bejatović, 2017: 1).

Uzevši u obzir da je privredni kriminalitet još uvek nedovoljno i u značajnoj meri neadekvatno određen, potrebno je posvetiti mu širu akademsku pažnju. Poslednjih nekoliko dekada sve je prisutnije istraživanje kriminaliteta uz oslanjanje na ekonomske modele (Fiorentini, Peltzman, 1995:2), bez obzira na to da li se njima nastoji objasniti uslovljenost, motivisanost, cilj, metod ili posledica aktivnosti koje možemo podvesti pod privredni kriminalitet. Američka doktrina je otvorenija ka korišćenju ekonomske logike, dok su kriminolozi evropske provenijencije još uvek skeptični prema tome. Ipak, u proučavanju kriminaliteta, a naročito privrednog, sve se više koriste znanja ekonomske nauke, a ta simbioza ekonomskih i krivičnih disciplina u literaturi naziva se „ekonomskim krivičnim pravom“ (Ignjatović, Škulić, 2012: 69).

2. Pojam privrednog kriminaliteta i teškoće u njegovom određivanju

Težnja da se određena društvena, pa i prirodna pojava, na pravi način razume i objasni, uslovljena je prethodnim definisanjem njenih određujućih osobina i razvojem pojmovnog aparata koji bi obezbedio da iskaz kojim se određuje sadržaj određenog pojma bude takav da ga može odvojiti od ostalih, a naročito sličnih, istovrsnih pojmova. Otuda i akademski pristup istraživanju privrednog kriminaliteta, njegovih posledica po društvene i ekonomske odnose u privredi, kao i mogućnosti delovanja i primene mera u cilju suzbijanja navedene pojave u savremenom društvu, polazi od njegovog definisanja. Uprkos tome, pokušaji da se odredi pojam privrednog kriminala nisu za rezultat imali usvajanje jedne opšte prihvaćene definicije ovog vida kriminalne aktivnosti (Tanjević, 2018: 259). Razlozi za takvu definicijsku šarenolikost su višestruki, a najčešći su to oni koji se odnose na shvatanje političko-ekonomskog poretka (Banović, 2001: 5).

Izučavanje privrednog kriminaliteta i određivanje sadržine njegovog pojma moguće je posmatrati kroz vizuru mnoštva naučnih disciplina. Kada je reč o naukama koje iz različitog ugla proučavaju kriminalni fenomen, privredni kriminalitet najčešće je razmatran sa stanovišta krivičnog – materijalnog prava, kriminologije i kriminalistike. S tim u vezi, imajući u vidu polje profesionalnog delovanja autora, odnosno relevantne činjenice i okolnosti od kojih se u analizi privrednog kriminaliteta polazi, postoje i različite definicije pojma koje nekada mogu biti međusobno kompatibilne, dopunjujući jedna drugu, dok su one neka-

da refleksija dijametralno suprotnih viđenja privrednog kriminaliteta kao pojma i konteksta u kojem se on razmatra.

Uzevši u obzir najprihvaćenija određenja kako u stranoj, tako i u domaćoj literaturi, načelno privredni kriminalitet obuhvata sve one oblike kriminalnih aktivnosti koje su usmerene protiv privrednog sistema i njegovog funkcionisanja, tj. delikte protiv društveno-svojinskih odnosa. Poznati nemački krivičar Max Alsborg bio je jedan od prvih autora koji je koristio izraz „privredno krivično pravo“, a privredni kriminalitet je definisao na osnovu pojma privrednog krivičnog dela (Banović, 2001: 5). Takav pristup u određivanju privrednog kriminaliteta, prisutan je i danas i najčešće se označava kao *pravno-formalistički*. Međutim, i ovaj, naizgled „siguran“ teorijski put, izaziva brojne poteškoće, a jedna od najznačajnijih se odnosi na određivanje opsega privrednih krivičnih dela, a po prirodi stvari i definisanje privrede kao društveno-ekonomskog okvira. U tom smislu, takođe je prisutan *formalistički* pristup prema kojem privredna krivična dela čine ona dela koja su u krivičnom zakoniku propisana u okviru grupe krivičnih dela protiv privrede.¹ Tu do izražaja posebno dolazi vladajući političko-ekonomski sistem, budući da je u skladu sa ovakvim pristupom u određivanju pojma privrednog kriminaliteta, on sve ono što je propisao zakonodavac. Na taj način se izbegavaju određene pojmovne nejasnoće i razmimoilaženja, ali se sa druge strane ograničava i sam pojam i onemogućava njegovo prilagođavanje savremenim oblicima, tendencijama i okolnostima.

Sa druge strane, pojedini autori, poput Hansa Bierman-a, privredni kriminalitet u širem smislu određuju kao skup privrednih delikta koji predstavljaju napada na materijalnu egzistenciju čoveka, dok u užem smislu podrazumevaju svaki napad, odnosno prestup protiv državne intervencije u oblasti privrede (Banović, 2001: 6).

Čini se da fleksibilnije definicije privrednog kriminaliteta koje se ne vežu usko za krivičnopravne i druge privredne propise, odgovaraju imanentnim osobinama privrednog razvoja i same privrede koja je uvek usmeravana aktuelnim političkim sistemom. Otežavajuća okolnost prilikom takvog definisanja jeste potreba da se odgovori na veliki broj otvorenih pitanja, za šta je po pravilu potrebno ne samo prevazići okvire kriminološke i pravne nauke, već i uključivanje u analizu osnova funkcionisanja države i društva, što nalaže multidisciplinarni i interdisciplinarni naučni metod.

Od početka naučnog razmatranja pojma privrednog kriminaliteta, naročito su se razvijali teorijski koncepti koji su se razlikovali u odnosu na zaštitni obje-

---

¹ Ovakav metod „nabrajanja“ u cilju određivanja pojma privrednog krivičnog dela korišćen je primera radi u Preporuci Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope br. R (81) 12 iz 1981. godine.

kat, način i obim radnji izvršenja dela koja se podvode pod pojma privrednog kriminaliteta, posledice i druge krivičnopravne elemente, uzete kao polazna osnova i referentna vrednost u definisanju pojma.

Prema jednoj od prvih definicija privrednog kriminaliteta, on je bio određen kao skup privrednih delikta koji su upereni protiv važnih grana opšte narodne privrede (Banović, 2001: 5). Kasnije definicije uglavnom su bile neki vid razrade ovog polazišta, ali suštinski nisu promenile načelan stav prema kojem pojam privrednog kriminaliteta integriše radnje usmerene protiv funkcionisanje privrednog života društva. Međutim, na pojmovno određenje u konkretnom smislu po pravilu su uticali različiti faktori, naročito političko-istorijske okolnosti i njima uokvirene ekonomski obrazac. Navedeni faktori su po logici stvari uticali i na dominantan oblik svojine, pa se u ranijim socijalističkim državama smatralo da je zaštitni objekat privrednog kriminaliteta najpre društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, odnosno ugrožavanje privrednog planiranja kao osnove tzv. „administrativne privrede“. U vreme tržišne privrede kao jednog od postulata demokratskog poretka, glavno pitanje na koje bi svaki zakonodavac trebalo da odgovori kreirajući kaznenu politiku u oblasti privrede je: Do koje mere je optimalno i da li je uopšte, sputavati privrednu „utakmicu“? (Kolaković-Bojović: 2017: 97). Uzimajući u obzir aktuelni politički sistem koji počiva na građanskim slobodama, pa tako i slobodnom tržištu, Zoran Stojanović navodi da bi krivičnopravna zaštita privrede najpre morala da obezbedi i zaštititi slobodu i jednakost mogućnosti u privređivanju, a ne zaštitu privrednih odnosa *per se* (Stojanović, 2007: 146).

Stanko Pihler, smatrao je da je privredni kriminalitet kao pojam, širi od ekonomskog kriminaliteta koji se danas u literaturi često smatra njegovim sinonimom. Takav stav pravdao je činjenicom da ekonomski kriminalitet obuhvata one oblike ponašanja koji se mogu vezivati za subjekte nekog ekonomskog ovlašćenja ili dužnosti, bez obzira na svojinski oblik tog ekonomskog odnosa. Sa druge strane, u privredni kriminalitet je svrstavao i dela protiv službene dužnosti, u onim odnosima gde se javna vlast pojavljuje kao nosilac nekog ovlašćenja u vezi sa odnosima u privredi (Pihler, 1993: 37). Imajući u vidu ondašnju „etatiziranost“ privrednih odnosa, ne može se reći da je takav stav bio pogrešan, ali je činjenica da je splet političko-ekonomskih okolnosti doveo do značajnih promena, koje su između ostalog uticale i na rekonceptualizaciju privrednog kriminaliteta.

Interesantno je pomenuti i činjenicu da su se u pojedinim zemljama tzv. „istočnog bloka“ poput SSSR dela privrednog kriminaliteta u kriminološkoj nauci, ali i pravnoj praksi tretirala kao dela političkog kriminaliteta. Kao primer, u literaturi se navodi da se u SSSR i pljačka banke smatrala političkim krivičnim delom, budući da se preduzimala protiv ekonomske institucije države koja

je deo političkog sistema, što je predstavljalo svojevrsni napad na državu (Schaffer: 1971: 380).²

Nakon pada „Berlinskog zida“ i ekspanzije „zapadnog“ političkog i ekonomskog modela koji je počivao na privatnom vlasništvu, zaštitni objekat krivičnih dela koja ulaze u domen privrednog kriminaliteta postaje i privatna svojina. Pojedini autori ukazuju na to da i tu treba biti obazriv, iz razloga što nije svako ugrožavanje privatne svojine, poslovanja ili privrednog subjekta takvo da se može smatrati „privrednim krivičnim delom“ (Stojanović *et al*, 2017: 7), pod uslovom da ispunjava opšte uslove za postojanje krivičnog dela, već je neophodno da ono direktno ugrožava ekonomske procese proizvodnje, potrošnje i razmene (Banović, 2001: 8). U literaturi se često navodi krivično delo krađe (Stojanović *et al*, 2017: 7; Škulić, 2017: 71) kao primer dela koje ima koristoljubiv motiv, ali koje se ne može podvesti pod grupu privrednih krivičnih buduću da je za to neophodno da inkriminisano ponašanje ugrožava privredni sistem i njegovo funkcionisanje, a koja će sve krivična dela smatrati privrednim, zavisi od toga kako je privredni sistem ustrojen na političko-ekonomskom planu. Pitanje je međutim, da li bi se sa sigurnošću moglo reći da se krađa kao krivično delo, uzevši u obzir njene kvalitativne i kvantitativne domašaje, *a priori* može odbaciti kao privredno krivično delo zato što ne ugrožava direktno privredni sistem. To ukazuje na svojevrsnu „varljivost“ pojma ne samo privrednog krivičnog dela, već i privrednog kriminaliteta, tj. potrebu da se pri njegovom analiziranju uzme u obzir transferzibilnost i dinamičnost privrednih tokova koji utiču na formiranje koncepta privrednog kriminaliteta.

U teoriji je sa pravom zauzet stav da privredna krivična dela vređaju poverenje društva u privredni sistem u celini ili u njegov određeni deo (Stojanović *et al*, 2017: 7), što je jasna razlika u odnosu na delikte koji su takođe motivisani sticanjem materijalne koristi, ali nemaju isti značaj kao i oni privredni u smislu kapaciteta da ugroze poverenje društva u funkcionisanje privrednog sistema. Sa stanovišta sociologije, međusobno poverenje članova zajednice je ključno za njeno adekvatno funkcionisanje (Friedrichs, 2009: 5), što daje na značaju ugrožavanju poverenja u privredni sistem kao određujućoj okolnosti i valjanom kriterijumu koji privredni kriminalitet odvaja od drugih konvencionalnih dela imovinskog kriminaliteta. Otuda se treba složiti sa definicijama privrednog kriminaliteta koje ukazuju da je ugrožavanje poverenja zajednice u privredni sistem zapravo integralni element privrednog kriminaliteta (Niggermayer, 1962: 35).

Određivanje privrednog kriminaliteta isključivo preko grupnog zaštitnog objekta nije uvek i najsigurniji put za definisanje privrednog kriminaliteta i krivič-

---

2 Takođe, pisci koji se bave Antičkim periodom, ističu da se bilo koja vrsta kriminaliteta protiv pripadnika više klase, zapravo smatra političkim kriminalitetom (Alston, 1995: 92).

nih dela i ostalih delikta koji ga sačinjavaju, budući da su, kako u domaćem, tako i u pojedinim inostranim krivičnim zakonima, u grupi dela protiv privrede, propisana i dela koja štite društvene vrednosti koje nisu isključivo vezana za privredu.³ Tako prema važećem Krivičnom zakoniku Republike Srbije⁴ u grupi krivičnih dela protiv privrede, pored onih dela koja su nedvosmisleno usmerena protiv privrede poput: *Prevara u obavljanju privredne delatnosti, Pronevera u obavljanju privredne delatnosti, Zloupotreba poverenja u obavljanju privredne delatnosti*, predviđena su i dela koja su direktno usmerljena protiv fiskalnog sistema. Radi se o sledećim delima: *Poreska utaja, Neuplaćivanje poreza po odbitku, Falsifikovanje novca, Falsifikovanje hartija od vrednosti, Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica*. Primera radi, u konkretnom primeru, krivična dela koja ostvaruju negativne reperkusije u oblasti fiskalne sigurnosti i funkcionisanja, odnosno poreškog sistema su u većini krivičnopravnih sistema svrstana u grupu krivičnih dela koja nosi naziv „krivična dela protiv ekonomije“ (Kostić, Zirojević, 2017: 260). Naročito ilustrativan primer širokog spektra inkriminiranih dela protiv privrede daje Maurice Punch navodeći da se pod okrilje privrednog kriminaliteta može smestiti pljačkanje banke, ali istovremeno i ona dela povezana sa ugrožavanjem nuklearnog sistema jedne države (Nelken, 2009: 849).

U teoriji se sve više koriste izrazi poput: ekonomskog, finansijskog, korporacijskog ili kriminaliteta „belog okovratnika“. U osnovi se ne može reći da su ti izrazi proizvoljni i da predstavljaju pitanje „naučne estetike“, minucioznosti ili prosto potrebe da se nešto promeni. Oni su više odraz vezivanja za različite elemente u analizi privrednog kriminaliteta i različitih polaznih hipoteza i premisa autora koji o njemu pišu.

Korporacijski kriminalitet se prema relevantnoj literaturi izdvaja po tome što je korist stečena zabranjenom radnjom po pravilu pripada kompaniji (Lukić, 2017: 1). Đorđe Ignjatović pak primećuje da je teško razgraničiti ličnu od koristi kompanije, budući da i ova druga po pravilu dovodi do lične, makar i posredno (karijerni napredak, novčana nagrada itd.) (Ignjatović, 1996: 235). *Kriminalitet „belog okovratnika“* u prvi plan stavlja „socijalni kapital“ učinilaca, ističući njihov visok socijalni status i društveni ugled. Dosadašnja praksa i empirijski pokazatelji, potvrđuju da se kao izvršiocu privrednih krivičnih dela mahom pojavljuju situirani pojedinci, često sa značajnim društvenim ugledom, ali se ne može osnovano tvrditi da se samo pojedinci koji poseduju naveden socijalne osobine, bave

---

3 Više o tome: Kostić J., Zirojević M. (2017) Objekt zaštite krivičnih dela protiv privrede . U: Stevanović I., Čolović V. (ur.) *Privredna krivična dela, Beograd*.

4 Krivični zakonik (“Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016)

privrednim kriminalitetom, odnosno čine inkriminisane radnje u oblasti privrede. *Finansijski kriminalitet* obuhvata kriminalne aktivnosti na finansijskom tržištu (Friedrichs, 2009: 169) koje jeste važan deo svake privrede, ali on ostavlja po strani mnoga ponašanja čije štetne posledice imaju nemerljiv uticaj na privredni sistem, kako u celini, tako i delimično. Prema tome, pojam privrednog kriminaliteta trebalo bi shvatiti kao genusni pojam za sva propisima zabranjena ponašanja (ne samo krivičnopravnim) koja ugrožavaju privredni sistem i poverenje društva u njega. Navedene nazive koji se u literaturi često mogu sresti kao sinonimi za privredni kriminalitet, trebalo bi tumačiti kao podvrstu privrednog kriminaliteta koja u središte problematizacije ugrožavanja privrednog sistema stavlja različite elemente ili polazi od različitih kriminoloških određenja.

Usklađivanje pojma privrednog kriminaliteta odnosno postizanje određenog stepena saglasnosti teorijskih i normativnih iskaza o njemu, moguće je postići na dva načina. Prvo, moguće je redefinisati značenje privrede i privrednih odnosa, te ih tumačiti u užem i širem smislu. Za to postoji značajno teorijsko i praktično utemeljenje budući da se po prirodi stvari koje se tiču odvijanja privrednog života, pojedine oblasti poput fiskalne politike, stabilnosti, funkcionisanja, tj poreskog sistema u celini, zaštite/ugrožavanja životne sredine, zaštite/ugrožavanja intelektualnih i industrijskih prava, ostvarivanja socijalnih prava itd, ne mogu „bodljikavom žicom“ odvojiti od privrede, odnosno čine integralni deo svakog privrednog sistema. Otuda postoje definicije koje pod pojmom privrednog kriminaliteta podrazumevaju sva ona ponašanja pojedinaca i grupa, kojima se na bilo koji način napada privredni sistem, a koja su inkriminisana u formi krivičnih dela, privrednih prestupa i prekršaja (Petrović, 1988: 22). Ovakav pristup pod pojmom privrednog kriminaliteta, obuhvata i zabranjene radnje propisane građanskim i administrativnim propisima, kao i sporednim krivičnim zakonodavstvom.

Drugo rešenje se tiče krivičnopravne nomotehlike, a prema njemu bi u grupi krivičnih dela protiv privrede bila propisana samo ona dela koja ugrožavaju privredni sistem shvaćen u užem smislu. Dela koja se po samoj rutini u pojedinim zakonodavstvima svrstavaju u grupu krivičnih dela protiv privrede bila bi sadržana u odvojenim grupama krivičnih dela.

Određivanje pojma privrednog krivičnog dela preko zaštitnog objekta u nauci se smatra krivičnopravnim metodom definisanja odnosnog pojma, za razliku od kriminoloških i kriminalističkih (Lukić, 2014: 270). U obzir svakako treba uzeti i kriminološke aspekte, koji nisu u svim definicijama jednako prihvaćeni, te nesumnjivo, kada je reč o kriminološkom određivanju privrednog kriminaliteta, ne postoji konzistentan stav o njegovim glavnim odrednicama.

Najpre je prisutno neslaganje u pogledu krivičnih dela koja treba obuhvatiti pod pojmom „privredni kriminalitet“. Prema jednom stanovištu, privredni kriminalitet čine ona dela koja se isključivo vezuju za privredno poslovanje, dok je prema drugom, čini se većinskom, tu potrebno obuhvatiti i dela koja primarno ugrožavaju zaštitne objekte koji štite zdravlje ljudi, socijalni sistem, industrijsku svojinu itd. pod uslovom da se takve kriminalne aktivnosti odvijaju u vezi sa privrednim poslovanjem (Lukić, 2014: 281). Na ovo pitanje se prirodno nadovezuje i nedoumica oko toga da li pod privredni kriminalitet treba podvoditi samo krivična dela, propisana krivičnim zakonikom, ili i druge povrede zakona i propisa (pre svega upravnih), tj. prekršaje i privredne presteupe. Čini se da bi se i u ovom slučaju trebalo složiti sa „ekstenzijom“ pojma privrednog kriminaliteta imajući u vidu pre svega njegovu inherentnu dinamičnost, ali i promenu industrijsko-tehnološkog ambijenta u koje se vrše kriminalne aktivnosti koje podvodimo pod privredni kriminalitet.

Među najprisutnije posledice privrednog kriminaliteta po pravilu se ubrajaju: stvaranje neloyalne konkurencije na tržištu, smanjenje radnih mesta, nedostatak kvaliteta javnih usluga usled smanjenja budžetskih prihoda, pojava sive ekonomije, nelegalnih tržišta i drugo. Kada je reč o klasifikaciji negativnih ekonomskih posledica privrednog kriminaliteta, u literaturi se navodi da one mogu postojati u tri oblika: *šteta* – koju trpi privredni sistem shvaćen u najširem smislu; *korist* – korist koju ostvaruju izvršiocu dela privrednog kriminaliteta i *kombinovani efekti* – kada u određenoj srazmeri određeno delo prouzrokuje i korist učiniocima, a sa druge strane istovremeno štetu određenim licima (Škulić, 2017: 71).

Zanimljiva je napomena koju daje David Friedrichs, a koja se odnosi na činjenicu da se delo privrednog kriminaliteta može izvršiti i u, prema ustaljenoj prirodi stvari, neočekivanim situacijama, što implicira da posledice privrednog kriminaliteta mogu biti krajnje neobične i različite od konvencionalnih. Tako navodi da je uragan Katrina koji je 2005. godine pogodio američku državu Luizijanu, u javnosti, razumljivo, percipiran kao „prirodna katastrofa“ čije uzroke nije moguće tražiti u ljudskim radnjama. Međutim, pozivajući se na pisanje drugog autora koji je prvi, u akademskoj literaturi, ovaj nesrećni slučaj povezao sa privrednim kriminalitetom, Friedrichs ukazuje na svedočenja upućenih inženjera koji su za razmere koje je uragan Katrina poprimio okrivili kompaniju koja je radila na izgradnji zaštitnih dokova i koja je tom prilikom, izigrala propise o izgradnji i druge akte prema kojima je za razliku od iskorišćenog, predviđen znatno skuplji, ali i kvalitetniji materijal, a primećena su i kvantitativna nepoklapanja u smislu „fakturisanja“ veće količine materijala i sredstava od stvarno utrošenih (Friedrichs, 2009: 2).

2.1. Odnos privrednog i organizovanog kriminaliteta – sličnosti i razlike

Pojedini oblici privrednog kriminaliteta imaju obeležja organizovane kriminalne aktivnosti, što se posebno odnosi na krivično delo pranja novca (Škulić, 2017: 72). Organizovana kriminalna grupa definisana članom 112. tačka 35. Krivičnog zakonik RS predstavlja „...grupu od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi.“. Prema tome, načelno ne postoje prepreke da se organizovano vršenje dela privrednog kriminaliteta, koja se prema aktuelnim pokazateljima sve više izvršavaju u okviru organizovanih grupa, izjednači sa organizovanim kriminalitetom, ako se uzmu u obzir isključivo krivičnopravne odrednice. Međutim, dva pojma je moguće razlikovati i to najpre uz oslanjanje na kriminološka određenja kako privrednog tako i organizovanog kriminaliteta.

Bez obzira na akademsku šarenolikost u definisanju i brojna konceptualna neslaganja, čini se da bi se kao najprihvatljivija kriminološka definicija organizovanog kriminaliteta mogla uzeti ona prema kojoj je on: „vrsta imovinskog kriminaliteta, a karakteriše ga postojanje kriminalne organizacije koja obavlja kontinuiranu privrednu delatnost, koristeći pri tom nasilje i korupciju nosilaca vlasti.“ (Ignjatović, Škulić, 2012: 28).

Oslanjajući se na navedenu definiciju organizovanog kriminaliteta, a uzevši u obzir prethodno izloženu prirodu pojma privrednog kriminaliteta, mogli bismo istaći da je odnos organizovanog i privrednog kriminaliteta zapravo odnos dva kruga koji se u jednom delu preklapaju. Edwin Sutherland, koji je početkom 30-tih godina XX veka uveo pojam „kriminalitet belog okovratnika“ u diskurs kriminološke nauke, a koji gotovo u potpunosti odgovara pojmu „privredni kriminalitet“⁵ nije pravio razliku između privrednog i organizovanog kriminaliteta.

Međutim, postoje autori koji su na suprotnim stanovištima, odnosno koji tvrde da razlika ipak postoji, a zapravo se radi o autorima koji su prednost dali delovima kruga koji se ne poklapaju. Tako se u literaturi može pronaći i da

---

5 Kriminalitet „belog okovratnika“ u svom užem shvatanju podrazumeva izvršioce krivičnih dela koji pripadaju višim društvenim slojevima, tj. koriste svoje socijalne pozicije, tzv. „socijalni kapital“ za vršenje kriminalnih aktivnosti. Jedina razlika u odnosu na „privredni kriminalitet“ koja se u literaturi može pronaći se odnosi na činjenicu da dela privrednog kriminaliteta mogu vršiti i pripadnici nižih društvenih slojeva, bez naročitog socijalnog kapitala zahvaljujući tehnološkom i industrijskom razvoju.

kriminalitet belog okovratnika ne podrazumeva spremnost na olako vršenja nasilja kao „pregovaračkog argumenta“ koji klasični organizovani kriminalitet koriste (Fijnaut, 1998: 67). Kako navodi Larry Siegel, razlika se može uspostaviti ukoliko se uzme da kriminalitet belog okovratnika predstavlja vršenje krivičnih dela od strane lica koja su inicijalno bila legalnom u biznisu, ali se u datom momentu odluče da prekrše zakon, dok organizovani kriminalitet podrazumeva nelegalne aktivnosti od samog početka. Ipak, kako je jedna od važnih karakteristika organizovanog kriminaliteta infiltriranje u legalan biznis, veoma je teško napraviti jasnu i preciznu distinkciju u odnosu na kriminalitet belog okovratnika (Coral, 1994: 56).

U doktrini pak preovlađuje stav da jasna razlika između dva pojma postoji i da se ona zaista ogleda u legalnosti, odnosno ilegalnosti poslovanja koje je karakteristično za organizovani kriminalitet. Međutim, čini se da je pravljenje pomenute distinkcije više akademsko-teorijskog karaktera, no što ima određeni praktični značaj, budući da gotovo sva izučavanja organizovanog kriminaliteta, ali i empirijski pokazatelji ukazuju da on teži infiltriranju u legalan biznis, što svakako dva oblika kriminaliteta približava do nivoa preklapanja i podudaranja. Naročito je za društva sa slobodnim tržištem i liberalnom ekonomijom kao danas dominantnim modelom, karakteristično povlačenje paralele između privrednog kriminaliteta i korporacijskog kriminaliteta, kao podvrste kriminaliteta belog okovratnika i organizovanog kriminaliteta (Ignjatović, Škulić, 2012: 230).

Konačno, kako se navodi u okviru jednog istraživanja Centra za demokratske studije (Gounev, Bezlov, 2010: 45), najnovije tendencije u definisanju organizovanog kriminaliteta i određivanju obima i vrste kriminalne delatnosti koju on podrazumeva idu ka tome da se onim tradicionalnim kao što su poslovi sa drogom, trgovina ljudima i slično, dodaju i krivična dela koja su karakteristična za kriminalitet belog okovratnika poput poreskih utaja, izigravanja pravila o javnim nabavkama, pronevera i finansijskih prevara.

3. Karakteristike privrednog kriminaliteta

Privredni kriminalitet, posebno savremeni, manifestuje se u velikom broju formi i teži ka sve većoj organizovanosti i uspostavljanju kontrole nad legalnim privrednim poslovanjem (Tanjević, 2018: 259). Kompleksnost, raznovrsnost i dinamičnost privrednog kriminaliteta nalaže potrebu stalnog izgrađivanja i usavršavanja kriminalističkih metoda, pri čemu se mora voditi računa o mogućnostima korišćenja dostignuća prirodnih, tehničkih i društvenih nauka, čija primena ima

poseban značaj u obezbeđivanju materijalnih i ličnih dokaza u postupku razjašnjavanja i dokazivanja pojedinih krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminaliteta.

Privredni kriminalitet karakteriše izuzetno široka lepeza oblika ispoljavanja, što je i razumljivo ako se uzme u obzir njegova uslovljenost novonastalim društveno ekonomskim i političkim odnosima koji generišu uslove za promene i pojavu njegovih novih oblika ispoljavanja.

Karakteristike privrednog kriminaliteta moguće je posmatrati u odnosu na delo, učinioca i žrtvu. Privredni kriminalitet posebno karakterišu sledeće osobine:

- Sposobnost prilagođavanja novim društveno ekonomskim odnosima i pozitivnopravnim propisima koji regulišu oblast privrednog poslovanja;
- Prikrivenost i konspirativnost izvršenja;
- Visoku „tamnu brojku“;
- Sofisticirane metode i načine izvršenja, kao i česte nove pojavne oblike;
- Koristoljublje, motiv da se dođe do profita nelegalnim putem;

Ozbiljnost dela u smislu da nije dovoljno da je ono izvršeno iz koristoljublja i da ugrožava nečiju imovinu ili određenog privrednog subjekta, već je neophodno da je delo takvo da ugrožava privredni sistem ili jedan njegov deo, kao i način njegovog funkcionisanja;

- Ugrožavanje poverenja društva u funkcionisanje privrednog sistema;
- Sve veću internacionalizaciju dela čemu doprinosi globalizacija tržišta;
- Uslovljenost dominantnim političko-ekonomskim sistemom koja nije karakteristična za nasilnički ili konvencionalni imovinski kriminalitet;
- Specifična svojstva izvršilaca krivičnih dela privrednog kriminaliteta uključujući svojstva karakteristična za kriminalitet belog okovratnika kao i koristoljublje kao motiv, ali i svojstva koja se odnose na njihovu profesiju;
- Izvršioци su najčešće službena ili odgovorna lica u privrednom i finansijskom poslovanju.

Posebno je važno razmotriti osobinu privrednog kriminaliteta prema kojoj ga u većini slučajeva čine delikti izvršeni iz koristoljublja (Škulić, 2017: 71). U radu smo prethodno, pozivajući se na dominantno mišljenje u domaćoj akademskoj javnosti, ukazali na to da delo izvršeno iz koristoljublja i usmereno protiv nečije imovine ili privrednog subjekta ne znači nužno da se ono može podvesti pod pojam privrednog krivičnog dela, već da je potrebno da delo ugrožava privredni sistem i način njegovog funkcionisanja. U tom smislu, nije nemoguće zamisliti situaciju u kojoj privredni sistem jedne zemlje biva ugrožen subverziv-

nom delatnošću različitih interesnih grupa, a čiji motivi, naročito ako se radi o stranim državama, ne moraju uvek biti vezani za sticanje materijalne koristi, već mogu biti strateško-političkog karaktera. To donekle može relativizovati stav da su privredna krivična dela isključivo koristoljubivog karaktera, međutim, većina krivičnih zakonika sadrži u svojim posebnim delovima inkriminisane radnje protiv države i njenog uređenja. U domaćem Krivičnom zakoniku, u glavi XXVIII koja propisuje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, sadržana su i dela poput: Diverzije (čl. 313), Sabotaže (čl. 314.), Špijunaže (čl. 315.), Odavanja državne tajne (čl. 316.). za navedena krivična dela je karakteristično da itekako mogu biti usmerena protiv privrednog sistema kao grupnog zaštitnog objekta privrednog kriminaliteta. Mišljenja smo da bi ovakva krivična dela ipak trebalo smatrati delima političkog kriminaliteta uvažavajući njihov motiv i orijentisanost ka uticanju na ustavni poredak, bezbednost i druge aspekte različite od težnje ka sticanju materijalne koristi, imajući u vidu da takva dela iziskuju drugačiji pristup u njihovom suzbijanju, odnosno kreiranje drugačije kaznene politike.

Privredna krivična dela se odlikuju i tzv. „latentnom prikrivenošću“ budući da njihove posledice nekada nisu očigledne ni oštećenom (Banović, 2017: 169), a prikrivenost je naročito prisutna kada se kao izvršiocu dela pojavljuju službena lica ili kada su na drugi način uključena u izvršenje. Tu dakle možemo govoriti i o svojevrsnom „faktičkom imunitetu“ izvršilaca dela privrednog kriminaliteta. Dobar primer za ilustraciju ovog kriminološkog pojma u kontekstu vršenja privrednih delikata u sferi ugrožavanja životne sredine. Država ponekad svesno ili nesvesno stimuliše aktuelne i potencijalne učinioce privrednih ekoloških inkriminiranih radnji. Naime, sankcijama zbog kršenja propisa u oblasti zaštite životne sredine, daleko su izloženiji, pored fizičkih lica, i ona pravna lica koja ne posluju sa velikim prihodima, ne zapošljavaju veliki broj ljudi i čija delatnost nije od vitalnog značaja za funkcionisanje jednog društva. Jednostavno, često i oštro sankcionisanje „privrednih giganta“, ugrozilo bi njihovo poslovanje, a samim tim i radnu egzistenciju velikog broja zaposlenih u takvim sistemima, što bi vodilo ka većoj stopi nezaposlenosti i otvaranju čitavog niza socijalno-ekonomskih pitanja, koja, *de facto* jesu veliki pritisak na svaku državnu vlast. Otuda, državna vlast neretko toleriše česta i flagrantna kršenja relevantnih propisa koji štite kakvo ekološko dobro od strane velikih privrednih sistema koji na ime poreske obaveze u državni budžet uplaćuju velika novčana sredstva, nego striktno primenjivati pravne norme koje bi, eventualno, mogle voditi i ka prestanku takvog pravnog lica. Veoma je značajna i vrsta delatnosti, jer će i u tom slučaju ekološki interes biti potisnut u želji da se stanje u državi učini funkcionalnim. Može se zaključiti dakle, da veći

privredni sistemi u prethodno pomenutom smisli, ali i njihova odgovorna lica, imaju neku vrstu „faktičkog imuniteta“ (Stevanović, 2015: 308).

Specifična svojstva učinilaca privrednih delikta uglavnom imaju značaj prilikom operativnog rada organa formalne socijalne kontrole u cilju suzbijanja ovog vida kriminaliteta. U literaturi se najčešće ističe da su izvršiocu dela privrednog kriminaliteta uglavnom pripadnici viših socijalnih i ekonomskih nivoa, da su po pravilu obrazovaniji i inteligentniji od učinilaca drugih vidova kriminaliteta. Interesantno je međutim jedno istraživanje koje je došlo do zaključka da postoje značajne razlike među učiniocima privrednih delikta u odnosu na njihovu starosnu dob (Hristov, 2017: 168). Navodi se tako da učinioci mlađi od 35 godina uglavnom deluju individualno, da poseduju niže stepene obrazovanja, odnosno da su prosečno inteligentni, da pričinjavaju štetu koja ne prelazi vrednost od 100.000 \$, kao i to da žive u skromnim uslovima. Sa druge strane, učinioci stariji od 35 godina se odlučuju na organizovano delovanje u grupi, visoko su obrazovani i inteligentni iznad proseka, prouzrokuju štetu koja prevazilazi vrednost od 100.000 \$ i žive u luksuznim kućama i stanovima i poseduju različite statusne simbole (Hristov, 2017: 168).

Zaključak

Čini se da je privredni kriminalitet jedan od pojmova koji se kako u nauci, tako i u pravosuđu, tumači bez zalaženja u njegovu suštinu što se posledično odražava i na praktičnom polju. Otuda postoji više dijametralno suprotnih stanovišta o privrednom kriminalitetu koja u prvi plan ističu različite elemente u zavisnosti od polaznih hipoteza. U doktrini se često mogu pronaći i mnoga „adaptiranja“ pojma „privrednog kriminaliteta“ pri čemu se u zavisnosti od teorijskog polazišta, nastoje istaći oni elementi koji odražavaju fundamentalne osobine privredne kriminalne aktivnosti, tj. predstavljaju *differentia specifica* privrednog kriminaliteta. Iako postoji više različitih definicija odnosnog pojma, smatramo da je optimalna definicija privrednog kriminalitet ona prema kojoj je on skup kriminalnih aktivnosti propisanih ne samo krivičnima zakonikom i sporrednim krivičnim zakonodavstvom, već i građanskim i administrativnim propisima, a koje se vrše u privrednom poslovanju i koje su upravljene protiv privrede i ugrožavaju poverenje društva u pravičnost i efikasnost privrednog sistema.

Smatramo da je u nastojanjima da se privredni kriminalitet odredi na optimalan način, najpre potrebno jasno definisati one elemente koji čine privredni sistem i determinisati njihov značaj za svaki privredni sistem *in concreto*. U tom smislu naročito treba imati u vidu da inkriminisane radnje u oblasti privrede

variraju u odnosu na prihvaćen političko-ekonomski model, ali i nivo industrijsko-tehnološkog razvoja. Formalistički pristup koji bi pogodovao pojmovnom preciziranju ove vrste kriminaliteta išao bi u tom pravcu koji bi podrazumeva, primera radi odvajanje dela koja primarno ugrožavaju fiskalni sistem u posebnu grupu krivičnih dela. Drugi pristup bi podrazumevao nešto šire tumačenje privrede kao pojma ili korišćenje drugog naziva poput „ekonomskog kriminaliteta“ koji je u teoriji sve prisutniji. Uvažavajući aktuelne društveno-ekonomske odnose, pod privredom bi trebalo podrazumevati i odnose u vezi sa fiskalnim sistemom, tj. odnose u javnim finansijama, socijalnoj politici, zaštitom industrijske svojine, zaštitom životne sredine i tome slično.

Iako je u literaturi ustaljen stav prema kojem se privredni kriminalitet određuje preko zaštitnog objekta koji se odnosi na zaštitu privrednog sistema, mišljenja smo da bi se valjalo složiti sa stavom da bi krivičnopravna zaštita privrede najpre morala da obezbedi i zaštitu slobodu i jednakost mogućnosti u privređivanju, a ne zaštitu privrednih odnosa budući da oni ne mogu biti sami sebi cilj.

Literatura

- Alston R. (1995) *Soldier and Society in Roman Egypt: A Social History*. London: Routledge.
- Banović B. (2001) Pojam, obim, struktura i druge karakteristike privrednog kriminaliteta u SR Jugoslaviji. U: Radovanović, D. & Mihaljević, Đ. (ur.) *Privredni kriminal i korupcija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 5-39.
- Banović, B. (2002) *Obezbeđenja dokaza i kriminalističkoj obradi krivičnih dela privrednog kriminaliteta*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
- Banović, B. (2017) Kompetentnost subjekata otkrivanja i gonjenja u funkciji efikasnog suzbijanja privrednih krivičnih dela. U: Stevanović I. & Čolović V. (ur.) *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo str. 167-185.
- Bejatović S. (2001) Efikasnost krivičnog postupka i uticaj na prevenciju privrednog kriminala. U: Radovanović, D. & Mihaljević, Đ. (ur.) *Privredni kriminal i korupcija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 39-55.
- Croal, H. (1994) *White Collar Crime: Criminal Justice and Criminology*. Buckingham: Open University Press.
- Fijnaut C. et al. (ur.) (1998) *Organized Crime in the Netherlands*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

- Fiorentini G., Peltzman S. (1995) *The Economics of organized crime*. Cambridge University Press.
- Friedrichs, D. (2009) *Trusted Criminals: White Collar Crime In Contemporary Society*. Belmont: Cengage Learning.
- Gounev P., Bezlov T. (2010) *Examining the links between organised Crime and Corruption*. Center for The Study of Democracy.
- Hristov, Z. (2017) Psihološke i kriminološke karakteristike učinilaca krivičnih dela protiv ekonomije. *Crimen*, 2/2017, str. 158-172.
- Ignjatović Đ., Škulić M. (2012) *Organizovani kriminalitet – drugo izdanje*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ignjatović, Đ. (1996) Pojmovno određenje kriminalitet belog okovratnika. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1-3/1996, str. 229-242.
- Kolaković-Bojović, M. (2017) Privredna krivična dela i poglavlje 23. U: Stevanović I. & Čolović V. (ur.) *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo str. 95-105.
- Kostić J., Zirojević M. (2017) Objekt zaštite krivičnih dela protiv privrede. U: Stevanović I., Čolović V. (ur.) *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo, str. 257-269
- Lukić N. (2014) Pojam i karakteristike privrednog krivičnog prava. U: Ignjatović Đ. (ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji IV deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 268-285.
- Lukić, N. (2017) *Kriminalitet kompanija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Nelken, D. (2002) White collar crime. U: Maguire, Morgan R. & Reiner R. (ur.) *The Oxford handbook of criminology*. London: Sage, str. 844-871.
- Pepinsky H. (2006) *Peacemaking – Reflections of a Radical Criminologist*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Petrović, A. (1988) *Osnovi kriminologije privrednog kriminaliteta*. Beograd.
- Pihler S. (1993) Ka savremenoj koncepciji ekonomskog kriminaliteta. U: *Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. str. 35-38.
- Schafer S. (1971) The Concept of the Political Criminal. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Northwestern University School of Law*, 62(3), str. 380-387.
- Stevanović, A. (2015) Ekološki kriminalitet. U: Ignjatović Đ. (ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji V deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 301-312.

- Stojanović, Z. (2007) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović, Z., et al. (2017) *Priručnik za suzbijanje privrednog kriminaliteta i korupcije*. Beograd: Ministarstvo pravde SAD i misija OEBS-a u Srbiji.
- Škulić M. (2017) Zloupotreba položaja odgovornog lica – ratio legis i neki nedostaci postojeće inkriminacije. U: Stevanović I. & Čolović V. (ur.) *Privredna krivična dela*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo str. 69-95
- Tanjević N. (2018) Privredni kriminal u Republici Srbiji – Stanje i izazovi –U: Kostić J. & Stevanović A. (ur.) *Finansijski kriminalitet*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo, str. 259-277.
- Walklate, S. (2007) *Criminology: the basics*. London: Routledge.

Aleksandar STEVANOVIĆ, LL.M
Institute of Criminological and Sociological Research, research assistant
Dragan M. CVETKOVIĆ, PhD
Police Department of the City of Belgrade

ECONOMIC CRIME – NOTION AND MAIN FEATURES

This paper deals with the issue of economic crime especially regarding its phenomenological aspect. After introduction which explains some general features of economic crime, defining issue was imposed emphasizing the fact that economic crime is differently defined in literature. Many issues arise as a consequence of an ambiguous definition, such as theoretical underdevelopment of phenomenon in question. It was underlined that economic crime manifests itself in a large number of forms and consequently causes many problems both in theory and practice. Because of this, there are many different definitions of economic crime, which in the foreground put on completely different elements. Regardless of this there is no doubt that economic crime is a very dangerous phenomenon that endangers the whole economic system and its consequences are multiple negative for society, and consequently there is a need for permanent monitoring of this type of crime and for taking effective measures in order to prevent and suppress it. Economic crime also adversely affects the trust of society in the economic system itself what is considered as a main characteristic of economic crime.

Key words: *Economic Crime, Economy, Crime, White Collar Crime, Organized Crime.*

dr Milana PISARIĆ*
asistent, Pravni fakultet Univerziteta
u Novom Sadu

Pregledni rad
UDK: 341.231.14
343.132:343.44/45
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

PRETRESANJE ADVOKATSKE KANCELARIJE U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Pretresanje advokatske kancelarije za potrebe krivičnog postupka nije zabranjeno. Štaviše, apsolutna i bezuslovna zabrana pretresanja bi bila neodrživa i nepoželjna u pravnom sistemu koji se zasniva na vladavini prava. Kako se ne radi o prostoj intervenciji u poslovni prostor, nego se njome dovodi u pitanje zaštita odnosa poverenja između stranke i advokata i advokatova dužnost čuvanja profesionalne tajne, neophodno je da države propišu određene proceduralne garancije za pretresanje advokatske kancelarije. Na taj način bi se na najmanju moguću meru sveo pritisak na poverljivost, koja je u osnovi odnosa poverenja, i istovremeno omogućilo utvrđivanje činjenica u krivičnom postupku. Kao smernica u stvaranju takvih garancija mogu da posluže stavovi Evropskog suda za ljudska prava zauzeti u u nekoliko predmeta u kojima se, iz određenih razloga, pretresanje advokatskih kancelarija pojavilo kao sporno. Predmet rada je analiza tih predmeta.

Ključne reči: krivični postupak, pretresanje, advokatska kancelarija, Evropski sud za ljudska prava.

---

* e-mail: mpisaric@pf.uns.ac.rs

1. Uvod

U društvu koje se zasniva na vladavini prava slobodna advokatura ima posebnu ulogu, a advokat se stara kako o opštem javnom interesu, tako i o pravima i slobodama pojedinaca kojima pruža pravnu pomoć. Naime, pravo i dužnost advokata je da ono što mu stranka poveri čuva kao profesionalnu tajnu, jer bez toga nema odnosa poverenja između njega i stranke. Ova dužnost advokata odgovara osnovnom ljudskom pravu stranke i kao takva služi *zaštiti odnosa poverenja*, koji je proklamovan kao jedan od *osnovnih principa advokature* u međunarodnim i nacionalnim pravilima koja regulišu njen položaj.¹

Za pravnu sigurnost i sistem ostvarivanja i zaštite prava odnos poverenja između advokata i stranke je od suštinske važnosti, što podrazumeva da stranka može da se pouzda u to da advokat kao profesionalnu tajnu čuva ono što mu je poverila ili što je saznao u pružanju pravne pomoći, a na državi je da na odgovarajući način obezbedi zaštitu tog odnosa, naročito kada postoje opravdani razlozi za intervenciju u profesionalnu aktivnost advokata. Pretresanje advokatske kancelarije samo po sebi nije zabranjeno, pogotovo u slučajevima kada je advokat osumnjičen da je izvršilac ili saučesnik u izvršenju krivičnog dela. Štaviše, apsolutna i безусловna zabrana pretresanja advokatske kancelarije je neodrživa i nepoželjna u pravnom sistemu zasnovanom na vladavini prava, i potpuno je legitimno da zakon koji uređuje krivični postupak predvidi mogućnost pretresanja advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje predmeta pronađenih tom prilikom, ali da se to čini uz propisivanje određenih ograničenja.

Prilikom zakonskog uređenja pretresanja advokatske kancelarije za potrebe krivičnog postupka moraju se pomiriti i dovesti u ravnotežu dva, donekle suprotstavljena interesa: interes utvrđivanja činjenica u krivičnom postupku, s jedne strane, i interes zaštite odnosa poverenja između advokata i stranke, s druge strane. Zbog toga propisi pojedinih država koji uređuju krivični postupak u nekim slučajevima i/ili pod određenim uslovima isključuju advokata od dužnosti svedočenja o onome što je dužan da čuva kao profesionalnu tajnu, odnosno propisuju zabranu privremenog oduzimanja određenih predmeta koji su u vezi sa isključenjem od dužnosti svedočenja.

S obzirom na poseban položaj i ulogu advokature, ne samo da je nužno da se pretresanje advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje predmeta za potrebe krivičnog postupka preduzimaju *uz strogo poštovanje slova zakona*, nego

---

1 Vid. United Nations, *Basic Principles on the Role of Lawyers*, 1990; Council of Europe, *Recommendation on the freedom of exercise of the profession of lawyer*, 2000; Council of Bars and Law Societies of Europe, *Code of Conduct for European Lawyers*, 2006; Council of Bars and Law Societies of Europe, *Charter of core principles of the European legal profession and code of conduct for European lawyers*, 2013.

prilikom donošenja i izvršavanja odluka o ovim radnjama treba da se uzmu u obzir i *određeni dodatni kriterijumi*. Iz tog razloga analizirane su pojedine presude Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP)² u kojima je, u vezi sa pretresanjem advokatske kancelarije, razmatrana intervencija u pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske iz člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda³ (u daljem tekstu: EKLJP). Stavovi ESLJP mogu da posluže kao korisne smernice, kako za zakonsku regulativu, tako i za organ postupka prilikom primene odredaba procesnog zakona.

2. Predmet *Niemietz* protiv Nemačke⁴

U ovom predmetu sudiji je poslato uvredljivo pismo u kom se iznosi negativan stav lokalne političke partije povodom postupka koji je trebao da se vodi pred njim. Protiv lica koje je potpisalo pismo pokrenuta je istraga zbog krivičnog dela uvrede, ali njegov identitet nije mogao da se utvrdi. Sporno pismo bilo je označeno brojem poštanskog sandučeta koji je koristila ta lokalna politička partija, a čija njena korespondencija je bila upućivana advokatskoj kancelariji podnosioca predstavke, koji je bio njen predsednik. Kako bi se pronašle isprave u cilju utvrđivanja identiteta potpisnika spornog pisma određeno je pretresanje advokatske kancelarije. Pretresanje je izvršeno u prisustvu predstavnika policije, javnog tužilaštva i dva lica zaposlena u kancelariji. Tom prilikom pregledana su četiri ormara u kojima su bili podaci o svim strankama advokata, no, tražene isprave nisu pronađene, pa je istraga protiv navodnog potpisnika pisma obustavljena usled dokaznog deficita. Podnositelj predstavke je izjavio žalbu protiv odluke o pretresanju, ali je ona odbačena zbog nedostatka pravnog interesa da se odluka poništi kao nezakonita. Ustavna žalba izjavljena protiv odluke o pretresanju i odluke žalbenog veća odbačena je iz razloga što nije postojalo dovoljno izgleda za uspeh. Smatrajući da je pretresanjem njegove advokatske kancelarije povređeno pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske iz člana 8 EKLJP, advokat se obratio ESLJP.

Nemačka je istakla da član 8 EKLJP ne pruža zaštitu advokatskoj kancelariji, jer odnos poverenja između advokata i stranke nije dovoljan razlog zbog kog bi se profesionalne aktivnosti mogle štititi kao privatni život ili dom.

---

2 Presude su dostupne u elektronskoj bazi sudske prakse ESLJP, vid. <https://hudoc.echr.coe.int/>.

3 Council of Europe, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

4 ECHR, Judgment of 16.12.1992. in case of *Niemietz v. Germany* (Application no. 13710/88).

ESLJP je zaključio da restriktivno tumačenje pojma privatnog života nije opravdano, jer njime treba da se obuhvate i odnosi pojedinca sa drugim licima, a upravo se u profesionalnim i poslovnim aktivnostima ti odnosi u najvećoj mjeri stvaraju i razvijaju. Takođe, i pojmu doma treba dati širu konotaciju, tako da obuhvata i poslovni prostor. Zbog toga je ESLJP zauzeo stav da su poslovni prostor i poslovne i profesionalne aktivnosti zaštićene članom 8 EKLJP. To znači da *pretresanje advokatske kancelarije predstavlja intervenciju u pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.*

Procenjajući da li je takva intervencija bila u skladu sa domaćim pravom, a povodom tvrdnje podnosioca predstavke da se odluka zasnivala na pukim pretpostavkama (a ne na činjeničnim okolnostima koje bi opravdale sumnju da je učinjeno navodno krivično delo), ESLJP je utvrdio da da je postojala verovatnoća da će se traženi predmeti pronaći prilikom pretresanja, pa je prilikom izdavanja i izvršavanja naredbe u svemu postupljeno u skladu sa zakonom. Pored toga, pretresanje je služilo legitimnoj svrsi, a to je otkrivanje krivičnog dela (pronalaženja predmeta koji bi poslužili kao dokaz u krivičnom postupku).

Ono što je ESLJP utvrdio kao sporno jeste *pitanje neophodnosti u jednom demokratskom društvu*. Naime, i pored postojanja legitimne svrhe, *pretresanje* kao mera za *postizanje takvog cilja nije mu bila srazmerna*, tim pre što advokat nije bio osumnjičen za krivično delo. S jedne strane, krivično delo povodom kog je određeno pretresanje je delo malog značaja, dok, s druge strane, tekst naredbe sadrži uopštene termine kojima su se nadležni organi ovlastili da pregledaju i oduzmu isprave bez bilo kakvog ograničenja. Iako prilikom pretresanja nijedna isprava nije privremeno oduzeta, tako *neograničen pregled privilegovanog materijala (zaštićenog profesionalnom tajnom) je bio neproporcionalan okolnostima slučaja*, a mogao je i da negativno utiče na profesionalnu reputaciju advokata među njegovim strankama.

Zbog svega navedenog, ESLJP je utvrdio da je povređeno advokatovo pravo iz člana 8 EKLJP.

3. Predmet *Golovan* protiv *Ukrajine*⁵

U istrazi protiv direktora privrednog društva zbog krivičnog dela utaje poreza i falsifikovanja isprava određeno je pretresanje advokatske kancelarije zastupnika. Odluku o pretresanju je doneo inspektor poreske policije a potvrdio javni tužilac. U obrazloženju odluke se navodi da je nesporno utvrđeno da se u advokatskoj kancelariji nalaze knji-

---

⁵ ECHR, Judgment of 5.7.2012. in case of *Golovan v. Ukraine* (Application no. 41716/06).

govodstvena, fiskalna i bankarska dokumentacija i druge isprave koje je advokatu predao osumnjičeni, pa je pretresanje neophodno radi njihovog pronalaženja i privremenog oduzimanja za potrebe krivičnog postupka. Pretresanje je izvršila poreska policija u prisustvu dva svedoka, studenta mašinstva, a tom prilikom privremeno su oduzete isprave povezane sa osumnjičenim. Advokat se usprotivio pretresanju jer se advokatska kancelarija nalazi u stanu, čiji suvlasnici su on i njegova supruga, a kako se radi o privatnoj svojini, pretresanje je mogao narediti samo sud, shodno odredbama Zakona o krivičnom postupku. Osim toga, isprave radi čijeg pronalaženja je određeno pretresanje su predmeti koje je advokatu predala stranka i koji se ne mogu oduzeti bez njegove saglasnosti, shodno odredbama Zakona o advokaturi. Nakon nekoliko meseci odluka o pokretanju istrage je poništena kao neosnovana. Advokat se posle toga bez uspeha u više navrata obraćao javnom tužilaštvu, zahtevajući pokretanje istrage protiv lica koja su odredila i izvršila pretresanje njegove kancelarije. Odlukom suda je poništena odluka javnog tužilaštva da ne pokrene istragu, jer je sporno pretresanje bilo nezakonito, s obzirom na to da nije postojala sudska odluka a isprave radi čijeg pronalaženja je pretresanje određeno su bile izuzete od oduzimanja jer su zaštićene odnosom poverenja između advokata i stranke. Smatrajući da je pretresanjem i privremenim oduzimanjem predmeta bilo povređeno pravo iz člana 8 EKLJP, advokat se obratio ESLJP.

ESLJP je utvrdio da se pretresanjem advokatske kancelarije intervenisalo u pravo advokata iz člana 8 EKLJP, pre svega iz razloga što je *poslovni prostor obuhvaćen pojmom doma i prepiske*, koji se ovim članom štite. Pored toga, oduzimanje isprava koje je advokatu predala stranka predstavlja intervenciju u profesionalni život podnosioca predstave, jer je *imalo ili moglo da ima posledice po reputaciju advokata* i utiče na lične odnose koje je razvio u obavljanju profesionalne aktivnosti.

Odgovor na pitanje *da li je određena intervencija u pravo garantovano EKLJP u skladu sa domaćim pravom* podrazumeva da se utvrdi da li postoji pravni osnov za preduzimanje određene mere i radnje, a potom i da se proceni kvalitet pravne regulative. To znači da propisi moraju sa *dovoljnim stepenom predvidivosti* pojedincu da pruže smernice o tome u kojim okolnostima i pod kojim uslovima nadležni organi mogu da preduzmu određene mere i radnje kojima se interveniše u neko njihovo pravo, kao i da obezbede odgovarajući stepen pravne zaštite od arbitrarnosti.

Zakon o krivičnom postupku predviđa da se pretresanje bez odluke suda može izvršiti samo u hitnim slučajevima (spašavanje ljudskog života ili imovine ili hvatanje učinioca). Konkretan slučaj ne može se razumeti kao izuzetak od ovog pravila, shodno čemu je *pretresanje određeno protivno zakonu*.

Što se tiče spornog oduzimanja predmeta, ESLJP je utvrdio da Zakon o advokaturi zabranjuje protivno volji advokata pregledanje i oduzimanje onih isprava koje mu je predala stranka ili do kojih je došao u obavljanju profesionalne aktivnosti. Međutim, ostaje nejasno u kakvom je odnosu ova odredba sa pravilima Zakona o krivičnom postupku, jer se ni u ovom niti u drugom propisu predviđa legitimni izuzetak u kom bi istražnim organima bilo dozvoljeno da intervenišu u profesionalnu tajnu. Sud smatra da apsolutna zabrana oduzimanja predmeta od advokata ustanovljena u cilju zaštite nepovredivosti advokatske profesije ne može da se dosledno sprovede ukoliko ne postoje jasna, obavezujuća pravila koja bi opravdala intervenciju u privilegovani materijal. U konkretnom slučaju domaće pravo je pružilo diskreciono ovlašćenje istražnim organima u proceni odnosa između odredbe Zakona o advokaturi, koja propisuje zabranu oduzimanja predmeta od advokata, i odredaba Zakona o krivičnom postupku, koje uređuju privremeno oduzimanje predmeta za potrebe krivičnog postupka. Zbog toga Sud smatra da *domaće pravo ne ispunjava zahtev dovoljne predvidivosti*.

Osim toga, ovaj zahtev podrazumeva da odluka o pretresanju bude *zasnovana na dovoljnom stepenu sumnje, te precizno i detaljno formulisana*. U ovom predmetu nisu u potrebnoj meri određeni razlozi koji su doveli do zaključka da se traženi predmeti mogu pronaći u advokatskoj kancelariji čije pretresanje je određeno.

Takođe, domaće pravo *ne predviđa dovoljno proceduralnih garancija* koje bi štitili advokata od zloupotrebe ili arbitrarnosti. Naime, prilikom pretresanja advokatske kancelarije i privremenog oduzimanja predmeta potrebno je da se obezbedi *prisustvo i delotvorno učešće nepristrasnog posmatrača*, koji bi mogao da prati i nadzire pretresanje, a time i spreči arbitrarno oduzimanje privilegovanog materijala (predmeta koji su obuhvaćeni dužnošću čuvanja profesionalne tajne). Da bi prisutan svedok mogao da ostvari takvu ulogu, neophodno je da ima odgovarajuće pravničko obrazovanje, da je i sam vezan dužnošću čuvanja profesionalne tajne (kako bi mogao da se stara o zaštiti privilegovanog materijala trećih lica) i da je ovlašćen da reaguje prilikom pretresanja određenim pravnim sredstvima (prigovorom i sl).⁶

Zbog svega navedenog, ESLJP je utvrdio da pretresanje advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje predmeta *nije bilo u skladu sa zakonom* jer domaće pravo ili nije bilo primenjeno, ili nije dovoljno predvidivo i ne obezbeđuje odgovarajući nivo zaštite od arbitrarnosti.

---

6 Ovi zahtevi utvrđeni su u odlukama ESLJP u sličnim predmetima, vid. Judgment of 22.5.2008. in case of Iliya Stefanov v. Bulgaria (Application no. 65755/01), Judgment of 9.4.2009. in case of Kolesnichenko v. Russia (Application no. 19856/04).

4. Predmet *André* i drugi protiv Francuske⁷

U poreskom postupku protiv privrednog društva nadležni organi su od suda zatražili izdavanje naredbe za pretresanje advokatske kancelarije zastupnika, podnosioca predstavke, i privremeno oduzimanje predmeta u cilju pribavljanja računovodstvenih, pravnih i korporativnih dokumenata koji bi mogli da budu dokaz sumnjivih, prevarnih aktivnosti u vezi sa utajom poreza. Naredbu su izvršila četiri inspektora poreske policije u prisustvu advokata, predsednika advokatske komore i policijskog službenika. Tom prilikom je oduzeto nekoliko desetina isprava, među njima i beleške koje je svojeručno sačinio advokat, za koje je predstavnik komore istakao da se radi o privatnim ispravama obuhvaćenim pravilom o apsolutnoj profesionalnoj tajnosti a time i zabranom oduzimanja. Primedbe advokata i predsednika komore u vezi sa postupkom pretresanja unete su u zapisnik, koji su prisutni potpisali. U žalbi protiv odluke o pretresanju advokat je, polazeći od zaštite profesionalne tajne i prava na odbranu, istakao da se, u skladu sa zakonom i sudskom praksom te države, *isprave* koje zastupano lice preda advokatu zastupniku i *korespondencija* između njih *ne mogu oduzeti*, osim u slučaju kada su pretresanje i oduzimanje predmeta usmereni na pronalaženje dokaza da je advokat *izvršilac ili saučesnik* u izvršenju krivičnog dela. Međutim, žalbeni sud je zauzeo stav da dužnost advokata da čuva profesionalnu tajnu nije bila smetnja da se pretrese advokatska kancelarija i oduzmu isprave pronađene tom prilikom, jer je sud prilikom donošenja odluke našao da je za to postojalo dovoljno razloga koji proizlaze iz sumnje da je učinjeno krivično delo poreske utaje. Advokat se obratio ESLJP smatrajući da mu je pretresanjem advokatske kancelarije na ovaj način povređeno nekoliko prava iz EKLJP, a pre svega pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

Podnosilac predstavke nije sporio da je pretresanje bilo u skladu sa zakonom (pravni osnov nalazi se u odgovarajućim odredbama propisa o poreskom postupku i propisa o krivičnom postupku) ili da je bilo opravdano legitimnim ciljem (određeno je u cilju otkrivanja krivičnog dela), nego je sporno to što pretresanje *nije bilo srazmerno i neophodno spram okolnosti konkretnog slučaja*. Sud je procenjujući neophodnost pretresanja, utvrdio da je svrha pretresanja bila da se pronađu isprave koji bi ukazale na izvršenje krivičnog dela poreske utaje privrednog društva koje je zastupao advokat, a da ni u jednom trenutku protiv njega nije postojala sumnja da je izvršilac ili saučesnik u izvršenju ovog krivičnog dela. Kako

---

7 ECHR, Judgment of 24.7.2008 in case of *André and Other v. France* (Application no. 18603/03).

advokatura vrši značajnu ulogu u sistemu zaštite i ostvarivanja prava, a pretresanje advokatske kancelarije nedvosmisleno ugrožava profesionalnu tajnu koja je u osnovi odnosa poverenja između advokata i stranaka, stav ESLJP je da domaće pravo koje dozvoljava pretresanje advokatske kancelarije mora predvideti odgovarajuće proceduralne garancije. U konkretnom slučaju, radi se o obaveznom prisustvu predsednika advokatske komore, što je zapisnički konstatovano, zajedno sa njegovim primedbama na oduzimanje pojedinih isprava. Međutim, ovo nije bilo dovoljno da se spreči da organi nadležni za izvršavanje naredbe faktički pregledaju sve dokumente u advokatskoj kancelariji. Što se tiče beležaka koje je svojeručno sastavio advokat, Sud je stava da se radi o privatnim ispravama advokata koje su zaštićene kao profesionalna tajna i nisu se smeli oduzeti. Pored toga, Sud je našao da je naredba bila „preširoka“, odnosno nedovoljno određena, čime su izvršiocima data ekstenzivna ovlašćenja da pretraže sva mesta gde bi mogle da pronađu isprave i nosioce podatka koji bi mogli da budu dokaz.

Zbog svega navedenog Sud je zaključio da su pretresanje advokatske kancelarije i oduzimanje isprava pronađenih tom prilikom bili *nesrazmerni cilju* zbog kojih su određeni, čime je povređeno pravo iz člana 8 EKLJP.

5. Predmet *Leotsakos protiv Grčke*⁸

U okviru istrage protiv članova organizovane kriminalne grupe zbog postojanja sumnje da su izvršili više krivičnih dela pranja novca javno tužilaštvo je naredilo pretresanje poslovnog prostora u advokatskoj kancelariji podnosioca predstavke. Postupak pretresanja je trajao 12 dana u prisustvu zamenika javnog tužioca i komšije, u svojstvu svedoka. Tom prilikom privremeno je oduzet računar i više stotina isprava, koje su, između ostalog, sadržale podatke o strankama advokata. O pretresanju i privremenom oduzimanju predmeta sačinjen je obiman zapisnik. Nakon toga podignuta je optužnica protiv nekoliko lica, među njima i protiv advokata, podnosioca predstavke. Njegov prigovor protiv optužnice, u kom osporava zakonitost odluke o pretresanju i privremenom oduzimanju predmeta, odbačen je kao nedozvoljen. Smatrajući da mu je na ovaj način povređeno pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske iz člana 8 EKLJP advokat se obratio ESLJP.

Sud je pošao od toga da pretresanje advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje navedenih predmeta predstavlja intervenciju u dom i prepisku, kao objekte zaštite iz člana 8 EKLJP. Pretresanje je bilo određeno u skladu sa zakonom a u cilju ostvarivanja legitimne svrhe (sprečavanje i dokazivanje krivičnog

---

⁸ ECHR, Judgment of 4.10.2018. in case of *Leotsakos v. Greece* (Application no. 30958/13).

dela), međutim, kako je istražnim organima bilo poznato da se pretresanje preduzima kod advokata, prilikom izvršavanja odluke morali su da *poštuju određene proceduralne garancije*, što je izostalo.

ESLJP je utvrdio da odluka javnog tužilaštva sadrži *uopštene termine*, kao i da nije bila predviđena nikakva *prethodna sudska kontrola* pre izvršavanja ove radnje. I pored obaveznog prisustva držaoca prostora koji se pretresa, podnositelj predstavke nije prisustvovao pretresanju ni u jednom trenutku tokom dvanaestodnevnog postupka, a u spisima ne postoje dokazi da je o tom pravu obavješten. *Prisustvo komšije* koji nije imao nikakvog pravnčkog znanja *nije dovoljna proceduralna garancija* jer on nije mogao da proceni zakonitost oduzimanja isprava i njihovu relevantnost za konkretnu istragu, naročito u pogledu onih koje sadrže podatke o strankama advokata i koje su bili obuhvaćeni advokatovom dužnošću čuvanja profesionalne tajne. Pored toga, pretresanju i oduzimanju predmeta nije usledila *naknadna sudska kontrola* kojom bi se ustanovila povezanost oduzetog računara i isprava sa krivičnim delima koja su bila predmet istrage.

Usled navedenih proceduralnih nedostataka, pretresanje advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje predmeta ne mogu da se smatraju *razumno srazmernim ostvarivanju legitimnog cilja* u jednom demokratskom društvu i stoga predstavljaju intervenciju kojom je povređeno pravo iz člana 8 EKLJP.

6. Predmet *Robathin* protiv Austrije⁹

U krivičnom postupku protiv advokata, podnosioca predstavke, za krivična dela teške krađe, prevare i pronevere istražni sudija je naredio pretresanje advokatske kancelarije u cilju pronalaženja isprava, računara i kompakt diskova, knjigovodstvenih i bankarskih dokumenata, ugovora o poklonu i testamenata sačinjenih u korist advokata i svih drugih isprava koji se odnose na oštećena lica R i G, koja su advokatove stranke. Pretresanje je izvršila policija u prisustvu podnosioca predstavke, njegovog branioca i predstavnika advokatske komore. Tom prilikom pregledan je i privremeno oduzet laptop advokata a sve datoteke sačuvane na njemu kopirane su na dva CD-a (na zahtev predstavnika komore datoteke povezane sa oštećenima snimljene su na jedan a sve ostale na drugi CD). O pretresanju je sastavljen zapisnik sa popisom privremeno oduzetih predmeta (laptop i dva CD-a) koji su predati istražnom sudiji da odluči koji od njih će se koristiti u istrazi. Žalbeno veće je odbilo žalbu podnosioca predstavke izjavljenu na odluku o pretresanju, smatrajući da postoji dovoljno razloga za sumnju da je izvršio krivična

---

9 ECHR, Judgment of 3.7.2012. in case of *Robathin v. Austria* (Application no. 30457/06).

dela, te je odlučilo da se zadrže i pregledaju sve oduzete datoteke radi sprovođenja sveobuhvatne istrage. U obrazloženju odluke se ističe da advokat ne može da se pozove na dužnost čuvanja profesionalne tajne kao razlog za zabranu oduzimanja pojedinih predmeta u slučaju da je on sam osumnjičeni. Smatrajući da mu je pretresanjem advokatske kancelarije i oduzimanjem laptopa i svih podataka sačuvanih na njemu povređeno pravo iz člana 8 EKLJP, advokat se obratio ESLJP.

Advokat je u predstavljeni istakao da je prema Zakonu o advokaturi bio dužan da kao profesionalnu tajnu čuva sve što mu je stranka poverila ili što je saznao u svojstvu zastupnika, a da načelo tajnosti podataka ne sme da se „zaobiđe“ oduzimanjem isprava ili ispitivanjem zaposlenih u advokatskoj kancelariji. Iz tog razloga smatra da pretresanje njegove kancelarije i oduzimanje predmeta nije bilo u skladu sa zakonom, a da kopiranje svih datoteka sa njegovog računara nije bilo srazmerno i neophodno u jednom demokratskom društvu. Podnosilac predstavljenke smatra da se čak radilo o arbitrnem postupanju nadležnih organa jer je postupak okončan donošenjem oslobađajuće presude, čime se potvrđuje da u vreme donošenja i izvršavanja odluke o pretresanju nije bilo dovoljnog stepena sumnje da je učinio krivična dela koja su mu stavljena na teret.

U odgovoru Austrije ističe se da je pretresanje bilo u svemu sprovedeno u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku i uz poštovanje svih proceduralnih garancija. Iako dužnost čuvanja profesionalne tajne iz Zakona o advokaturi služi zaštiti odnosa poverenja između advokata i stranke, ona ne štiti advokata od krivičnog gonjenja u slučaju da postoji sumnja da je izvršilac krivičnog dela. Odgovarajući na tvrdnju da je pretresanje računara i oduzimanja svih datoteka sačuvanih na njemu bilo preterano i nesrazmerno, ističe se da je to bilo potrebno kako bi se pronašli svi relevantni podaci, što je moglo da izostane da su se primenili prosti kriterijumi za pretragu (tj. da su oduzete samo datoteke nedvosmisleno povezane za oštećenima).

ESLJP je stava da svako pretresanje računara predstavlja intervenciju u pravo iz člana 8 EKLJP, prvenstveno u pravo na poštovanje prepiske. Ceneći da li je u konkretnom slučaju pretresanje bilo u skladu sa zakonom, ESLJP je utvrdio da, iako Zakon o krivičnom postupku ne sadrži specifične odredbe o pretresanju računara i oduzimanju pohranjenih računarskih podataka, Zakon predviđa jasna pravila o oduzimanju isprava, koja se, prema stavu domaće sudske prakse, shodno primenjuju i na isprave u elektronskom obliku. Shodno tome, pretresanje računara i privremeno oduzimanje datoteka bilo je u skladu sa zakonom, a određeno je u cilju ostvarivanja legitimne svrhe (otkrivanja krivičnog dela).

Da bi procenio da li su sporne radnje bile *potrebne u demokratskom društvu*, odnosno da li se *odnos* između *cilja* koji se trebao postići i *mera* koje su radi

toga preduzete može smatrati *srazmernim*, ESLJP je razmotrio da li su ispunjeni sledeći *zahtevi*:¹⁰ da li je pretresanje naredio sud zbog postojanja dovoljnog stepena sumnje da je učinjeno krivično delo, da li je obim pretresanja bio razumno ograničen u sudskoj odluci i da li je pretresanju prisustvovao nepristrasni posmatrač koji bi mogao da vodi računa da se predmeti i podaci obuhvaćeni dužnošću čuvanja profesionalne tajne izuzmu od oduzimanja.

Sud je utvrdio da je odluka istražnog sudije o pretresanju bila u dovoljnoj meri obrazložena u pogledu postojanja sumnje da su izvršena krivična dela. Činjenica da je na kraju doneta oslobađajuća presuda ne znači da u vreme izdavanja naredbe za pretresanje nije postojao dovoljan stepen sumnje da je učinjeno krivično delo. Što se tiče proceduralnih garancija koje bi služile zaštiti od zloupotreba i arbitrnosti, ESLJP smatra da je u svemu postupljeno u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku.

Međutim, *zahtev da obim pretresanja bude u odluci razumno ograničen nije ispoštovan*, jer su u jezičkoj formulaciji naredbe korišćeni veoma uopšteni termini koji su omogućili *generalno i neograničeno pretraživanje svih datoteka* sačuvanih na advokatovom računaru. Takođe, sporna je odluka žalbenog veća povodom žalbe izjavljene na odluku o pretresanju, jer sadrži samo *uopšteno i ukratko dato obrazloženje zašto je potrebno oduzimanje i pregledanje svih datoteka na advokatovom laptopu*. Nedvosmisleno je postojala potreba da se oduzmu i pregledaju datoteke povezane sa oštećenim licima, dok su u pogledu svih ostalih datoteka izostali dovoljno određeni razlozi koji bi opravdali njihovo oduzimanje za potrebe krivičnog postupka. Iz tog razloga ESLJP smatra da pretresanje i privremeno oduzimanje *nije bilo u srazmeri* sa potrebama konkretnog slučaja i da je time povređeno pravo podnosioca predstavke iz člana 8 EKLJP.

7. Zaključak

Odnosi koje advokat stvara i razvija sa drugim licima u okviru profesionalne i poslovne aktivnosti obuhvaćeni su pojmom privatnog života, a poslovni prostor u kom se obavljaju ovakve aktivnosti obuhvaćeni su pojmom doma, koji se štite članom 8 EKLJP. Pretresanje advokatske kancelarije stoga predstavlja intervenciju u pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. ESLJP je stava da, ukoliko *domaći propisi o krivičnom postupku* dozvoljavaju pretresa-

---

10 Ovi zahtevi utvrđeni su u odlukama ESLJP u sličnim predmetima, vid. Judgment of 16.12.1992. in case of Niemietz v. Germany (Application no. 13710/88), Judgment of 19.09.2002 in case of Tamosius v. the United Kingdom (Application no. 62002/00), Judgment of 16.10.2007. in case of Wisser and Bicos Beteiligungen GmbH (Application no. 74336/01).

nje advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje predmeta pronađenih tom prilikom, oni moraju da *predvide određene proceduralne garancije*. U tom smislu, u presudama u predmetima u kojima se u vezi sa pretresanjem advokatske kancelarije ukazuje na povredu prava iz člana 8 EKLJP, ESLJP je utvrdio nekoliko *kriterijuma*, koji mogu da posluže *kao smernice* za zakonsko regulisanje.

Procena da li je ovakva intervencija *u skladu sa domaćim pravom* podrazumeva utvrđivanje da li postoji pravni osnov za preduzimanje radnje, a potom i proveru kvaliteta pravne regulative. Propisi kojima se uređuje pretresanje advokatske kancelarije i privremeno oduzimanje predmeta za potrebe krivičnog postupka moraju sa dovoljnim stepenom predvidivosti da advokatu pruže smernice o tome u kojim okolnostima i pod kojim uslovima nadležni organi mogu da preduzmu te radnje kojima se interveniše u neko njihovo pravo, i obezbede odgovarajući stepen pravne zaštite i time obezbede jasne proceduralne garancije koje služe zaštiti od zloupotreba i arbitrnosti. Ukoliko zakon o advokaturi zabranjuje da se protivno volji advokata pregledaju i oduzimaju predmeti koje mu je predala stranka ili do kojih je došao u pružanju pravne pomoći (i koje je dužan da čuva kao profesionalnu tajnu), a ovakva odredba se ne dovede u jasnu vezu sa propisom o krivičnoj proceduri, koji uređuju privremeno oduzimanje predmeta za potrebe krivičnog postupka, nije ispunjen zahtev predvidivosti. U tom slučaju obavljanje profesionalne aktivnosti advokata je ugroženo a apsolutna zabrana oduzimanja predmeta od advokata ustanovljena u cilju zaštite nepovredivosti advokatske profesije se ne sprovodi dosledno.

Da bi se procenilo da li je pretresanje advokatske kancelarije i oduzimanje predmeta *potrebno u jednom demokratskom društvu*, odnosno da li se može smatrati *srazmernim* odnos između cilja koji treba postići i radnji koje su u tom cilju preduzete, utvrđuje se da li je ispoštovano nekoliko zahteva:

- 1) da pretresanje *služi legitimnoj svrsi* (otkrivanje krivičnog dela, odnosno pronalaženje predmeta koji bi poslužili kao dokaz u krivičnom postupku);
- 2) da se pretresanje odredi zbog postojanja *dovoljnog stepena sumnje* da je učinjeno krivično delo, naročito ako je advokat osumnjičen kao izvršilac ili saučesnik (odluka ne sme da se zasniva na pukim pretpostavkama, nego na činjeničnim okolnostima koje opravdavaju sumnju da je učinjeno navodno krivično delo povodom kog se određuje pretresanje, pri čemu se postojanje te sumnje procenjuje u vreme donošenja odluke);
- 3) da postoji *verovatnoća* da će se ostvariti svrha pretresanja (da će se traženi predmeti pronaći prilikom pretresanja);
- 4) da pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta *odredi sud* (prethodnom odlukom ili naknadnom kontrolom);

- 5) da *obim pretresanja bude razumno ograničen u odluci* (jasnim, a ne uopštenim terminima, što je preciznije moguće da se odrede predmeti za koje se pretpostavlja da će se prilikom pretresanja pronaći i oduzeti);
- 6) da se obezbedi *prisustvo i delotvorno učešće nepristrasnog posmatrača*, koji bi mogao da prati i nadzire pretresanje, a time i spreči arbiterno oduzimanje predmeta koji su obuhvaćeni dužnošću čuvanja profesionalne tajne. Da bi prisutan svedok mogao da ostvari takvu ulogu, neophodno je:
  - a. da ima odgovarajuće pravničko obrazovanje,
  - b. da je i sam vezan dužnošću čuvanja profesionalne tajne (dakle, da i sam bude advokat),
  - c. da prilikom pretresanja može da koristi određena pravna sredstva kojim bi ukazao na nepravilnosti.

Kako advokatura vrši značajnu ulogu u sistemu zaštite i ostvarivanja prava, a pretresanje advokatske kancelarije nedvosmisleno ugrožava profesionalnu tajnu koja je u osnovi odnosa poverenja između advokata i stranaka, uzimanje u obzir ovih *proceduralnih garancija* je neophodnost.

Literatura

- ECHR, Judgment of 16.12.1992. in case of Niemietz v. Germany (Application no. 13710/88);
- ECHR, Judgment of 19.09.2002 in case of Tamosius v. the United Kingdom (Application no. 62002/00);
- ECHR, Judgment of 16.10.2007. in case of Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH (Application no. 74336/01);
- ECHR, Judgment of 22.5.2008. in case of Iliya Stefanov v. Bulgaria (Application no. 65755/01);
- ECHR, Judgment of 24.7.2008 in case of André and Other v. France (Application no. 18603/03);
- ECHR, Judgment of 9.4.2009. in case of Kolesnichenko v. Russia (Application no. 19856/04);
- ECHR, Judgment of 3.7.2012. in case of Robathin v. Austria (Application no. 30457/06);
- ECHR, Judgment of 5.7.2012. in case of Golovan v. Ukraine (Application no. 41716/06);
- ECHR, Judgment of 4.10.2018. in case of Leotsakos v. Greece (Application no. 30958/13).

Milana PISARIĆ, PhD

Faculty of Law, University of Novi Sad, assistant

SEARCH AND SEIZURE AT A LAWYER'S OFFICE IN CASE LAW OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The search and seizure at a lawyer's offices for the purpose of criminal proceedings does not constitute a mere intervention in the business premises but is also in a kind of contradiction with the protection of the trust relationship between the client and the lawyer and the lawyer's duty of keeping the professional secret. In order to reduce to a minimum the pressure on confidentiality, which is at the core of the trust relationship, while at the same time to allow the establishment of facts in criminal proceedings, it is necessary for states to proclaim certain procedural guarantees. Case-law of the European Court of Human Rights can serve as a guideline in creating and reviewing such guarantees. For this reason, the subject of this paperwork is an analysis of the judgments of this Court in several cases in which, for certain reasons, the issue of search and seizure at a lawyer's office appeared as controversial.

Key words: *criminal procedure, search and seizure, law office, European Court of Human Rights.*

Katarina ŽIVANOVIĆ*
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije
doktorand na Pravnom fakultetu
Univerziteta u Novom Sadu

Pregledni rad
UDK: 343.144:343.9.022
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

SPORAZUM O SVEDOČENJU OKRIVLJENOG ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

*Normiranje krivičnoprocesnih instituta, koji zapravo oličavaju posebne procesne varijabilite, predstavlja nužan preduslov za uspešnu i efikasnu borbu protiv sve više rastućih organizovanih oblika kriminalne delatnosti. Imajući u vidu težinu ili pak nemogućnost otkrivanja, dolaženja do ključnih dokaza ili sprečavanje takve kriminalne delatnosti, sasvim je opravdano iznalaženje krivičnoprocesnih rešenja koja će na adekvatan način odgovoriti navedenim izazovima. Stoga, u radu će kao jedan od vidova *lex specialis* za krivična dela organizovanog kriminala biti predstavljen sporazum o svedočenju okrivljenog za krivična dela organizovanog kriminala, koji je prvenstveno kao procesni institut „svedok saradnika“ „ušao“ u domaće pravo. Autor će kroz prikaz fundamentalnih i istorijskih karakteristika organizovanog kriminala, stavova o opravdanosti upotrebe ove vrste procesnog instituta, prikaza pozitivnopravnog domaćeg i uporednih rešenja, nastojati da odgonetne nedostatke predmetnog sporazuma, kao i šta treba učiniti da bi se isti u potpunosti otelotvorio u praksi, a s obzirom na njegovu retku primenu pred Tužilaštvom za organizovani kriminal.*

Ključne reči: organizovani kriminal; svedok saradnik; sporazum o svedočenju okrivljenog;

---

* e-mail: kaca_zivanovic@yahoo.com

1. Uvodna razmatranja

1.1. Borba protiv organizovanog kriminala

„Jednom kada organizovani kriminal prodre u državu, on postaje sama država“ (Shelley, 1994: 4).

Društveno-ekonomske promene u društvu prošlog veka dovele su do stvaranja pogodnog tla za razvoj i opstanak najdelikatnijih antisocijalnih društvenih ponašanja na globalnom nivou, urušavajući društveno-državni poredak zemalja, blagostanje, kao i garantovana ljudska prava i slobode. Kako klasične metode suprotstavljanja sve više usavršenim oblicima kriminalne delatnosti ne mogu dovesti do značajnih rezultata, države su bile primorane da, krećući se u okviru legalne i legitimne vlasti, dođu do načina i sredstava suzbijanja i otklanjanja istih.

Jedan od najopasnijih vidova kriminala, kao specifične negativne društvene pojave koji predstavlja „unutrašnji neoružani oblik ugrožavanja bezbednosti“ jeste organizovani kriminal¹, premda je tradicionalno shvatan kao unutrašnji oblik ugrožavanja, organizovani kriminal sve više poprima međunarodne dimenzije i utiče na bezbednost i stabilnost države i društva spolja (Stajić, Lazić, 2015: 163).

Upravo, takvi oblici kriminalne delatnosti predstavljaju nesumnjivo najveći izazov krivičnom zakonodavstvu. Kriminalitet je u permanentnom razvoju i veoma brzo se adaptira na sve promene i inovacije tehničko-tehnološkog, naučnog i razvoja samog društva, što uslovljava lančanu reakciju koja se manifestuje u inoviranju krivičnog zakonodavstva i posledično, sve većeg prilagođavanja krivične procedure krivičnom materijalnom pravu (Škulić prema Bugarski, 2014: 10).

Smatra se da „određeni teški oblici kriminaliteta danas stavljaju na probu i iskušenje čitavo krivično pravosuđe, pa i društvo u celini“, a tu se pre svega svrstavaju – terorizam, organizovani kriminalitet i korupcija (Stojanović, Kolarić prema Škulić, 2014: 2), što dalje dovodi do zaključka da, danas se u skoro svim zemljama upravo navedeni oblici kriminalne delatnosti smatraju najvećim fakto-

---

1 „Izraz organizovani kriminal (*Organized Crime*) potekao je iz SAD. Prvo ga je počela koristiti čikaška Komisija za kriminalitet, koju su 1919. godine kao civilnu organizaciju osnovali privrednici, bankari i pravnici da bi proučavala promene u kaznenom pravosuđu i predlagala mere za njegovu bolju uredenost. Ta komisija, imala je „klasni“ pristup organizovanom kriminalu, te ga nije vezala za kriminalnu organizaciju, već za tzv. kriminalnu društvenu klasu koja se bavi vršenjem krivičnih dela kao svojim redovnim poslom“ (Grubač, 2008: 274-275). U Italiji, recimo ovaj pojam se javlja prvi put u Krivičnom zakonu Italije 1930. godine, kada su pre svega inkriminisana politička dela mafije, koja su svrstana u grupu krivičnih dela protiv države, a potom je 1982. godine donet prvi antimafijaški zakon (Lukić, 2008: 39).

rom destabilizovanja pravne države² i ujedno najvećim izazovom organa krivičnog pravosuđa (Lukić, 2008: 14), te je opravdano što je suzbijanje teških oblika kriminaliteta sve više u fokusu stručne i naučne javnosti i što su ova pitanja od vitalnog značaja za društvo, budući da se navedeni fenomen označava kao najveća pretnja međunarodnom miru i bezbednosti (Simović, Šikman, 2018: 10). Fundamentalna karakteristika ove vrste kriminalne delatnosti – *planetarna rasprostranjenost*, koja „ne priznaje“ državne granice i nacionalni suverenitet, upravo je jedan od glavnih razloga što su savremene države počele da odustaju od dogme nacionalnog suvereniteta, da priznaju neophodnost međusobne saradnje i da počnu stvarati zajedničke zaštitne institucije (Grubač, 2009: 705). Prvi koraci borbe ogledaju se u donošenju određenih međunarodnih akata, od kojih je najznačajnija Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (sa dopunskim protokolima) iz 2000. godine³, koja je, prepoznajući ovaj problem, ratifikovana od strane naše zemlje.

Naime, u Srbiji, organizovani kriminal je novijeg datuma, budući da do početka devedesetih godina prošloga veka, ta pojava u suštini nije postojala. Postojao je tzv. „privredni kriminal“ koji se, i pored nekih sličnosti, razlikovao od organizovanog kriminala prema mnogim svojim karakteristikama, naročito po tome što nikako nije mogao biti internacionalizovan, niti je imao za cilj osvajanje društvene moći i državne vlasti (Grubač, 2009: 701). U bivšoj Jugoslaviji postojali su pojedini rudimentarni oblici organizovanog kriminala, npr. trgovina drogama, ali i prema obimu i prema stepenu organizovanosti, daleko iza danas postojećih. Drugi oblici organizovanog kriminala (pranje novca, trgovina ljudima, ilegalni promet oružja, krijumčarenje energenata i ljudskih organa) skoro da nisu uopšte postojali. Organizovani kriminal, u svim svojim pojavnim oblicima

---

2 „Organizovani kriminal vrši se kao korporativna i visokoprofitabilna poslovna delatnost, gde su u sukobu dve organizacije, kriminalna i državna, od kojih kriminalna organizacija ponekad može da bude iste snage, pa čak i jača od državne. I upravo u vremenima državnih kriza, organizovani kriminal postaje posebno agresivan i nastoji da zauzme i zameni državnu vlast, ili barem da sa njom bude ravnopravan partner. Organizovani kriminal ugrožava temelje savremene države i negira osnovna načela njenog demokratskog i pravnog uređenja. On destabilizuje vlade, podriva parlamentarizam, ruši poverenje građana u državne i pravne institucije, negira zakonitost i društveni moral“ (Grubač, 2009: 705).

3 Pored navedene konvencije, od značaja za ovu oblast su i Konvencija UN o protivzakonitom prometu opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988, Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom iz 1990, Krivičnopravna konvencija Saveta Evrope o korupciji iz 1999, Konvencija UN protiv korupcije iz 2003, Konvencija UN o sprečavanju finansiranja terorizma iz 2000, Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma iz 2005. Sve navedene konvencije su potpisane i potvrđene od strane Republike Srbije (Lukić, 2010: 199-200).

i enormnom obimu javlja se u Srbiji tek početkom devedesetih godina prošloga veka (Grubač, 2009: 702).

Napred navedeno je od izutenog značaja budući da se pre svega mora sagledati društvena/sociološka dimenzija i podloga za razvoj organizovanog kriminaliteta, posebno na tlu Srbije. Sve to jer se jednim sredstvom legalne vlasti— krivičnopravnim, nastoji i mora reagovati na pojavne oblike organizovanog kriminala, koji predstavljaju društveni fenomen u koji su inkorporisane razne sfere društvenog života, te se nameće državama da svojim pravnim instrumentima preduzmaju jaku i odlučnu borbu u preventivno-represivnom delovanju. Teškoće otkrivanja, ovog oblika kriminalnog delovanja proističe pre svega od njegovih osnovnih karakteristika.

Može se reći da su osnovne odlike organizovanog kriminala sledeće: odsustvo političkih ciljeva, hijerarhijsko ustrojenje, ograničeno ili isključivo članstvo, jedinstvena subkultura, održivost, korišćenje nasilja, monopolističko uređenje, postojanje eksplicitnih pravilila (Abadinsky, 2012: 3). Odnosno, od svih karakteristika oganizovanog kriminala četiri karakteristike možemo izdvojiti kao glavne: 1) sistematsko planiranje izvršenja krivičnih dela; 2) konspirativnost *modus operandi-a*; 3) bezobzirno i brutalno postupanje pripadnika kriminalnih organizacija; 4) cilj njihove dealtnosti je dobit ili moć (Lukić, 2008: 41).

1.2. Opravdanost i kritike posebnih krivičnoprocesnih instituta u bobri protiv organizovanog kriminala

„Pravda je izopačena kada okrivljeni želi da kupi svedočenje od svedoka, ništa manje zlo nije kada država to učini“
(Finklea, 2000: 957).

Pravna sredstva države usmerena ka borbi protiv najtežih oblika kriminalne delatnosti, nisu novijeg datuma. Imajući u vidu u prethodnom delu rada iznetih karakteristika oganizovanog kriminala, jasno se nameće potreba za preduzimanjem odgovarajućih metoda kojim će se „stati na put“ i olakšati otkrivanje i sankcionisanje glavnih nosilaca takvih delatnosti. S tim u vezi, propisivanje procesnih instituta koji u osnovi imaju „povlašćen položaj“ „lakših“ učilaca krivičnih dela, koji za posledicu ima ublažavanje ili čak oslobođenje od kazne, pod uslovom ispunjenja zakonom propisanih uslova, smatra se neophodnim.

Naime, rano običajno pravo sankcionisalo je praksu, poznatu kao “odobravanje”, prema kojoj bi optuženi kriminalci mogli biti pomilovani svedočenjem protiv saučesnika koji bi na osnovu tog svedočenja bio osuđen (Hughes prema Perroni, McNutt, 1994: 212) tako da je ova doktrina bila napuštena 1500. godi-

ne kada su sudovi uvideli da je verovatnoća davanja lažnog svedočenja ogromna kako bi svedok „izbegao izvršenje presude“ tako što će na osnovu njegovog svedočenja biti osuđen drugi okrivljeni (Perroni, McNutt, 1994: 212), te je zapaženo da je „svedočenje saučesnika“ pod takvim okolnostima toliko pogodno za davanje lažnog svedočenja da to nadmašuje njegovu vrednost⁴ (Finklea, 2000: 959).

Međutim, imajući u vidu okolnost da je veoma teško doći do dokaza posebno u slučajevima „sophisticiranih zločina“ ili okrivljenih koji čine zločine „preko sindikata“, organi gonjenja moraju se „okrenuti ka drugim kriminalcima“ za svedočenje u konkretnim predmetima. Davanje iskaza od strane tih lica zahteva činjenje određenog dogovora, čemu državni organi obezbeđuju određeni stepen „milosti“ za njegovu saradnju. Ovakvo „pregovaranje“ ipak se mora priznati kao legitimna neophodna praksa (Martinez, 1999: 142).

Recimo, u SAD i drugim zemljama⁵ priznanje krivičnog dela u zamenu za svedočenje je dosta starijeg datuma, ali je dvadesetih godina prošlog veka, pravna profesija u velikoj meri bila ujedinjena u protivljenju ovakvoj vrsti pregovaranja, međutim, vremenom stavovi su se promenili (Alschuler, 1968: 51). Sve do šezdesetih godina ovaj procesni institut (u SAD poznat kao „*plea bargaining*“) egzistirao je na ivici legalnosti, iako je bila svakodnevna praksa i svi su znali za nju, te je krajem šezdesetih godina započeo proces legalizacije. Prvo je *American Bar Association* 1968. godine doneo „smernice za nagodbu“, mada su to bile samo pravno neobavezne preporuke. Američki Vrhovni Sud dugo nije prihvatao presude donete na osnovu nagodbe, smatrajući ovaj institut neustavnim, te je u jednoj presudi istakao da „svaki sporazum o priznanju krivice po logici stvari podrazumeva ucenu i suptilnu pretnju okrivljenom i može biti svršena kamuflaža za neustavnost te je, iz tog razloga neprihvatljiv“ (Boykin v. Alabama, 395 U.S. 238 (1969)) (Feješ, 2012: 121).

Da je ipak visok procenat primene ovog procesnog instituta, i pored oštrih kritika, pokazuje statistika koja je prisutna u SAD-u – otprilike preko 90% okrivljenih, priznaju krivicu. Iza ove statistike leži praksa pregovaranja o priznanju krivice (Alschuler, 1979: 1; Bibas, 2012: 150), dok skoro 20% slučajeva okon-

---

4 Zapravo, u ranijem *common law* pravu, motiv za laž naročito okrivljenih saučesnika, bila je ekstremna, imajući u vidu da je njegova sudbina zavisila od ishoda suđenja. Pre 18. veka, kada je okrivljeni bio optužen za krivično delo, isti je mogao da prizna krivično delo i da se „pozove na milost suda“, ili da optužujući drugog za učešće u zločinu, dobije pomilovanje. U ovoj drugoj situaciji, optuženi svedok je imao pravo na pomilovanje kao pravno pitanje ako je njegovo svedočenje rezultiralo osudom drugog saučesnika. Međutim, ako je navodni saučesnik bio oslobođen, presuda u odnosu na optuženog svedoka bila bi izvršena. (Perroni, McNutt, 1994: 222).

5 Na primer, kako do sredine 19. veka Engleska nije imala sistematsku istragu krivičnih dela, u većini slučajeva, dokazi za optužbu su se teško pribavljali. To je prvenstveno bio razlog iz kog su se pravosudni organi služili svedočkim iskazima saučesnika koji su za uzvrat dobijali imunitet od krivičnog gonjenja (Knežević, Đukić, 2017: 430).

čava se sporazumom o priznanju krivičnog dela sa klauzulom o svedočenju, među kojima najveći deo obuhvataju krivični postupci vezani za trgovinu opojnim drogama (Simons prema Knežević, Đukić, 2017: 431), s tim što sud u svakom konkretnom slučaju ceni „kvalitet“ svedočenja okrivljenog saradnika, od kojeg i zavisi „finalna nagrada“ (Martinez, 1999: 148). Dosadašnji slučajevi u SAD, koji uključuju primenu ovog instituta, pored trgovine narkoticima, naravno obuhvataju i organizovanii kriminal i korupciju, što se opravdava velikim brojem žrtava i ozbiljnim društvenim posledicama (Flanagan, 1981: 462). Primena procesnog instituta „pregovaranja“ normirana je Federalnim pravilima krivičnog postupka⁶, a od izuzetnog značaja je i Zakon o kontroli kriminala⁷ iz 1970. godine.

Dalje, opravdanost primene instituta “pokajnika” u Italiji 70-ih godina XX veka bila je široko rasprostranjena, naročito u obračunu države sa terorizmom⁸. Italija je 1965. godine donela poseban Antimafijaški zakon⁹ koji je modifikovan 1982¹⁰. godine.¹¹ Valja napomenuti da važeći Zakonik o krivičnom postupku Ita-

---

6 Videti Federal rules of Criminal Procedure, The Comitee on the Judiciary House of representatives, 2015, rule 11. https://www.uscourts.gov/sites/default/files/federal_rules_of_criminal_procedure_dec_1_2015_0.pdf, 02.12.2018.

7 Svrha ovog Zakona ogledala se u „eliminaciji organizovanog kriminala“ uspostavljanjem novih kaznenih zabrana i pružanjem pojačanih sankcija i novih pravnih lekova za rešavanje nezakonitih aktivnosti onih koji su uključeni u organizovani kriminal. Ovo je bio glavni akt koji je vladi dao nove i sveobuhvatne načine za borbu protiv organizovanog kriminala, veća ovlašćenja velikoj potroti i potom oslabio je zakone o imunitetu svedoka, mogućnost suđenja svedocima za lažno svedočenje, te ovlašćenje državnog tužioca da formira program zaštite „kooperativnih svedoka“ i njihovih porodica i dr. “Organized Crime Control Act.” Dictionary of American History. *Encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/organized-crime-control-act>, 27.11.2018.

8 Razmatrajući evoluciju procesnih mehanizama ustanovljvanih za borbu protiv najtežih oblika kriminalne delatnosti, prvenstveno je značajno navesti da je u Italiji postajao jedan period „tolerisanja mafije“, do koje je došlo usled „potencijavanja opasnosti od kriminalnih organizacija“ i naravno širenja kriminalnog podzemlja. Naime, država je trebalo da se u „duhu tolerancije“ uzdrži od mešanja u stvari koje se tiču nezavisnih ustanova i njihovih pravila, recimo, ono što na prvi pogled izgleda kao ubistvo, može u stvarnosti predstavljati izvršenje smrtne kazne od strane agenata organizacije (Ignjatović, Škulić, 2015: 77).

9 Antimafijaški zakon, usvojen je 13. septembra 1982. godine i predstavljao je prvi opšti nacionalni zakon (tzv. *Rognoni-La Torre*). Dotadašnje italijansko zakonodavstvo je raspolagalo samo sa jednostavnom definicijom organizovanog kriminala zasnovanom na prisustvu tri elementa: *udruživanju, organizovanoj strukturi i cilju da se vrše krivična dela*. Aktivno članstvo u mafijaškoj organizaciji ovim zakonom je definisano kao krivično delo. Osim drugačijeg definisanja bića krivičnog dela organizovanog kriminala, najvažniji i originalni elementi novog zakona bile su mere koje su se mogle preduzeti sa ciljem kontrole porekla imovine (Bulatović, 2011: 285).

10 Naime od 1982 do 1992 godine, dakle u periodu od deset godina, Italija je donela čak 114 zakona koji se neposredno ili posredno odnose na organizovani kriminal, a njihovo donošenje inicirano je zločinima mafije. (Bulatović, 2011: 284).

11 *Disposizioni contro la mafia*. legge 31 maggio 1965, n. 575, legge 13 settembre 1982, n. 646., legge 7 marzo 1996, n. 109, Legge 31 luglio 2005, n. 155.

lije¹² članom 444, u okviru dela koji reguliše posebne postupke, predviđa krivičnoprocetni institut „primene kazne na zahtev stranaka“.

Imajući u vidu napred navedeno, neminovno je navesti da se ipak javljaju poteškoće koje prate ovaj krivičnoprocetni institut, a koje su prouzrokovane „uobičajenim recidivizmom“ onih „pentita“ koji se ne mogu odupreti porivu da se vrate kriminalnoj karijeri koju su nekada prihvatili. Treba napomenuti da je ovo problem postoji i u programu za zaštitu svedoka uključujući i one u SAD (Levi, Smith, 2002: 11).

Napomenućemo još opravdanost rešenja koje egzistira u Nemačkoj, kada je u pitanju davanje povlastica licima koja saraduju sa organima javne vlasti, gde veliku ulogu ima Zakon o prometu narkotika¹³ koji sadrži odredbu o ublažavanju kazne ili uzdržavanje od kažnjavanja, na osnovu koje sud može ublažiti kaznu prema članu 49 (1) Krivičnog zakonika¹⁴ ili odreći se kazne ako je počinitelj prvi dobrovoljnim otkrivanjem svog znanja značajno doprineo otkrivanju određenog krivičnog dela. Ako je učinilac bio umešan u zločin, njegov doprinos otkrivanju dela mora se „protežati“ izvan njegovog vlastitog doprinosa zločinu. Za donošenje odluke, a u skladu sa članom 46b, stavom 2 Krivičnog zakonika Nemačke (koji predviđa doprinos otkrivanju ili sprečavanju ozbiljnih krivičnih dela), sud će posebno ceniti: prirodu i obim otkrivenih činjenica i njihovu relevantnost za otkriće ili sprečavanje krivičnog dela, vreme otkrivanja činjenica, stepen podrške dat organima krivičnog gonjenja od strane učinioca i težinu krivičnog dela na koje se odnosi njegovo otkrivanje, kao i odnos navedenih okolnosti, a uzimajući u obzir krivično delo koje je počinio i stepen krivice učinioca. Zakonik o krivičnom postupku Nemačke¹⁵, članom 257c normira mogućnost suda da u odgovarajućim slučajevima u postupku pregovara o daljem toku i o ishodu postupka (ali tom prilikom i dalje se

---

12 Codice di Procedura Penale, Testo coordinato ed aggiornato del D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447, <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-di-procedura-penale>, 05.01.2019.

13 Gesetz über den Verkehr mit Betäubungsmitteln (Betäubungsmittelgesetz – BtMG), https://www.gesetze-im-internet.de/btmg_1981/BJNR106810981.html, 17.12.2018.

14 Posebne olakšavajuće okolnosti utvrđene zakonom, propisane su na sledeći način, a u slučaju da zakon zahteva ili dozvoljava ublažavanje u skladu sa ovom odredbom: „kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine zamenjuje kaznu zatvora do kraja života; u slučajevima zatvora na određeno vreme, ne može se izreći više od tri četvrtine zakonskog maksimalnog roka; u slučaju novčane kazne isto važi i za maksimalni broj dnevnih jedinica; svako povećanje minimalnog zakonskog roka zatvora smanjuje se na sledeći način: minimalni rok od deset ili pet godina, do dve godine; minimalni rok od tri ili dve godine, do šest meseci; minimalni rok od jedne godine, do tri meseca; u svim drugim slučajevima do zakonskog minimuma“. zatvora. German Criminal Code, Federal Law Gazette (Bundesgesetzblatt) I p. 3322, I p. 3671, I p. 3799., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html, 17.12.2018.

15 The German Code of Criminal Procedure, *Federal Law Gazette Bundesgesetzblatt*, Part I p. 1074, 1319, 410/14 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html 27.12.2018.

uvažava čl. 244, st. 2 kada sud u cilju utvrđivanja istine treba *ex officio* da sprovede dokazni postupak za sve činjenice i dokaze koji su bitni za donošenje odluke).

2. Rešenja prema krivičnoprocesnom zakonodavstvu Republike Srbije

Kada su u pitanju krivičnoprocesna rešenja u Republici Srbiji, a koja se odnose na predviđanje procesnog instituta koji će pružiti zaštitu licima koja će svojom „saradnjom“ sa organima krivičnog gođenjenja i sudskim organima, doprineti otkrivanju i rasvetljavanju teških oblika kriminalnih delatnosti, pre svega organizovanog kriminala, zaključuje se sledeće: ratifikacijom Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala¹⁶, Srbija je preuzela određene obaveze (a tako i potpisivanjem dugih međunarodnih akata o kojim je bili reči u prethodnom poglavlju), te je Krivičnim zakonikom iz 2001. godine predvide-la prvenstveno institut *svedoka saradnika* (koji se odnosio samo na krivična dela organizovanog kriminala). Značajno je navesti da pomenuta Konvencija¹⁷ kao jedan od najznačajnijih akata u ovoj oblasti¹⁸, članom 26 predviđa obavezu svake države potpisnice da preduzme odgovarajuće mere u cilju podsticanja lica koja učestvuju ili su učestvovala u grupama za organizovani kriminal¹⁹ kao i obavezu

---

16 Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopuskih protokola („Sl. list SRJ“ – Međunarodni ugovori“, br. 6/2001).

17 United Nations Convention against Transnational Organized Crime, General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000. <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>, 29.10.2018.

18 Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, usvojena Rezolucijom 55/25 Generalne skupštine od 15. novembra 2000. godine, i predstavlja glavni međunarodni instrument u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Otvorena za potpisivanje od strane država članica na konferenciji održanoj u Palermu, Italija, od 12. do 15. decembra 2000. i stupila je na snagu 29. septembra 2003. Konvencija je dodatno dopunjena sa tri protokola, koji ciljaju specifične oblasti i manifestacije organizovanog kriminala: Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i decom; Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom; i Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovine vatrenim oružjem, njihovim delovima i komponentama i municijom. Konvencija predstavlja veliki korak napred u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i nalaže da države potpisnice shvate ozbiljnost problema koje ona postavlja, kao i potrebu da se podstakne i ojača bliska međunarodna saradnja u cilju rešavanja tih problema. Neke od obaveza država potpisnica jesu: inkriminisanje određenih ponašanja, odnosno uvođenje u nacionalne pravne sisteme određenih krivičnih dela iz oblasti organizovanog kriminala (učesće u organizovanoj kriminalnoj grupi, pranje novca, korupcija i sl); usvajanje novih i sveobuhvatnih okvira za ekstradiciju, međusobnu pravnu pomoć i saradnju u sprovođenju zakona i dr. <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html> 12.11.2018.

19 Član 26, st. 1 Konvencije UN predviđa sledeće: „(a) da pruže informacije koje su korisne za nadležne organe za potrebe istrage i dokaznog postupka u stvarima kao što su: identitet, priroda, sastav, struktura, lokacija ili aktivnosti grupa za organizovani kriminal; veze, uključujući međun-

razmatranja mogućnost da predvidi, u odgovarajućim slučajevima, blaže kazne za okrivljeno lice koje značajno saraduje u istrazi ili krivičnom gonjenju u vezi sa krivičnim delom obuhvaćenim ovom konvencijom; potom, i da svaka država potpisnica razmotri mogućnost da predvidi, u skladu sa osnovnim principima svog domaće zakonodavstva, davanje imuniteta od krivičnog gonjenja licu koje je značajno saradivalo u istrazi ili krivičnom gonjenju u vezi sa krivičnim delom obuhvaćenim ovom konvencijom. Zaštita tih lica će biti onakva kakva je predviđena članom 24 ove konvencije.

Prvenstveno, normativno utemeljenje krivičnoprocesnog instituta *svedoka saradnika* kao reakcija na narastući obim organizovanog kriminala, našlo je mesto u Zakoniku o krivičnom postupku²⁰ Republike Srbije iz 2001. godine kada je zakonodavac regulisao poseban procesni varijabilitet²¹ borbe protiv organizovanog kriminala – glava 29a navedenog Zakonika odnosila se na „Posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala“.

Ovakvo prilagođavanje procesnog zakonodavstva organizovanim formama kriminaliteta, po pravilu je u znaku povećanja njegove represivnosti (Brkić, 2004: 187), imajući u vidu da postupak koji nije prilagođen prirodi krivičnog dela „nije sposoban“ da ostvari svoje ciljeve (Brkić, 2004: 177, 178). Ipak, „pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima“ treba da počivaju na načelu srazmernosti između procesne forme i predmeta suđenja, i to tako da u toj diferencijaciji *osnovna prava procesnih subjekata* predstavljaju graničnu liniju ispod koje se ne sme ići na uprošćavanje procesne forme, naročito što se stvara mogućnost sumnje njihove zloupotrebe, o čemu se mora voditi računa pri njegovom normiranju (Bejatović, 2013: 21).

---

arodne veze, sa drugim grupama za organizovani kriminal; krivična dela koja su grupe za organizovani kriminal izvršile ili mogu da izvrše; (b) da pruže faktičku, konkretnu pomoć nadležnim organima koja može da doprinese da grupe za organizovani kriminal budu lišene njihovih resursa ili dobiti od kriminala.“

20 Zakonik o krivičnom postupku, („Službeni list SRJ“, broj 70/2001, 68/2002). Vid. i Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku („Sl. glasnik RS“, br. 85/2005).

21 Prepoznavanjem značaja borbe protiv ovakvog načina ugožavanja osnovnih društvenih i državnih temelja, te dajući poseban značaj, postavlja se u teoriji pitanje *da li je krivični postupak za organizovani kriminal, posebna procesna forma ili procesni varijabilitet?* Međutim, evidentno je da u ovom slučaju postoji osobenost procesnog objekta kada su u pitanju krivična dela organizovanog kriminala (težina krivičnog dela i društvena opasnost), međutim nedostaje drugačija procesna struktura, već dolazi samo do promene određenih odredaba o procesnim subjektima i procesnim radnjama, te se zaključuje da krivični postupak za dela organizovanog kriminala u Srbiji ne predstavlja posebnu procesnu formu, već procesni varijabilitet koji karakteriše specifičan osnov, ali nema za posledicu specifičnu strukturu postupka. (Lukić, 2008: 83). Posebne procesne forme odlikuju se posebnim osnovom i posebnom strukturom, gde se pod posebnim osnovom podrazumevaju odlučujući razlozi njihovog stvaranja – reč je o osobenostima procesnih objekata i držanju procesnih subjekata (Brkić, 2004, 167).

Naime, institut svedoka sardanika u borbi protiv organizovanog kriminala nastao je tokom sedamdesetih godina i poznat je pod imenom „*collaborator of/with justice*“ ili popularno u italijanskom žargonu „*pentito*“ (pokajnik). Odnosio se na mogućnost da jednom ili većem broju članova organizovane kriminalne grupe bude oprošteno suđenje, ili dalje izdržavanje kazne za davanje „korisnih informacija“ koje mogu pomoći u rasvetljavanju kriminalnog slučaja (Ćirić, 2008: 282)²², što je od posebnog značaja imajući u vidu da se građani retko pojavljuju kao svedoci u postupku, upravo iz straha za svoju bezbednost i bezbednost članova svoje porodice (Milošević, 2005: 23). Tako ovaj institut (koji se u pojedinim zemljama naziva i „krunski svedoci“) predstavlja „posebno stimulisane procesne transformacije okrivljenog u svedoka“²³ (Ignjatović, Škulić: 2010, 306; Škulić, 2015, 207-208). Reč je o jednoj vrsti „sudskog oprosta“ na osnovu sporazuma koji je organ gonjenja mogao postići sa okrivljenim da bi omogućio ili olakšao krivično gonjenje u datom slučaju (Vasiljević, Grubač, 2010: 987-988).

Međutim, sa druge strane postoji mišljenje da iskazi svedoka sardanika imaju manji dokazni kredibilitet u poređenju sa iskazima ostalih svedoka, a imajući u vidu činjenicu da se oni na neki način „nagrađuju“ za saradnju sa sudom, što ih može motivisati da „terećenjem drugog“ olakšaju sopstveni položaj u postupku (Bajović, 2006: 1178). No, treba imati u vidu da iskaz svedoka saradnika treba ceniti kao i svaki drugi iskaz, odnosno dokaz koji je izveden na galvnom pretresu, te on podleže istoj zakonskoj proceduri i upotrebi istog logičkog instrumentarijuma kao i za svaki drugi dokaz.²⁴

---

22 „Ovaj institut je prvi put upotrebljen u slučaju italijanskog mafijaša *Tomasa Buskete* koji je na tzv. *maxi trial* (1986-1987) bio optužen i osuđen za dvostruko ubistvo i švercovanje narkotika, ali kasnije je pristao da saraduje sa istražnim organima što je i dovelo do gore pomenutog *maxi trial*-a, kada je bilo doneto 360 osuđujućih presuda. Po završetku suđenja, *Busketa* je oslobođen od daljih optužbi i preseljen u SAD gde mu je promenjen identitet i gde je uključen u program zaštite svedoka“ (Ćirić, 2008: 282).

23 *Ratio legis* omogućavanja takvog „procesnog preobražaja“ okrivljenog u svedoka, temelji se na dve polazne tačke: 1) bez lica koja su aktivno bila uključena u delovanje određenih kriminalnih organizacija praktično da je nemoguće doći do neophodnih dokaza; 2) na stanovištu da je za društvo bolje da se jedan broj „manjih“ krivaca, ili manje opasnih učinilaca krivičnih dela (a koji ipak nisu bili dominantni generatori kriminalnog delovanja određene organizacije), svesno ne obuhvati krivičnopravnom represijom, ali pod uslovom da svojom kooperativnošću u krivičnom postupku protiv drugih, mnogo opasnijih učinilaca krivičnih dela presudno doprinesu uspehu dokazivanja (Ignjatović, Škulić, 2010: 306; Škulić, 2015: 207-208).

24 Presuda Apelacionog suda u Beogradu – Odeljenja za ratne zločine, br. KžI PO2-1/2010 od 14,15, 16, 17, 18, 21 i 23. Juna 2010. godine – Presuda Okružnog suda u Beogradu – Veća za ratne zločine K.V. br. 4/2006 od 12. marta 2009. godine), Bilten Apelacionog suda u Beogradu, broj 1/2010, Inter-mex. Iz navedenih presuda, zaključuje se još da načelo slobodnog sudijskog uverenja u oceni dokaza nije ograničeno kod ocene iskaza svedoka sardnika, niti postoji obaveza da određene činjenice utvrđuje isključivo određenom vrstom dokaza jer u suprotnom, kada bi iskazi svedoka saradnika uvek

Pozitivno krivičnoprocesno rešenje predviđa tri vrste sporazumevanja javnog tužioca i okrivljenog, odnosno: sporazum o priznanju krivičnog dela (čl. 313), sporazum o svedočenju okrivljenog (čl. 320) i sporazum o svedočenju osuđenog (čl. 327). Sporazum o svedočenju okrivljenog samo je varijanta „za dobijanja kooperativnog svedoka“ i predstavlja osnov da se iskaz okrivljenog lica iskoristi kao dokaz optužbe protiv drugih optuženih lica (Škulić, 2013: 23; Bejatović, 2013: 17). Odnosno, predstavlja samo drugačije nomotehničko regulisanje instituta svedoka saradnika (Bejatović, 2013: 17).

2.1. Sporazum o svedočenju okrivljenog za krivična dela organizovanog kriminala

Zakonik o krivičnom postupku članom 320 predviđa Sporazum o svedočenju okrivljenog, čiji osnov predstavljaju sledeće karakteristike: 1) zaključuje se između *javnog tužioca* i okrivljenog za krivična dela iz člana 162, st. 1, t. 1 Zakonika (odnosno samo za ona dela za koje postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti).²⁵ Ovim rešenjem, u odnosu na nekadašnji institut „svedoka saradnika“ sporazum o svedočenju okrivljenog javni tužilac može zaključiti *za bilo koje krivično delo*, odnosno nezavisno da li se okrivljeni tereti za neko delo iz člana 162, st. 1, t 1 ili neko drugo krivično delo. (Bejatović, 2012: 114-115; Tatalović, 2014: 50). Ovo ne treba mešati sa pravilom da se sam sporazum o svedočenju može odnositi jedino na krivično delo koje spada u delokrug tužilaštva posebne nadležnosti, jer „okrivljeni može da bude okrivljeni saradnik samo u takvom krivičnom postupku“, ali se on sam može teretiti za krivično delo te vrste ili za bilo koje drugo krivično delo (Škulić, 2015: 429). Ovakvo rešenje može dovesti u praksi do određenih teškoća²⁶ i pored toga što je imanentna volja zakonodavca da pojača borbu protiv ovih

---

i apsolutno predstavljali neprocenjivu istinu, tada bi izostala potreba za dokaznim postupkom i izvođenjem dokaza i njihovom ocenom i u suštini bi se derogiralo neko od najvažnijih načela krivičnog postupka, kao što su slobodna ocena dokaza, načelo kontraiktornosti postupka ...“

25 Zakon o javnom tužilaštvu („Sl. glasnik RS“, br. 116/2018, 404/2009, 101/2010, 78/2011 – dr. zakon, 101/2011, 38/2012 – odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 – odluka US, 117/2014, 106/2015 i 63/2016 – odluka US), u čl. 13, st. 2 propisuje da su tužilaštva posebne nadležnosti Tužilaštvo za organizovani kriminal, kao i Tužilaštvo za ratne zločine, dok Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, („Sl. glasnik RS“, br. 94/2016 i 87/2018 – dr. zakon) precizira krivična dela u odnosu na koja postupa Tužilaštvo za organizovani kriminal.

26 U ovom slučaju postavlja se nekoliko pitanja: *prvo*, koji javni tužilac zaključuje sporazum o svedočenju sa okrivljenim (kod ovog pitanja izvestan problem jeste što okrivljeni sklapa sporazum sa javnim tužiocem u postupku koji se protiv njega vodi za drugo krivično delo, te da to nije isti javni tužilac pred kojim će okrivljeni davati svoj svedočki iskaz za krivična dela iz posebne nadležnosti,

organizovanih oblika kriminalne delatnosti. Međutim, „nezavisno od toga za koje se krivično delo tereti, okrivljeni saradnik svedoči pred sudom posebne nadležnosti i tokom svedočenja njegov položaj zasniva se na procesnim pravilima koja se inače odnose na prava i dužnosti svedoka“, s tim što, kada je reč o pravima postoje izvesna ograničenja²⁷ (Knežević, Đukić, 2017: 438). 2) Vreme zaključenja sporazuma – od donošenja naredbe o sprovođenju istrage do završetka glavnog pretresa²⁸; 3) potpuno priznanje okrivljenog da je učinio krivično delo, gde se „potpuno priznanje“ odnosi na ono krivično delo koje se okrivljenom saradniku stavlja na teret; 4) princip srazmernosti, odnosno *uslov celishodnosti* (Škulić, Bugarski, 2015: 409) – neophodno je da je značaj njegovog iskaza za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje krivičnog dela iz člana 162, stav 1, tačka 1 ovog zakonika *pretežniji od posledica krivičnog dela koje je učinio*, gde procesna ispunjenost ovog uslova predstavlja pitanje *de facto*, gde će se odluka javnog tužioca zasnivati s jedne strane, na poređenju „koristi“ koje društvo ima od iskaza okrivljenog i značaja takvog iskaza za obezbeđivanje osuđujuće presude protiv jednog ili više izvršilaca krivičnih dela iz člana 162 st 1 t 1, i s druge strane, od osude samog okrivljenog saradnika zbog krivičnog dela koje je on učinio (Ilić i dr., 2014: 771); 5) „ograničenje“ lica koja mogu biti predložena za zaključenje sporazuma – *ne može se predložiti okrivljeni za kojeg postoji osnovana sumnja da je organizator kriminalne grupe*, što je u skladu sa principima pravičnosti, a imajući u vidu da „doprinos“ takvog lica u borbi protiv posebno teških oblika kriminala nikada ne može biti veći od „zla koje je on

te je o reč o dva posebna postupka koja su razdvojena, što zahteva izrazitu saradnju i koordinaciju između ovih organa gonjenja. Stoga, najbolje rešenje u ovakvoj situaciji jeste da dođe do spajanja ovih krivičnih postupaka); *drugo pitanje* odnosi se na nadležnost suda koji odlučuje o prihvatanju ili odbijanju sporazuma (koje je direktno vezano sa prethodnim pitanjem); *treće pitanje*, koje je prilično delikatno, proizlazi iz činjenice da ovde može biti reči o dva javna tužioca koji gone različite okrivljene u različitim postupcima (naime, kako bi inače tužilac posebne nadležnosti znao za lice sa kojim bi trebalo zaključiti sporazum, a koji je okrivljeni u nekom drugom krivičnom postupku, te da bi njegov iskaz imao potencijalni značaj; odgovor na ovo pitanje nije lako dati, ali ovaj problem bi se mogao rešiti na način da javni tužilac pred kojim se vodi krivični postupak za neko drugo krivično delo, može iz samog predmeta saznati da bi lice moglo svedočiti u postupku pred tužilaštvom posebne nadležnosti, dok sa druge strane, ovaj problem je moguće rešiti „pravilima hijerarhije“ shodno kojim viši javni tužilac vrši nadzor nad radom nižih javnih tužilaca, te bi na taj način mogao doći do saznanja za okrivljenog koji bi mogao biti okrivljeni saradnik) (Škulić, 2015: 431-432).

- 27 Navedena ograničenja odnose se na nemogućnost pozivanja na pogodnost oslobođenja od dužnosti svedočenja (čl. 94, st. 1) i oslobođenja od dužnosti odgovaranja na pojedina pitanja (čl. 95, st 2). Ovakvo rešenje zakonodavca, koje je važno i za nekadašnji institut svedoka saradnika, u potpunosti je opravano, imajući u vidu da kod okrivljenog saradnika, ipak preovlađuju osobine okrivljenog kao glavnog krivičnoprocesnog subjekta, te da bi davanje i ovakvih pogodnosti, obesmisliilo ovaj procesni institut.
- 28 Treba imati na umu da ukoliko je reč o dva odvojena postupka, a postupak u kojem bi okrivljeni trebalo da svedoči bude ranije okončan od postupka koji se vodi protiv okrivljenog, ovaj rok će biti faktički skraćen (Ilić i dr., 2014: 772).

sam počinio“, kao i da se na strani ovog lica nalazi najveći stepen odgovornosti; 6) obavezna odbrana prilikom zaključenja sporazuma (čl. 74, st 8) – da bi sporazum bio pravno validan sud mora da bude uveren da ga je okrivljeni, ne samo dobrovoljno zaključio, već da je prilikom zaključenja imao stručnu pomoć koja je bila neophodna za razumevanje značaja i posledica sporazuma, kao i zbog otklanjanja sumnje da je na okrivljenog vršen nedozvoljen uticaj prilikom pregovora o zaključenju sporazuma i prilikom njegovog samog zaključenja (Ilić i dr., 2014: 771; Knežević, Đukić, 2017: 439-440.); 7) pre zaključenja sporazuma okrivljeni će samostalno i svojeručno, na poziv javnog tužioca (koji ne može biti duži od 30 dana) *što detaljnije i potpunije, istinito opisati sve što zna o krivičnom delu povodom kojeg se vodi postupak i o drugim krivičnim delima iz člana 162, st. 1, t. 1 Zakonika.*²⁹ Zakonik dalje propisuje sadržaj sporazuma članom 321³⁰, gde treba prvobitno navesti da sporazum mora da sadrži opis krivičnog dela koje je predmet optužbe imajući na umu da pored obaveze svedočenja o svemu što mu je poznato kada je reč o krivičnim delima iz člana 162, st. 1, t. 1, okrivljeni u potpunosti priznaje izvršenje krivičnog dela zbog kojeg se protiv njega vodi postupak, što znači da ovaj sporazum sadrži nekoliko izjava – a) u potpunosti priznanje krivičnog dela povodom kojeg se vodi postupak, b) izjavu da će dati iskaz o svemu što mu je poznato o jednom ili više krivičnih dela iz čl. 162, st. 1, t. 1 i v) da neće ništa prećutati (reč je o izjavi kojom se okrivljeni obavezuje da će o ovim delima svedočiti u postupku pred sudom koji se vodi protiv jednog ili više izvršilaca ovog krivičnog dela) (Ilić i dr., 2014: 773); 8) nadležne organe za odlučivanje o sporazumu u zavisnosti od momenta kada se zaključuje, članom 322³¹, gde je značajno navesti da se iz zakonske

29 Dalje, Zakonik predviđa da „Nepismeni okrivljeni diktiraju preliminarni iskaz u aparat za snimanje glasa. Sporazum o svedočenju se sačinjava u pisanom obliku i podnosi se sudu do završetka glavnog pretresa. Uz sporazum se prilaže i zapisnik o iskazu koji je okrivljeni dao u skladu sa stavom 5. ovog člana“.

30 „Sporazum o svedočenju okrivljenog sadrži: 1) opis krivičnog dela koje je predmet optužbe; 2) izjavu okrivljenog da u potpunosti priznaje krivično delo, da će dati iskaz o svemu što mu je poznato o krivičnom delu iz člana 162. stav 1. tačka 1) ovog zakonika i da ništa neće prećutati, da je upozoren na dužnosti iz člana 95. stav 1. i člana 96. ovog zakonika i pogodnosti iz tačke 3) ovog stava, da se ne može pozivati na pogodnost oslobođenja od dužnosti svedočenja (član 94. stav 1.) i oslobođenja od dužnosti odgovaranja na pojedina pitanja (član 95. stav 2.); 3) sporazum o vrsti i meri ili rasponu kazne ili druge sankcije koja će biti izrečena, o oslobođenju od kazne ili o obaveznoj javnoj tužbi odustane od krivičnog gonjenja okrivljenog u slučaju davanja iskaza na glavnom pretresu u skladu sa obavezama iz tačke 2) ovog stava; 4) sporazum o troškovima krivičnog postupka, o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom i o imovinskopравnom zahtevu, ukoliko je podnet; 5) izjavu o odricanju stranaka i branioca od prava na žalbu protiv odluke kojom je sud u potpunosti prihvatio sporazum; 6) potpis stranaka i branioca. Pored podataka navedenih u stavu 1. ovog člana, sporazum o svedočenju može sadržati i sporazum u pogledu imovine proistekle iz krivičnog dela koja će biti oduzeta od okrivljenog“.

31 „O sporazumu o svedočenju okrivljenog odlučuje sudija za prethodni postupak, a ako je sporazum podnet sudu nakon potvrđivanja optužnice odluku donosi predsednik veća. Rešenje o odbacivan-

odredbe (kako čl. 322 ni u jednom stavu ne upućuje na čl. 315, st. 3) da se javnost sa ročišta na kojem se odlučuje o sporazumu o svedočenju okrivljenog ne isključuje, no bez obzira na to da je reč o ročištu na kojem okrivljeni saradnik ne svedoči, nego se samo odlučuje o sporazumu, javnost bi trebala biti isključena (s obzirom na to da se ovaj sporazum sklapa u onim postupcima koji su mnogo komplikovaniji i teži u odnosu na zaključenje sporazuma o priznanju krivičnog dela) (Knežević, Đukić, 2017: 442); 9) uslove za prihvatanja sporazuma od nadležnog sudskog organa, članom 323³²; 10) slučajeve u kojima se sporazum odbija, članom 324³³; 11) postupak i način ispitivanja svedoka saradnika, članom 325³⁴; 12) vezanost suda za odluku o prihvatanju sporazuma, članom 326³⁵.

Imajući u vidu napred navedeno, zaključuje se da prema pozitivnom pravnom krivičnoprocesnom rešenju, sporazum o svedočenju okrivljenog predstavlja način na koji okrivljeni dobija status okrivljenog saradnika, što je drugi zakonski izraz za nekadašnji termin „svedoka saradnika“. Naime i sada se radi o licu koje ima odgovarajući „hibridni“ procesni karakter, te poseduje kako određena procesna svojstva okrivljenog, tako i procesna svojstva koja su karakteristična za svedoka.³⁶ Ipak je težište na procesnom svojstvu okrivljenog (imajući u vidu da je

---

ju, prihvatanju ili odbijanju sporazuma o svedočenju okrivljenog donosi se na ročištu na koje se pozivaju javni tužilac, okrivljeni i branilac. Prilikom donošenja rešenja o odbacivanju sporazuma o svedočenju okrivljenog shodno se primenjuju odredbe člana 316. ovog zakonika“.

- 32 „Sud će rešenjem prihvatiti sporazum o svedočenju okrivljenog, ako utvrdi: 1) da je okrivljeni svesno i dobrovoljno pristao da svedoči pod uslovima predviđenim članom 321. stav 1. tačka 2) ovog zakonika; 2) da je okrivljeni u potpunosti svestan svih posledica zaključenog sporazuma, a posebno da se odriče prava na ulaganje žalbe protiv odluke suda donesene na osnovu sporazuma; 3) da je kazna ili druga sankcija ili mera, oslobođenje od kazne ili odustanak javnog tužioca od krivičnog gonjenja predložen u skladu sa odredbama ovog zakonika ili krivičnog zakona“.
- 33 „Sud će rešenjem odbiti sporazum o svedočenju okrivljenog ako utvrdi: 1) da postoje razlozi iz člana 338. stav 1. ovog zakonika; 2) da nije ispunjen jedan ili više uslova iz člana 323. ovog zakonika. Kada rešenje iz stava 1. ovog člana postane pravnosnažno, sporazum o svedočenju i svi spisi u vezi sa njim uništavaju se u prisustvu sudije (član 322. stav 1.) koji je doneo rešenje i o tome se sastavlja zapisnik. Sudija iz stava 2. ovog člana ne može učestvovati u daljem toku postupka“.
- 34 „Okrivljeni saradnik je dužan da govori istinu i da ne prećuti ništa što mu je o predmetu suđenja poznato. Okrivljeni saradnik se ispituje nakon saslušanja optuženih i nakon ispitivanja se udaljava iz sudnice“.
- 35 „Rešenje o prihvatanju sporazuma o svedočenju okrivljenog obavezuje prvostepeni i sud pravnog leka prilikom donošenja odluke o krivičnoj sankciji, o troškovima krivičnog postupka, o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim delom, o imovinskopravnom zahtevu i o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, pod uslovom da je okrivljeni saradnik u potpunosti ispunio obaveze iz sporazuma. Sud će staviti van snage rešenje o prihvatanju sporazuma i postupiti u skladu sa članom 324. st. 2. i 3. ovog zakonika: 1) ako okrivljeni saradnik nije ispunio obaveze iz sporazuma; 2) ako javni tužilac pokrene istragu protiv okrivljenog saradnika ili sazna za raniju osuđivanost i podnese predlog sudu za stavljanje van snage sporazuma“.
- 36 Osnovna razlika između svedoka i okrivljenog saradnika jeste što se u odnosu na okrivljenog saradnika *donosi odgovarajuća presuda*, bez obzira na to da li je osuđujuća (kada mu se kaz-

reč o licu koje se krivično goni) (Škulić, Bugarski, 2015: 408). Navedena razlika proizišla je iz uverenja zakonodavca da je dosadašnje mešanje svojstva okrivljenog i svedoka stvaralo značajne poteškoće u praksi (Ilić i dr., 2014: 770). Najviše polemike izazvalo je već navedena procesna norma koja se odnosi na zaključivanje sporazuma sa okrivljenim koji ne mora biti okrivljen u postupku za krivično delo iz posebne nadležnosti. Takvo procesno rešenje može dovesti do dve različite situacije. Prva, koja nije sporna, budući da se tereti za neko od krivičnih dela iz „posebne nadležnosti“, te se sporazum sklapa sa licem koje je okrivljeno u istom postupku u kojem će njegov iskaz biti korišćen. U drugoj, sporazum se sklapa sa okrivljenim protiv koga se vodi drugi krivični postupak u odnosu na onaj u kojem će svedočiti. Specifičnost u drugoj situaciji je ta da javni tužilac koji s okrivljenim sklapa sporazum, nije isti onaj javni tužilac koji koristi iskaz svedoka u postupku koji se vodi protiv učinioca krivičnog dela organizovanog kriminala. Pored toga, u ovakvoj situaciji i odluku o prihvatanju sporazuma kao i sve dalje odluke koje iz ove proističu donosi, ne sud pred kojim okrivljeni svedoči na osnovu sporazuma, već sud pred kojim se protiv okrivljenog inače vodi krivični postupak³⁷. Međutim, u navedenoj situaciji, sud pred kojim okrivljeni treba da da iskaz može, ukoliko nađe da postoje uslovi iz člana 30 Zakonika, doneti odluku o spajanju postupka te se na taj način navedene procesne poteškoće mogu u najvećoj meri otkloniti (Ilić i dr., 2014: 769; Knežević, Đukić, 2017: 436), te se zaključuje da bi rešenje o spajanju krivičnog postupka zapravo bilo najadekvatnije i procesno najlogičnije (Škulić, 2015: 429).

Imajući u vidu sve napred navedeno, naročito određene nelogičnosti i procesne teškoće ovog instituta, ne čudi podatak, da je u periodu od 2012. godine, zaključno sa 2018. godinom, između Tužilaštva za organizovani kriminal i okrivljenog zaključeno svega 3 sporazuma o svedočenju okrivljenog, gde su sva tri prihvaćena od suda,³⁸ što je, mora se priznati, u odnosu na vremenski period, veoma mali broj sporazuma, te se i postavlja pitanje njegove svrsishodnosti.

---

na na odgovarajući način ublažava), ili odbijajuća, ako je javni tužilac odustao od krivičnog gonjenja (Škulić, Bugarski, 2015: 408). Imajući u vidu napred navedeno, sasvim je opravdano što se zakonodavac nakon zakonodavne reforme opredelio za pojam okrivljeni saradnik, u odnosu na nekadašnje, primarno, krivičnoprocesno rešenje koje je predviđalo pojam svedoka saradnika.

37 Problem koji ovde nastaje jeste taj što sudija pred kojim se vodi postupak donosi odluku o sporazumu, ali se postavlja pitanje, na koji način će taj sud odlučivati o materijalnom uslovu da okrivljeno lice postane okrivljeni saradnik, odnosno daje iskaz okrivljenog saradnika za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje krivičnog dela organizovanog kriminala, pretežniji od posledica krivičnog dela koji je učinio okrivljeni saradnik. Na koji način sud, pred kojim se ne vodi postupak za krivično delo organizovanog kriminala, tu okolnost uopšte mogao i da ceni? (Škulić, 2015: 431).

38 Podatak dobijen od strane Javnog tužilaštva za organizovani kriminal dana 01.02.2019. godine, broj akta: bez broja.

3. Zaključak

Borba protiv savremenih oblika kriminalne delatnosti svakako iziskuje posebne procesne varijabilite prilagođene njihovim karakteristikama i posledicama. Da se neminovno nameće potreba za navedenim, svedoči pravno regulisanje određenih procesnih instituta na međunarodnom nivou koji u svom osnovu imaju težnju ka dolaženju do „čelnih ljudi“, vrha piramide kriminalnih organizacija, čije delatnosti urušavaju sve sfere društveno-ekonomskog i državnog poretka. Reč je o institutu tzv. krunskog svedoka, pentita, svedoka saradnika, okrivljenog saradnika, kojima se davanjem povlastica za svedočenje, nastoji doći upravo do lica koja imaju najveći stepen odgovornosti u okviru „kriminalnog lanca“.

Iako je u određenim vremenskim razdobljima široko kritikovan, ovakav institut, (imajući u vidu da se davanjem povlastica okrivljenom, u vidu oslobođenja od krivičnog gonjenja, ublažavanja kazne, ili pak oslobođenja od kazne, u cilju otkrivanja drugih „odgovornijih“ okrivljenih lica, u odnosu na koje će se doneti osuđujuća sudska odluka, stvara pogodno tle za davanje lažnog svedočenja) danas je ipak široko prihvaćen, s obzirom na to da je za takva krivična dela veoma teško, ili gotovo nemoguće doći do dokaza i procesuiranja odgovornih lica, što dodatno otežava sprega kriminalnih organizacija sa državnom vlasti.

Prvo krivičnoprocesno rešenje koje se odnosilo na pojačanu borbu protiv organizovanog kriminala u Srbiji s početka XXI veka, bio je institut svedoka saradnika, koji je do danas pretrpeo procesnu transformaciju u okrivljenog saradnika. Naime, zakonodavac je svesno i opravdano ograničio mogućnost zaključivanja ovog sporazuma opredeljujući se za one oblike kriminlanog delovanja sa najvišim stepenom društvene opasnosti i degradacije osnovnih temelja državnog poretka, ali je odnosu na nekadašnje rešenje (svedoka saradnika) učinio i korak dalje odredbom da ovaj sporazum može zaključiti javni tužilac sa okrivljenim za bilo koje krivično delo, što imajući u vidu stavove iznete u radu, stvara određene procesne teškoće. Jasno je da je zakonodavac u svojoj težnji za borbom protiv organizovanog kriminala „ostao nedorečen“ budući da postoje određeni procesni nedostaci, koji otežavaju njegovu primenu i koji se teško prevazilaze u praksi, prvestveno imajući u vidu podatak o zaključenim sporazumima od strane Tužilaštva za organizovani kriminal i okrivljenog, koji je iznet u radu.

S tim u vezi, *de lege ferenda*, bilo bi poželjno da prilikom procesne reforme, zakonodavac preciznije podeli nadležnost između organa pravosuđa, kako bi ovaj procesni institut ostvario svoju potpunu svrhu u praksi, te, između ostalog, da jasno predvidi sprovođenje jedinstvenog krivičnog postupka, kako bi finalna odluka bila zasnovana na ostvarenim celokupnim i suštinskim uvidom u predmet/e postupka.

Literatura:

- Abadinsky, H. (2012) *Organized crime*, Tenth Edition, St. John's University, https://books.google.rs/books?hl=sr&lr=&id=HcoKAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=organized+crime+prohibition&ots=w31jleQTVm&sig=m1Y-cG1ccZmFhb8VHN4a2hvb0Csw&redir_esc=y#v=onepage&q=organized%20crime%20prohibition&f=false, 17.12.2018.
- Alschuler, W. A. (1979) Plea Bargaining And its History, *Columbia Law Review*, vol. 79, no. 1, pp. 1-43.
- Alschuler, W. A. (1968) The Prosecutor's Role in Plea Bargaining, *The University of Chicago Law Review*, Vol. 36:50, pp. 50-112.
- Bajović, V. (2006) Položaj i zaštota svedoka saradnika, *Pravni život*, broj: 9/2006, str. 1177-1189.
- Bejatović, S. (2013) *Pojednostavljene forme postupanja kao bitno obeležje reformi krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja regiona*, Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni, Misija OEBS u Srbiji, str. 11-31.
- Bejatović, S. (2012) Sporazum o priznanju krivice: novi ZKP Srbije i regionalna komparativna analiza, *Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva*, Misija OEBS u Srbiji, str. 102-119.
- Bibas, S. (2012) Incompetent Plea Bargaining and Extrajudicial Reforms, *Public Law and Legal Theory Research Paper Series Research Paper No. 13-12*, University of Pensilvania, pp. 150-176.
- Bugarski, T. (2014) *Dokazne radnje u krivičnom postupku*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Bulatović, A. (2009) Italijanska iskustva u borbi protiv organizovanog kriminala, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, broj: 1-2/2011, str. 279-290.
- Brkić, S. (2009) Krivičnoprocesna reforma u Srbiji 2009. godine i ustanova zaštite svedoka, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, broj: 2/2009, str. 311-332.
- Brkić, S. (2004) *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Codice di Procedura Penale, Testo coordinato ed aggiornato del D.P.R. 22 settembre 1988, n. 447, <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-di-procedura-penale>, 05.01.2019
- Ćirić, J. (2008) Svedok saradnik, *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji, Od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme*, Institut za uporedno pravo Beograd.

- Feješ, I. (2012) Američki model nagodbe u krivičnom postupku, posebno meki njeni negativni aspekti, *Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 4, str. 119-143.
- Finklea, J. (2000) Leniency in Exchange for Testimony: Bribery or Effective Prosecution?, *Indiana Law Review*, no. 3, pp. 957-989.
- Flanagan, F. J. (1981) Compelled Immunity for Defense Witnesses: Hidden Costs and Questions, *Notre Dame Law Review*, no. 3, p. 462.
- Grubač, M. (2009) Organizovani kriminal u Srbiji, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 4/2009, str. 701-709.
- Ignjatović, Đ.; Škulić, M. (2010) *Organizovani kriminalitet*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ilić, P. G.; Majić, M.; Beljanski, S.; Trešnjev, A. (2015) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Krstajić, V. (2012) Sporazum o priznanju krivičnog dela, *Bilten Vrhovnog kasacionog suda*, Beograd, broj: 2/2012, str. 54-72.
- Knežević, S.; Đukić, M. (2017) Sporazum o svedočenju okrivljenog u krivičnom procesnom zakonodavstvu Srbije, *Zbornik radova „Nacionalno i međunarodno pravo – aktuelna pitanja i teme“*, Kosovska Mitrovica, broj: 1/2017, str. 429-442.
- Lukić, T. (2008) *Posebnosti krivičnog postupka za organizovani kriminal, terorizam i korupciju*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Lukić, T. (2010) Borba protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Republici Srbiji, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2010, str. 197-215.
- Levi, M.; Smith, A. (2002) A comparative analysis of organised crime conspiracy legislation and practice and their relevance to England and Wales, *Research Development and Statistics Directorate Home Office Online Report*, no. 17/02.
- Milošević, M. (2005) Legislativni i praktični aspekti zaštite svedoka u krivičnom postupku, *Bezbednost*, broj: 1/2005, str. 19-34.
- Martinez, S. (1999) Bargaining for Testimony: Bais of Witnesses who Testify in Exchange for Leniency, *Cleveland State Law Review*, Vol. 47:141, 1999, p. 142.
- Perroni, A. S.; McNutt, J. M. (1994) Criminal Contingency Fee Agreements: How Fair are They? *UALR Law Journal*, Vol. 16, no. 2/1994, pp. 211-231.
- Simivić, M.; Šikman, M. (2018) Krivičnoprocesne radnje u suzbijanju teških oblika kriminaliteta, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, broj: 1/18, str. 9-31.
- Stajić, Lj.; Lazić, R. (2015) *Uvod u naciobalnu bezbednost*. Beograd: Službeni glasnik.

- Shelley, I. L. (1994) Post- Soviet Organized Crime: Implications for the Development of the Soviet Successor States and Foreign Countries, *The National Council for Soviet and East European Research*, Washington, pp. 1-19.
- Škulić, M. (2014) Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnompravnom smislu i saučesništva, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 3/2014, str. 1-26.
- Škulić, M. (2015) *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Škulić, M. (2013) Odnos načela istine i pojednostavljenih formi krivičnog postupka, *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni, Misija OEBS u Srbiji*, str. 67-87.
- Škulić, M.; Bugarski, T. (2015) *Krivično procesno pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Škulić, M. (2013) Novi Zakonik o krivičnom postupku – očekivanja od primene, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2/2013, str. 9-48.
- Tatalović, Z. (2014) Zaštita svedoka u postupcima za krivična dela, *Bilten vrhovnog kasacionog suda*, Beograd, broj: 3, str. 43-58.
- Vasiljević, T.; Grubač, M. (2010) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.

Propisi:

- Krivični zakonik, Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
- Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ, broj 70/2001, 68/2002.
- Zakonik o krivičnom postupku, Sl. Glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.
- Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, Sl. glasnik RS, br. 113/2017.
- Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 85/2005.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopuskih protokola, Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/2001.
- Zakon o javnom tužilaštvu („Sl. glasnik RS“, br. 116/2018, 404/2009, 101/2010, 78/2011 – dr. zakon, 101/2011, 38/2012 – odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 – odluka US, 117/2014, 106/2015 i 63/2016 – odluka US).
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, Sl. glasnik RS, br. 94/2016 i 87/2018 – dr. zakon.

Ostali izvori:

- Bilten Apelacionog suda u Beogradu, broj 1/2010, *Intermex*.
- Disposizioni contro la mafia. legge 31 maggio 1965, n. 575, legge 13 settembre 1982, n. 646., legge 7 marzo 1996, n. 109, Legge 31 luglio 2005, n. 155, <http://www.stranieriinitalia.it/briguglio/immigrazione-e-asilo/2008/aprile/legge-575-1965.html>, 28.12.2018.
- Federal rules of Criminal Procedure, The Comitee on the Judiciary House of representatives, U.S. GOVERNMENT PUBLISHING OFFICE WASHINGTON, 2015. https://www.uscourts.gov/sites/default/files/federal_rules_of_criminal_procedure_dec.1_2015_0.pdf, 02.12.2018.
- German Criminal Code, Federal Law Gazette (Bundesgesetzblatt) I p. 3322, I p. 3671, I p 3799., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html, 17.12.2018.
- German Code of Criminal Procedure, *Federal Law Gazette Bundesgesetzblatt*, Part I p. 1074, 1319, 410/14 https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html 27.12.2018.
- La presunzione nella cultura del processo penale, “Avanguardie” sistematiche e radici storico-comparatistiche, <https://www.giappichelli.it/media/catalog/product/excerpt/9788892106741.pdf>, 22.12.2018.
- Organized Crime Control Act.” Dictionary of American History. *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/organized-crime-control-act>, 27.11.2018.
- <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>, 12.11.2018.
- United Nations Convention against Transnational Organized Crime, General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000. <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>, 29.10.2018.

Katarina ŽIVANOVIĆ

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia

Faculty of Law University of Novi Sad, PhD student

AGREEMENT ON WITNESSING OF THE DEFENDANT FOR CRIMINAL OFFENSES OF ORGANIZED CRIME

*The standardization of criminal procedural institutes, which actually reflect specific process variables, is a necessary prerequisite for a successful and effective fight against increasingly growing organized forms of criminal activity. Bearing in mind the gravity or the inability to detect such activities as well as finding the key evidence or the prevention of such criminal activity, it is completely justified to find criminal procedural solutions that will adequately address these challenges. Therefore, in this paper, an agreement on the witnessing of the defendant for the criminal offenses of organized crime as an aspect of the *lex specialis* for criminal offenses of organized crime will be presented, and it first “entered” the domestic law as an “associate witness” process institute. Through an overview of the fundamental and historical characteristics of organized crime, the views on the justification of the use of this kind of process institute, the presentation of positive domestic and comparative law solutions, the author will strive to elucidate the shortages of the agreement in question, as well as what should be done to fully integrate it in practice, given its rare application at the Prosecutor’s Office for Organized Crime.*

Key words: *organized crime; associate witness; agreement on witnessing of the defendant*

Željko KRŠIĆ MA*
MUP Republike Srpske
Služba za zaštitu integriteta i zakonitosti u radu
Univerzitet u Novom Sadu,
Pravni fakultet, doktorand

Pregledni rad
UDK: 343.143(497.11)
343.143(497.5/6)
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

SVJEDOK U KRIVIČNOM POSTUPKU U BOSNI I HERCEGOVINI, SRBIJI I HRVATSKOJ

Jedno od osnovnih dokaznih sredstava u krivičnom postupku, pored materijalnih dokaza, je iskaz svjedoka. U različitim pravnim sistemima se razlikuju krivično procesna pravila obezbjeđenja dokaza iskazom svjedoka, te posebno odredbe koje se odnose na imunitet svjedoka i zaštićene svjedoke. U radu će biti obrađena osnovna pitanja koja se tiču saslušanja svjedoka, davanja imuniteta svjedoku i statusa zaštićenog svjedoka, a zatim će uporedno pravnom analizom, biti obrađena ta pitanja u krivično procesnom pravu Bosne i Hercegovine, Republike Srbije i Republike Hrvatske. Za ovu uporedno pravnu analizu autor se odlučio uočivši da je ranije u istraživanjima posvećena mala pažnja uporednopravnoj analizi položaja svjedoka u pomenutim krivično procesnim sistemima. Cilj uporedno pravne analize i istraživanja je da se ukaže na različita zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini i državama okruženja i mogućnost unapređenja postojećih zakonskih odredbi u Bosni i Hercegovini, a možda i u drugim državama.

Ključne riječi: svjedok, imunitet svjedoka, zaštićeni svjedoka, saslušanje, ispitivanje.

---

* e-mail: zeljkokrasic053@gmail.com

Uvodna razmatranja

Nema krivičnog djela bez oštećenog/žrtve, izvršioca, propisanosti u zakonu tog djela kao krivičnog djela i krivice izvršioca. Da bi se zaista utvrdilo da je određeno djelo krivično djelo i da je određeno lice (fizičko ili pravno) izvršilac tog krivičnog djela mora biti pred nadležnim sudom nedvosmisleno utvrđeno da je to djelo zakonom određeno kao krivično djelo, da postoje sva obilježja bića tog krivičnog djela i mora biti nedvosmisleno utvrđena krivica tog lica za izvršenje tog krivičnog djela. Da bi se prethodno navedene stavke mogle nedvosmisleno utvrditi organi krivičnog gonjenja (istražni sudija, tužilac, policija) moraju obezbijediti dokaze koji će biti izvedeni u dokaznom postupku pred sudom, kako bi od početnih saznanja (osnova sumnje) podigli stepen izvjesnosti do nedvosmislenog. Nedvosmisleno utvrditi da je određeni događaj određeno krivično djelo, utvrditi ko je izvršilac tog krivičnog djela, ko su eventualni saučesnici i pomagači i utvrditi sve ostale relevantne činjenice znači u potpunosti rasvijetliti krivično djelo. Postoje različite vrste dokaza, kao što su materijalni dokazi poput tragova sa lica mjesta (tragovi biološkog porijekla, tragovi oružja i dr.) i lični dokazi, odnosno iskazi lica koja mogu dati bitne činjenice o krivičnom djelu, izvršiocu i/ili drugim dokazima o krivičnom djelu ili izvršiocu. Lica koja mogu dati iskaze o krivičnom djelu, izvršiocima i drugim bitnim činjenicama za krivični postupak su svjedoci. Nacionalnim krivičnim zakonodavstvom, odnosno pravilima krivičnog postupka određuju se pravila po kojima određeno lice stiče status svjedoka u krivičnom postupku, obaveznost svjedočenja, prava određenih lica da odbiju da svjedoče u potpunosti ili da odgovaraju na određena pitanja, kome od svjedoka i kako se pruža zaštita i dr. U krivičnom postupku se mogu pojaviti posebne kategorije svjedoka, kao što su svjedoci koji se po nekim svojim ličnim ili profesionalnim svojstvima razlikuju od drugih svjedoka, kao što su djeca, maloljetnici, ljekari, sveštena lica, policijski službenici, prikriveni istražitelji i slično. Tako na primjer, policijski službenici koji su postupali u istrazi krivičnog djela, mogu očekivati da će biti pozvani u svojstvu svjedoka u krivičnom postupku i veoma često se pojavljuju u krivičnim postupcima u svojstvu svjedoka. Uporedno pravnom analizom zakonskih odredbi kojima su uređena pitanja upotrebe svjedoka u krivičnom postupku, sagledavaju se različiti načini uređenja osnovnih pitanja u vezi sa svjedokom u krivičnom postupku. Uporedno pravna analiza i istraživanja će da ukažu na različita zakonska rješenja u više država i mogućnost unapređenja postojećih zakonskih odredbi kojima su uređena osnovna pitanja u vezi svjedoka u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, a možda i u drugim državama.

1. Pojam svjedoka

Kao što smo već rekli, lica koja mogu dati iskaze o krivičnom djelu, izvršiocima i drugim bitnim činjenicama za krivični postupak su svjedoci. Ali ovo nije potpuno određene pojma svjedoka u krivičnom postupku. Postoji niz odrednica koje definišu svjedoka u krivičnom postupku, a ne samo poznavanje relevantnih činjenica o kojima mogu dati iskaz. I okrivljeni daje iskaz o pravno relevantnim činjenicama u vezi konkretnog krivičnog djela, ali u drugom svojstvu i prema drugim pravilima, te on nije svjedok i u pravnim sistemima koje ovdje posmatramo on se ne može u krivičnom postupku kojim je obuhvaćen kao okrivljeni pojaviti i kao svjedok.

Prije nego što pristupimo određenju pojma svjedoka, da napomenemo da svjedoci mogu da svjedoče o činjenicama koje su njima lično poznate, odnosno koje su oni neposredno vidjeli, čuli, napravili, izradili, uradili i dr. Svjedoci takođe mogu da svjedoče i o činjenicama koje su saznali od drugih lica. Takve svjedoke nazivamo „svjedoci po čuvenju”. Sva lica koja se mogu ispitati kao svjedoci se pitaju odakle im je poznato ono o čemu svjedoče, pa tako, ako su saznanja svjedoka neposredna radi se o tzv. originarnim svjedocima, a ako su saznanja svjedoka posredna u pitanju su tzv. derivativni svjedoci (Škulić, Bugarski, 2015.) Svakako da su za krivični postupak interesantniji, pouzdaniji i značajniji iskazi svjedoka koji su neposrednim čulnim opažanjem saznali određene činjenice u odnosu na svjedoke koji su određene činjenice saznali iz kazivanja drugih lica. Svi procesni subjekti mogu da predlože određena lica kao svjedoke u postupku, a sud će da odluči da li je potrebno te svjedoke pozvati da svjedoče ili ne, odnosno da li su njihovi iskazi relevantni za rasvjetljavanje krivičnog djela.

Svjedok je fizičko lice, koje po pravilu nije glavni procesni subjekt, koje se poziva da pred nadležnim organom postupka i u propisanoj formi da laički iskaz o pravno relevantnim činjenicama u cilju njihovog dokazivanja (Brkić, 2014.).

Prethodno pomenuto određenje pojma svjedoka je opšte određenje pojma svjedoka u bilo kom postupku.

Svjedok može da bude samo fizičko lice, koje na neki način može da predoči pravno relevantne činjenice koje su mu poznate, odnosno u krivičnom postupku da predoči činjenice koje su mu poznate o počinjenom krivičnom djelu, izvršiocu ili tragovima i dokazima u vezi krivičnog djela zbog kojeg se vodi krivični postupak.

Svjedok u postupku iznosi obaveštenja o činjenicama iz prošlosti (Ilić, Majić i dr, 2013.).

Glavni procesni subjekti su okrivljeni i tužilac, a svjedok je sporedni procesni subjekt. Krivičnog postupka nema bez tužioca i okrivljenog (optuženog), dok krivični postupak može biti vođen i okončan bez potrebe da se pozivaju i saslušavaju svjedoci, posebno kada se radi o uprošćenim procesnim formama.

Svjedoci se mogu i sami pojaviti kod organa krivičnog gonjenja i okrivljenog i istima predočiti da raspolažu sa određenim saznanjima i da mogu dati pravno relevantne činjenice za vođenje postupka. Procesni subjekti predlažu sudu izvođenje dokaza, pa tako i predlažu da se u toku postupka pozovu i saslušaju kao svjedoci određena lica. Po predlogu stranaka sud odlučuje koja će lica pozvati u svojstvu svjedoka u postupku, te ista poziva.

Svjedok se u pravilu poziva pisanim pozivom, a izuzetno i usmeno. Svaki pozvani svjedok je dužan da se odazove pozivu ili da blagovremeno opravda svoj izostanak ukoliko nije u mogućnosti da se odazove. Takođe, pozvani svjedok ukoliko nije izuzet ili oslobođen od obaveze svjedočenja, dužan je i da svjedoči. Postavlja se pitanje kako primorati svjedoka da svjedoči i da govori istinu? Najčešće se to postiže zapriječenom sankcijom svjedoku koji se ne odazove na poziv i koji neosnovano odbije da svjedoči. Kao što ćemo vidjeti, obično se radi o novčanoj kazni u određenom iznosu. Da li je to dovoljno dobar mehanizam? Mišljenja sam da nije. U posmatranim krivičnim sistemima, a i većini drugih, propisano je da će svjedoku koji odbije da svjedoči biti izrečena novčana kazna i to u ne baš malom iznosu. I ta novčana kazna može tom svjedoku biti izrečena samo jednom, pošto je bespredmetno pozivati ponovo svjedoka koji je odbio da svjedoči. Ovdje su svakako u različitom položaju svjedoci različitog materijalnog statusa. Svjedoci lošijeg materijalnog statusa su svakako u nepovoljnijem položaju od svjedoka boljeg materijalnog statusa, koji bi mogli biti spremni i da plate novčanu kaznu i time izbjegunu obavezu svjedočenja i eventualnu konfrontaciju i zamjeranje sa okrivljenima. Pored novčane kazne, svjedoku može biti zapriječeno i zatvaranjem, posebno ukoliko i pored izrečene novčane kazne i dalje odbija da svjedoči.¹

Dalje, svjedok je u obavezi da prilikom svjedočenja da istinit i tačan iskaz. Ukoliko se utvrdi da svjedok nije dao istinit i tačan iskaz, prijati mu krivični progon zbog počinjenog krivičnog djela davanja lažnog iskaza ili lažnog svjedočenja. Krivično materijalnim zakonodavstvom se uređuje i propisuje krivično djelo, čije biće se sastoji u tome da svjedok u postupku nije svjedočio istinito i tačno. Time se, propisanošću takvog postupanja kao krivičnog djela i zaprije-

---

1 U Republici Hrvatskoj, svjedok koji odbije da svjedoči i nakon izrečene novčane kazne može biti zatvoren, s tim što zatvor traje dok svjedok ne pristane svjedočiti ili dok njegovo svjedočenje ne postane nepotrebno, ili dok se krivični postupak ne završi, a najduže mjesec dana (Član 291. Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske).

ćenom sankcijom, pokušava uticati na svjedoke da u postupku postupaju savjesno i da ne izbjegavaju svjedočiti, te da o onome što svjedoče daju istiniti iskaz.

U krivično procesnoj teoriji i praksi uočena su i u postupku uvažena određena lična i profesionalna svojstva i odnosi lica, koja potiču iz običaja, porodičnih, rodbinskih i drugih odnosa, pravila poslovanja i zaštite podataka, a koja mogu bitno uticati na položaj tih lica ukoliko bi ista bila prinuđena da obavezno svjedoče o svim činjenicama koje su im poznate. Stoga su određene kategorije lica izuzete ili oslobođene od obaveze svjedočenja. Takođe, uvažavajući ličnost svjedoka i značaj krivičnog postupka, data je mogućnost svjedoku da ne odgovara na pojedina pitanja ukoliko bi ga istinit odgovor na ta pitanja izložio krivičnom gonjenju ili teškoj sramoti izložio njega ili njemu blisko lice. U cilju zaštite krivičnog postupka i postizanja većeg interesa pravde, uveden je i mehanizam imuniteta svjedoku, a koji daje ovlašćenje javnom tužiocu da obeća i da da imunitet od krivičnog gonjenja svjedoku kako bi isti odgovorio i na pitanja koja bi njega samoga mogla izložiti krivičnom gonjenju.

U pravilu, iskazi svjedoka u postupku bitno utičnu na ishod krivičnog postupka i utvrđivanje krivice okrivljenog, a nerijetko i na stepen odgovornosti. U određenim slučajevima iskazi svjedoka su presudni kod donošenja odluka o krivici okrivljenog i kod odmjeravanja kazne, posebno u slučajevima gdje svjedoci svjedoče o ponašanju okrivljenog prilikom izvršenja krivičnog djela i posle izvršenja i drugim činjenicama u vezi ličnosti počinioca. S obzirom na to, postoji realna opasnost da svjedok bude ugrožen u postupku, i to ili od strane okrivljenog i lica povezanih sa njim, ili samim svjedočenjem. Žrtve krivičnih djela, posebno krivičnih djela protiv polnog integriteta, nasilja u porodici, otmica i sl., djeca i maloljetnici se pojavljivanjem u postupku u svojstvu svjedoka izlažu riziku ponovnog proživljavanja situacija kroz koje su prošli, susretu sa izvršiocom, što može nepovoljno uticati na njihovo psihičko zdravlje i stanje, a kod djece i maloljetnika i na normalan psiho-fizički razvoj. Zbog toga su takvi svjedoci posebno osjetljiva kategorija svjedoka i ubrajamo ih u kategoriju posebno ugroženih svjedoka. Postupanje prema njima se posebno uređuje u odnosu na ostale svjedoke, pogotovo prema maloljetnicima i djeci.

2. Svjedok u uporednom krivičnoprocesnom zakonodavstvu

U ovom radu će, kako je to već navedeno, biti prikazani rezultati uporedno pravne analize zakonskih odredbi kojima je određena upotreba svjedoka kao dokaznog sredstva u krivično procesnom pravu, odnosno krivičnim postupcima u R. Srbiji, R. Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

U R. Srbiji, R. Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini saslušavanje/ispitivanje svjedoka u krivičnim postupcima je propisano zakonima o krivičnim postupcima.²

Zakonikom o krivičnom postupku R. Srbije upotreba svjedoka u krivičnom postupku, prava, obaveze i ograničenja svjedoka i korištenja svjedoka u krivičnom postupku su propisani u Glavi VII – Dokazi, od člana 91. do člana 112.

Zakonom o kaznenom postupku R. Hrvatske, članovima 283. do 300. propisano je ispitivanje svjedoka u krivičnom postupku.

U Bosni i Hercegovini, s obzirom na njenu složeno državno uređenje, u upotrebi su četiri Zakona o krivičnom postupku i to Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH i Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH. S obzirom da je svim pomenutim Zakonima o krivičnim postupcima u BiH, na skoro identičan način propisano saslušanje svjedoka, za potrebe ovog rada biće korišten Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.

U fazi istrage i optuženja, svjedoka poziva i ispituje tužilac (državni odvjetnik u R. Hrvatskoj), a od trenutka potvrđivanja optužnice i zakazivanja glavnog pretresa svjedoka poziva sud i pred sudijom pojedincem ili vijećem svjedoka ispituju tužilac i okrivljeni ili njegov opunomoćenik.

2.1. Zakonsko određenje pojma svjedoka

R. Srbija: Svedok je lice za koje je verovatno da će dati obaveštenja o krivičnom delu, učiniocu ili o drugim činjenicama koje se utvrđuju u postupku (Član 91. Zakonika o krivičnom postupku).

R. Hrvatska: Kao svjedoci pozivaju se osobe za koje je vjerovatno da mogu dati obavijesti o kaznenom djelu, počinitelju i o drugim važnim okolnostima (Član 283. stav (1) Zakona o kaznenom postupku).

Bosna i Hercegovina: Svjedoci se saslušavaju kada postoji vjerovatnoća da će svojim iskazom moći dati obavijesti o krivičnom djelu, učinitelju i o drugim važnim okolnostima (Član 81. stav (1) Zakona o krivičnom postupku BiH).

---

2 U Republici Srbiji Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik R. Srbije broj 72/11., 101/11., 121/12., 32/13., 45/13. i 55/14.; u R. Hrvatskoj Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine R. Hrvatske broj 152/08., 76/09., 80/11., 121/11. – prečišćen tekst, 91/12. – Odluka Ustavnog suda R. Hrvatske, 143/12., 56/13., 145/13. i 152/14.; a u Bosni i Hercegovini Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03., 32/03., 36/03., 26/04., 63/04., 13/05., 48/05., 46/06., 76/06., 29/07., 32/07., 53/07., 76/07., 15/08., 58/08., 12/09., 16/09., 93/09., 72/13.), Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, (Službene novine FBiH, broj 43/98), Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 53/12., 91/17. i 66/18 i Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH (prečišćen tekst), broj 01.3.-05-1123/13 od 09. oktobra 2013. godine.

Kao što vidimo iz pozitivnopravnog određenja pojma svjedoka u R.Srbiji, R. Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, gotovo na identičan način je u sve tri države određen pojam svjedoka. U sve tri države propisano je da je svjedok lice koje može dati obavještenja o krivičnom djelu, učiniocu krivičnog djela i drugim važnim okolnostima za krivični postupak.

Zakonima o krivičnim postupcima u R. Srbiji i R. Hrvatskoj propisano je da se svjedok ispituje, dok se u Bosni i Hercegovini koristi termin saslušava. Ovdje je riječ samo o različitoj terminologiji kojom se određuje postupak prikupljanja informacija od svjedoka. Zakonima o krivičnim postupcima je propisan način na koji se prikupljaju informacije od svjedoka, te koja su prava i obaveze svjedoka pri tome, tako da su u pogledu uporeno pravne analize određenja ispitivanje/saslušanje samo jezičke prirode.

U pogledu sposobnosti svjedočenja, Zakonikom o krivičnom postupku R. Srbije propisano je da svako lice koje može da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svjedočenja ima sposobnost svjedočenja. Zakon o kaznenom postupku R. Hrvatske i Zakoni o krivičnim postupcima u BiH ne definišu sposobnost svjedočenja, već tu sposobnost pretpostavljaju samo po sebi, odnosno da se podrazumijeva da će svjedočiti samo svjedoci koji su u stanju da na određen način saopšte, iskažu ili prenesu drugome svoja saznanja.

Kao što vidimo iz zakonskih odredbi kojima se određuje ko može biti svjedok, u posmatranim krivično procesnim sistemima nema ograničenja u pogledu životne dobi lica koje se može pojaviti kao svjedok u krivičnom postupku. Tako se kao svjedok u krivičnom postupku može pojaviti i dijete i maloljetnik, kao i lice ometeno u razvoju i lice kome je oduzeta poslovna sposobnost.

Posle sposobnosti svjedočenja, najbitnije pitanje je obaveznost svjedočenja, odnosno obaveza svjedoka da svjedoči o činjenicama koje su mu poznate o počinjenom krivičnom djelu, počiniocu i drugim pitanjima značajnim za krivični postupak. S obzirom da postoje određene kategorije svjedoka koji su izuzete ili oslobođeni od obaveze svjedočenja, prvo ćemo ukazati na obavezu svjedoka da se odazove pozivu suda ili tužioca.

Svi zakoni o krivičnim postupcima, koji su predmet ove uporedno pravne analize, eksplicitno određuju obavezu svjedoka, koji je pozvan od strane tužioca ili suda, da se odazove pozivu i da prisupi na saslušanje u vrijeme i na mjesto na koje je pozvan. Zakoni o krivičnim postupcima država obuhvaćenih ovom analizom, uvažavaju pravo na privatni život i rad lica koja se pozivaju u svojstvu svjedoka, te je ostavljena mogućnost licu koje je pozvano kao svjedok, a koje je zbog privatnih, porodičnih ili poslovnih obaveza spriječeno da se u određeno vrijeme odazove pozivu, da može blagovremno obavijestiti sud ili tužioca o nemogućno-

sti odazivanja pozivu. U tom slučaju svjedoku ne prijete mogućnost prinudnog dovođenja i sankcionisanja zbog neodazivanja na poziv.

U R. Srbiji i Bosni i Hercegovini, propisana je mogućnost da sud izrekne novčanu kaznu svjedoku koji se ne odazove pozivu, a blagovremeno ne obavijesti sud o činjenici da je spriječen da se odazove po pozivu.³ Zakonima o krivičnim postupcima u BiH propisano je da sud može samo jednom kazniti istog svjedoka u jednom krivičnom postupku, ukoliko se ne odazove pozivu, a ista situacija je i u slučaju da odbije da svjedoči. Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije određuje da sud može kazniti svjedoka koji se ne odazove pozivu novčanom kaznom, te da ga može još jednom kazniti novčanom kaznom ako se ne odazove ni na ponovljeni poziv, što znači da svjedok koji izbjegava da se odazove pozivu može biti u istom krivičnom postupku dva puta kažnjen novčanom kaznom zbog neodazivanja pozivu za svjedočenje. Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije, u čl. 101., pored kažnjavanja svjedoka zbog ne odazivanja pozivu određuje da će se na isti način kazniti i svjedok koji se bez odobrenja udalji sa mjesta gdje treba biti ispitan. Dakle, zakonodavac je u R. Srbiji predvidio mogućnost da se svjedok odazove pozivu i pojavi u sudu, ali da pokuša izbjeći svjedočenje odlaskom prije nego što bude ispitan u postupku. Zakon o kaznenom postupku R. Hrvatske ne daje mogućnost novčanog kažnjavanja svjedoka koji se ne odazove po uredno dostavljenom pozivu, već samo propisuje da sud može narediti prinudno dovođenje svjedoka. Takva mogućnost je predviđena i u krivično procesnim zakonodavstvima Bosne i Hercegovine i R. Srbije.

Kada je u pitanju odbijanje svjedoka, koji nije izuzet ili oslobođen od obaveze svjedočenja, da svjedoči Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, određuje da tog svjedoka sud, na prijedlog tužioca, može kazniti novčanom kaznom u visini do 30 000,00 Konvertibilnih maraka, te da svjedok ima pravo žalbe na odluku o toj kazni. Kao i kod sankcionisanja za neodazivanje po pozivu, i u ovom slučaju sud može istog svjedoka samo jednom kazniti u istom krivičnom postupku. Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije određuje da sud može svjedoka koji se odazove po pozivu, i koji nakon što je upoznat na posledice od-

---

3 Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, član 81., propisano je da sud može svjedoku koji se ne odazove pozivu izreći novčanu kaznu u visini do 5000,00 Konvertibilnih maraka i da naredi prinudno dovođenje svjedoka. Zakonikom o krivičnom postupku R. Srbije, član 101., propisano je da sud može izreći novčanu kaznu u visini do 100 000,00 Dinara svjedoku koji se ne odazove pozivu, a svoj izostanak ne opravda. Ako ove maksimalne iznose do kojih sud može izreći novčanu kaznu svjedoku zbog ne odazivanja na poziv, u ovom trenutku konvertujemo u valutu Euro, prema kursu važećem na dan 01.08.2018. godine, kao referencu za upoređivanje, vidimo da je zapriječena kazna u BiH (oko 2 500,00 Eura) znatno veća nego u R. Srbiji (oko 900,00 Eura), s tim što Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije određuje da svjedok može biti još jednom kažnjen novčanom kaznom do tog iznosa.

bije da svjedoči kazniti novčanom kaznom u visini do 150 000,00 Dinara, te da ga nakon toga može još jednom kazniti novčanom kaznom do te visine. Zakon o kaznenom postupku R. Hrvatske, član 291., određuje da sudija za istragu može svjedoka koji se odazove pozivu, pa bez opravdanog razloga odbije da svjedoči, na obrazložen prijedlog državnog odvjetnika kazniti novčanom kaznom u visini do 50 000,00 Kuna, a ako i nakon toga odbije da svjedoči može ga zatvoriti. Zakon o kaznenom postupku određuje da zatvor u tom slučaju može trajati dok svjedok ne pristane da svjedoči ili dok ne prestane potreba za njegovim svjedočenjem, do okončanja postupka, ali najduže mjesec dana.⁴

Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije predviđa dvije kategorije lica, potencijalnih svjedoka koja su, pod određenim uslovima, izuzeta od obaveze da svjedoče. To su lica koja su isključena od dužnosti svjedočenja i lica koja su oslobođena od dužnosti svjedočenja.

Tako su članom 93. Zakonika od dužnosti svjedočenja isključena sledeća lica:

- 1) lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja tajnog podatka, dok nadležni organ, odnosno lice organa javne vlasti ne opozove tajnost podatka ili ga ne oslobodi te dužnosti;
- 2) lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja profesionalne tajne (verski ispovednik, advokat, lekar, babica i dr.), osim ako je oslobođeno te dužnosti posebnim propisom ili izjavom lica u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne;
- 3) lice koje je branilac o onome što mu je okrivljeni kao svom braniocu poverio, s tim što izuzetno, sud može na predlog okrivljenog ili njegovog branioca odlučiti da ispita lice koje je isključeno od dužnosti svjedočenja.

Članom 94. Zakonika o krivičnom postupku R. Srbije, sledeća lica su oslobođena od dužnosti svjedočenja:

- 1) lice sa kojim okrivljeni živi u braku, vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života;
- 2) srodnik okrivljenog po krvi u pravoj liniji, u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i srodnik po tazbini do drugog stepena zaključno;

4 Ako ove iznose maksimalno zapriječenih novčanih kazni u BiH, R. Srbiji i R. Hrvatskoj konvertujemo u valutu Euro, prema važećem kursu na dan 01.08.2018. godine, kao referentu za upoređivanje, vidimo da je visina maksimalno zapriječene novčane kazne svjedoku koji odbija da svjedoči najveća u Bosni i Hercegovini (oko 15 000,00 Eura), zatim u R. Hrvatskoj (oko 7 000,00 Eura), gdje postoji mogućnost i određivanja mjere zatvaranja do mjesec dana i najmanja u R. Srbiji (oko 1 300,00 Eura), s tim da postoji mogućnost da svjedok bude još jednom kažnjen novčanom kaznom do tog iznosa.

- 3) usvojenik i usvojitelj okrivljenog.
- 4) Maloletno lice koje, s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost, nije sposobno da shvati značaj prava da je oslobođeno od dužnosti svjedočenja, ne može se ispitati kao svedok, osim ako to sam okrivljeni zahteva.

Sva naprijed navedena lica, i ona koja su isključena od obaveze svjedočenja, kao i ona koja su oslobođena od obaveze svjedočenja, dužna su da se odazovu na poziv za svjedočenje.

Na sličan način su i Zakonom o kaznenom postupku R. Hrvatske određena lica koja se su izuzeta od obaveze svjedočenja.

Prema članu 293. Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske, sledeća lica se ne mogu ispitati kao svjedoci:

- 1) osoba koja bi svojim iskazom povrijedila zakonom ustanovljenu obvezu čuvanja tajnosti podataka, dok je nadležno tijelo ne oslobodi te obveze,
- 2) branitelj okrivljenika, osim ako to sam okrivljenik ne zahtijeva,
- 3) okrivljenik u postupku u kojem su primijenjene odredbe članka 25. ovog Zakona⁵,
- 4) vjerski ispovjednik o sadržaju ispovjedi.

Ovdje uočavamo da su odredbama člana 293. Zakona o kaznenom postupku, za razliku od odredbi člana 93. Zakonika o krivičnom postupku R. Srbije, kao lica koja se ne mogu ispitati određena i lica za koja se vodi jedinstven postupak. Takođe, članom 293. Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske eksplicitno je

---

5 Članom 25. Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske propisano je vođenje jedinstvenog postupka i predmetni član glasi:

„(1) Jedinstveni postupak u pravilu će se provesti:

- 1) ako je ista osoba okrivljena za više kaznenih djela,
  - 2) ako je više osoba okrivljeno za jedno kazneno djelo,
  - 3) protiv počinitelja, sudionika, prikrivatelja, osoba koje su pomogle počinitelju nakon počinjenja kaznenog djela, te osoba koje nisu prijavile pripremanje kaznenog djela, počinjenje kaznenog djela ili počinitelja,
  - 4) ako je oštećenik istovremeno počinio kazneno djelo prema okrivljeniku.
- (2) Jedinstveni postupak može se provesti i ako je više osoba okrivljeno za više kaznenih djela, ali samo ako između počinjenih kaznenih djela postoji međusobna veza i ako postoje isti dokazi.
  - (3) Ako je za neka od djela iz stavka 1. i 2. ovog članka nadležan niži, a za neka viši sud, za provođenje jedinstvenog postupka nadležan je viši sud. Ako su nadležni sudovi iste vrste, za provođenje jedinstvenog postupka nadležan je onaj sud koji je na zahtjev ovlaštenog tužitelja prvi započeo postupak, a ako postupak još nije započet, nadležan je sud kojem je prije podnesen zahtjev za pokretanje postupka.
  - (4) O spajanju postupka odlučuje sud koji je nadležan za provođenje jedinstvenog postupka. Protiv ješenja kojim je određeno spajanje postupka ili kojim je odbijen prijedlog za spajanje nije dopuštena žalba.
  - (5) Do podizanja optužnice o spajanju i razdvajanju postupka odlučuje državno odvjetništvo koje je nadležno za provođenje jedinstvenog postupka.

određeno da se kao svjedok ne može ispitati vjerski ispovjednik o sadržaju ispovjedi. Zakonikom o krivičnom postupku, svešteno lice je svrstano u kategoriju lica koja su isključena od obaveze svjedočenja zbog čuvanja profesionalne tajne, te je tako ostavljena mogućnost da se svešteno lice može ispitati kao svjedok na okolnosti saznanja koja je dobio od lica koje mu se ispovidilo ukoliko bi bilo oslobođeno te dužnosti posebnim propisom ili izjavom lica u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne. Uvažavajući sve kulturološke i vjerske razlike i običaje i pravila, smatram da je normativno rešenje u R. Srbiji bolje i opravdanije u cilju utvrđivanja činjeničnog stanja. Hipotetički, u jednom postupku bi možda upravo iskaz sveštenog lica mogao doprinijeti da nevino lice ne bude oglašeno krivim.

Zakonom o kaznenom postupku R. Hrvatske, članom 285. su na sledeći način određena lica koja su oslobođena od obaveze svjedočenja:

- 1) osoba s kojom je okrivljenik u braku ili izvanbračnoj zajednici,
- 2) srodnici okrivljenika u ravnoj lozi, srodnici u pobočnoj lozi do trećega stupnja zaključno te srodnici po tazbini do drugoga stupnja zaključno,
- 3) posvojenik i posvojitelj okrivljenika,
- 4) javni bilježnici, porezni savjetnici, u okviru zakonske obveze čuvanja tajne,
- 5) odvjetnici, liječnici, zubari, psiholozi i socijalni radnici o onome što su u obavljanju svoga zanimanja saznali od okrivljenika,
- 6) novinari i urednici u sredstvima javnog priopćavanja o izvorima obavijesti i podataka za koje su saznali u obavljanju svoga zanimanja i koji su uporabljeni prilikom uređivanja sredstava javnog priopćavanja, osim u postupku zbog kaznenih djela protiv časti i ugleda počinjenih putem sredstava javnog priopćavanja i u slučaju propisanom posebnim zakonom

(2) Osobe navedene u stavku 1. točki 4. do 6. ovog članka ne mogu uskratiti iskaz ako postoji zakonska osnova po kojoj su oslobođene dužnosti čuvanja tajne.

(3) Tijelo koje vodi postupak dužno je osobe spomenute u stavku 1. ovog članka, prije njihova ispitivanja ili čim sazna za njihov odnos prema okrivljeniku, upozoriti da ne moraju svjedočiti. Osobe navedene u stavku 1. točki 1. do 3. ovog članka će se upozoriti da će se njihov iskaz, ako odluče svjedočiti, bez obzira na njihovu kasniju odluku, moći koristiti kao dokaz. Upozorenja i odgovori unose se u zapisnik.

(4) Dijete koje s obzirom na dob i duševnu razvijenost nije sposobno shvatiti značenje prava da ne mora svjedočiti ne može se ispitati kao svjedok, ali se saznanja dobivena od njega putem stručnih osoba, rođaka ili drugih osoba koje su s njim bile u kontaktu mogu koristiti kao dokaz.

(5) Osoba koja ima razloga uskratiti svjedočenje prema jednom od okrivljenika oslobođena je dužnosti svjedočenja i prema ostalim okrivljenicima ako se njezin iskaz prema naravi stvari ne može ograničiti samo na ostale okrivljenike.

(6) Osobe navedene u stavku 1. točki 1. do 6. ovog članka, osim branitelja, ne mogu uskratiti iskaz ako se radi o kaznenom djelu kaznenopravne zaštite djece.

Kao što vidimo iz prethodno pomenutih odredbi Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske, a što samtram da je potrebno posebno napomenuti, lica oslobođena od obaveze svjedočenja su oslobođena obaveze svjedočenja za sva krivična djela osim krivičnih djela gdje su predmet posebne krivičnopravne zaštite djeca.

Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine takođe su propisane dvije kategorije lica koje su izuzete od opšte odredbe o obaveznosti svjedočenja. Članom 82. Zakona o krivičnom postupku propisano je koja lica ne mogu biti saslušana kao svjedoci i navedeni član glasi:

„(1) Ne može se saslušati kao svjedok:

a) osoba koja bi svojim iskazom povrijedila dužnost čuvanja državne, vojne ili službene tajne, dok je nadležni organ ne oslobodi te dužnosti,

b) branitelj osumnjičenog, odnosno optuženog u pogledu činjenica koje su mu postale poznate u svojstvu branitelja,

c) osoba koja bi svojim iskazom povrijedila dužnost čuvanja profesionalne tajne (vjerski službenik, odnosno ispovjednik, novinar u svrhu zaštite izvora informacija, advokat, bilježnik, liječnik, babica idr.), osim ako je oslobođena te dužnosti posebnim propisom ili izjavom osobe u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne,

d) maloljetna osoba koja s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost nije sposobna shvatiti značaj prava da ne mora svjedočiti.

(2) Ako je kao svjedok saslušano lice koje se ne može saslušati kao svjedok, na takvom iskazu svjedoka se ne može zasnivati sudska odluka.”

Dalje, članom 83. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine određene su kategorije lica koja mogu odbiti svjedočenje i navedeni član glasi:

„(1) Svjedočenje mogu odbiti:

a) bračni, odnosno vanbračni drug osumnjičenog, odnosno optuženog,

b) roditelj ili dijete, usvojitelj ili usvojenik osumnjičenog odnosno optuženog.

(2) Organ koji vodi postupak dužan je da osobe iz stava 1. ovog člana, prije njihovog saslušanja ili čim sazna za njihov odnos prema osumnjičenom, odnosno optuženom upozori da mogu odbiti svjedočenje. Upozorenje i odgovor se unose u zapisnik.

(3) Osoba koja može odbiti svjedočenje prema jednom od osumnjičenih, odnosno optuženih, može odbiti svjedočenje i prema ostalim osumnjičenim, od-

nosno optuženim, ako se njen iskaz prema prirodi stvari ne može ograničiti samo na ostale osumnjičene, odnosno optužene.

U sva tri posmatrana krivičnoprocesna sistema zakonima je data mogućnost svjedoku da ne mora odgovoriti na pitanja, ako bi ga istinit odgovor na ta pitanja izložio krivičnom gonjenju. U Bosni i Hercegovini svjedok ima pravo da ne odgovara na pojedina pitanja ukoliko bi ga istinit odgovor na ta pitanja izložio krivičnom gonjenju.⁶ U R. Srbiji i R. Hrvatskoj zakonodavci su dali mogućnost svjedoku da ne odgovara ne samo na pojedina pitanja koja bi ga mogla izložiti krivičnom gonjenju, već i na pojedina pitanja koja bi njega ili njemu bliskog srodnika mogla izložiti teškoj sramoti i znatnoj materijalnoj šteti, kao i na pitanja koja bi njegovog bliskog srodnika izložila krivičnom gonjenju.⁷

3.2. Imunitet svjedoka od krivičnog gonjenja

Ovdje ću, cijeneći značaj tog pitanja posebno izdvojiti primjenu oportuniteta krivičnog gonjenja svjedoka za koga se tokom saslušanja utvrdi da je počinio ili učestovao u vršenju krivičnog djela.

Prilikom saslušanja svjedoka mogu se pojaviti određene činjenice zbog kojih bi i sam taj svjedok mogao biti izložen krivičnom progonu ukoliko da istinit odgovor na pitanja koja su mu postavljena. Navedimo primjer lica koje je kupilo predmet koji je protivpravno pribavljen i koje je pozvano da, kao savjestan kupac, svjedoči o tome kako i od koga je kupilo taj predmet i gdje se taj predmet nalazi, te se prilikom ispitivanja na postavljena pitanja o cijeni koju je platio i da li je znao ili mogao pretpostaviti da predmet potiče iz nekog krivičnog djela, svjedok počne da izbjegava odgovore na ta pitanja i kaže da ne želi da odgovori na ista. Dalje tokom saslušanja, svjestan da bi i sam mogao postati predmetom istrage, taj svjedok počinjen da izbjegava dati istinite odgovore koji su bitni za dalji tok postupka. U tom slučaju tužilac ukoliko procijeni da je to svrsishodno i cjelishodno za dalji postupak može obećati svjedoku da neće biti krivično gonjen ako istinito odgovori na ta pitanja, odnosno dati imunitet svjedoku od krivičnog gonjenja.

Premda je svjedok, kao osoba koja ima određena saznanja o činjenicama koje se utvrđuju u krivičnom postupku u cilju efikasnijeg okončanja istog, načelno dužan da svjedoči o činjenicama i okolnostima koje se vežu za određeni krivični događaj, on, u skladu sa principom *nemo proderere se ipsum*, ima pravo uskratiti odgovore na pojedina pitanja ako bi ga istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju (Alidžanović, 2016.).

---

6 Član 84. stav (1) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.

7 Član 94. Zakonika o krivičnom postupku R. Srbije i član 292. Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske.

U Bosni i Hercegovini i R.Hrvatskoj dato je ovlašćenje tužiocu da obeća i da imunitet od krivičnog gonjenja svjedoku kako bi isti odgovorio na pitanja koja bi njega mogla izložiti krivičnom gonjenju, dok u R. Srbiji zakonodavac nije dao takvo ovlašćenje tužiocu kod ispitivanja svjedoka.

Zakonom o krivičnom postupku BiH u članu 84., propisano je da svjedok može, ukoliko se pozvao na pravo da ne odgovara na pojedina pitanja kod kojih bi ga istinit odgovor mogao izložiti krivičnom gonjenju, odgovoriti na ta pitanja ukoliko mu se da imunitet. Dalje je, istim članom, propisano da imunitet od krivičnog gonjenja svjedoku odlukom daje glavni tužilac BiH. Svjedok je u tom slučaju dužan dati istinit odgovor i neće biti krivično gonjen, osim u slučaju da je dao lažni iskaz.

Zakonom o krivičnom postupku BiH, a ni zakonima o krivičnim postupcima entiteta i Brčko distrikta BiH, nije predviđena i propisana mogućnost primjene načela oportuniteta krivičnog gonjenja prema izvršiocima krivičnih djela kao mehanizam za efikasnije suprostavljanje težim oblicima kriminaliteta, pa su u ranijem periodu od strane pojedinih tužilaca pogrešno primjenjivane odredbe člana 84. ili ekvivalentne odredbe entitetskih zakona. Kao primjer navešćemo prikaz odluke Vrhovnog suda R. Srpske.⁸ Vrhovni sud Republike Srpske je dana 25.10.2016. godine, odlučujući po žalbi branioca optuženog D.K. u krivičnom predmetu protiv imenovanog zbog krivičnog djela donio Rješenje o uvažavanju žalbe, ukinuo presudu Okružnog suda u Doboju, te vratio predmet pomenutom sudu na ponovno suđenje.

U žalbi na presudu je navedeno da je prvostepena presuda zasnovana, između ostaloga i na iskazu svjedoka R.K. sa kojim je glavni okružni tužilac u Doboju dana 13.09.2012. godine zaključio sporazum o imunitetu kojim mu daje imunitet od krivičnog gonjenja, a za uzvrat se osumnjičeni R.K. obavezuje da svjedoči u tom krivičnom predmetu protiv saizvršilaca u izvršenju krivičnog djela razbojništva D.K. i P.J, iako je R.K. prije toga, u dva navrata i to 22.08.2012. i 23.08.2012. godine ispitan u svojstvu osumnjičenog, te je imenovani u svojstvu osumnjičenog bio obuhvaćen naredbom o sporovođenju istrage Okružnog tužilaštva u Doboju od 23.08.2012. godine. Nakon sklopljenog sporazuma o imunitetu između glavnog tužioca i R.K., imenovani je dana 13.09.2012. saslušan u svojstvu svjedoka i zapisnik o saslušanju imenovanog kao svjedoka je korišten u krivičnom postupku protiv optuženog D.K (Kršić, 2017.).

Razmatrajući prethodne navode iz žalbe, vijeće Vrhovnog suda Republike Srpske se upustilo u meritum i postavilo pitanje da li je zapisnik o saslušanja

---

8 Detaljnije vidjeti Rješenje Vrhovnog suda Republike Srpske, broj 13 0 K002132 16 Kž, od 25.10.2012.

nju svjedoka R.K. od 13.09.2012. godine pribavljen na zakonit način, obzirom da se u konkretnom slučaju osumnjičenom protiv koga se već vodi istraga daje imunitet od krivičnog gonjenja i on se potom saslušava u svojstvu svjedoka, da bi se taj iskaz koristio za zasnivanje osuđujuće presude. Vijeće Vrhovnog suda je razmatrajući prethodno pitanje konstatovalo da tužilac ima ovlašćenje da nekom licu da imunitet od krivičnog gonjenja i shodno tome da primjeni načelo oportuniteta krivičnog gonjenja čime se odstupa od načela legaliteta kao pravila, te da to ovlašćenje tužioca proizilazi iz člana 43. stav 2. tačka v) Zakona o krivičnom postupku RS, gdje je konstатовano pravo tužioca da daje imunitet u skladu sa članom 149. ZKP RS. Vijeće dalje konstatuje da je članom 149. ZKP RS davanje imuniteta od strane tužioca strogo ograničeno na zakonom propisane slučajeve i da je tužilac ovlašćen da svojom odlukom da imunitet svjedoku koji ima pravo da ne odgovara na pojedina pitanja koja bi ga mogla izložiti krivičnom gonjenju, te da tužilac nije ovlašćen da daje imunitet od krivičnog gonjenja licu koje ima svojstvo osumnjičenog ili optuženog u krivičnom postupku da bi ono svjedočilo. Vijeće Vrhovnog suda je utvrdilo da je davanjem imuniteta osumnjičenom postupljeno suprotno odredbama člana 149. stav 3., u vezi sa članom 43. stav 2. tačka v) ZKP RS, zbog čega se osumnjičeni nije ni mogao saslušati u svojstvu svjedoka, tako da zapisnik o saslušanju imenovanog u predmetnom krivičnom postupku predstavlja nezakonit dokaz na kome se ne može zasnivati presuda (Kršić, 2017.).

Zakonikom o krivičnom postupku R. Srbije, kao i Zakonom o kaznenom postupku R. Hrvatske takođe je predviđena mogućnost, odnosno ovlašćenje javnom tužiocu u R. Srbiji i državnom odvjetniku u R. Hrvatskoj da mogu dati imunitet svjedoku od krivičnog gonjenja, odnosno dati izjavu da neće preduzeti krivično gonjenje svjedoka koji se prethodno pozvao na године;pravo da ne odgovara na pojedina pitanja kod kojih bi ga istinit odgovor mogao izložiti krivičnom gonjenju.

U R. Hrvatskoj je je članom 286. stav (2) dat katalog krivičnih djela kod kojih državni odvjetnik u prethodno pomenutom slučaju može dati izjavu da neće preduzeti krivično gonjenje svjedoka.⁹

---

9 „1) ratnog zločina (članak 91. stavak 2.), terorizma (članak 97. stavak 1., 2. i 3.), financiranja terorizma (članak 98.), obuke za terorizam (članak 101.), terorističkog udruženja (članak 102.), ropstva (članak 105.), trgovanja ljudima (članak 106.), trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima (članak 107.), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136. stavak 4.), otmice (članak 137. stavak 3.), spolne zloporabe djeteta mlađeg od petnaest godina (članak 158.), podvođenja djeteta (članak 162. stavak 1. i 3.), iskorištavanja djece za pornografiju (članak 163.), teških kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (članak 166.), pranja novca (članak 265. stavak 4.), zloporabe položaja i ovlasti (članak 291. stavak 2.) ako je to djelo počinila službena osoba, primanja mita (članak 293.) ako je to djelo počinila služ-

Članom 286. Zakona o kaznenom postupku je takođe propisano da će državni odvjetnik pribaviti pisanu izjavu svjedoka da će govoriti istinu i da neće ništa prešutjeti, te je dalje propisano da u navedenom slučaju svjedok već prilikom davanja prve izjave mora imati savjetnika iz reda advokata, radi zaštite njegovih prava i interesa. Državnom odvjetniku u R. Hrvatskoj je postavljeno ograničenje u pogledu toga za koja krivična djela može dati imunitet svjedoku. Državni odvjetnik u R. Hrvatskoj ne može dati imunitet svjedoku ukoliko se radi o krivičnom djelu počinjenom od strane svjedoka za koje se prema Kaznenom zakonu R. Hrvatske može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža kazna. Izjava državnog odvjetnika o ne preduzimanju krivičnog gonjenja mora biti u pisanom obliku i ovjerena potpisom i pečatom višeg državnog odvjetnika, te je propisan sadržaj te izjave.

3.3. Posebno ugroženi i zaštićeni svjedoci

Kao što smo već konstatovali, svjedok je u krivičnom postupku, samom činjenicom što je pozvan kao svjedok i što ima obavezu da svjedoči u dilemi da li da svjedoči ili ne, zbog realne opasnosti da će mu okrivljeni, pa i druga lica, to zamjeriti, prouzrokovati mu određene probleme u normalnom funkcionisanju, pa do mogućnosti da mu se sveti i ugrozi njegov integritet i njegovu porodicu i bliske osobe.

Svjedok se može osjetiti ugrožen od strane okrivljenika ili lica povezanih sa njim, a u vezi predmeta svjedočenja. Ta opasnost može biti realna, stvarna, a može biti i umišljena, pa čak i lažno prikazana.

Pored navedenog, uvijek, a posebno u slučajevima vođenja krivičnih postupaka za krivična djela gdje prijeti izricanje dugotrajne kazne zatvora i za krivična djela čijim je izvršenjem pribavljena velika protivpravna imovinska korist, postoji opasnost od pokušaja potkupljivanja svjedoka. Izvršioци takvih krivičnih djela će prije svega pokušati da obećanjem i davanjem poklona ili kakve druge koristi utičnu na svjedoka da ne svjedoči ili da lažno svjedoči. U ovim slučajevima nije ugrožen neposredno svjedok, odnosno ne prijeti njemu ili nekom njemu bliskom licu kakva opasnost, ali je ugrožen integritet krivičnog postupka.

---

bena osoba, trgovanja utjecajem (članak 295.) ako je to djelo počinila službena osoba), zločinačkog udruženja (članak 328. stavak 1.), počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329. stavak 1. točke 3. do 6.), ubojstva osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 352.), otmice osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 353.),

- 2) protiv Republike Hrvatske (Glava XXXII.) i protiv Oružanih snaga Republike Hrvatske (Glava XXXIV.) za koja djela je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina,
- 3) za koja je propisana kazna dugotrajnog zatvora.”

Posebna opasnost od pokušaja uticaja na svjedoke da ne svjedoče ili da mijenjaju svoj iskaz i lažno svjedoče postoji kod vođenja krivičnih postupaka za krivična djela organizovanog i privrednog kriminala, s obzirom da je kod tih krivičnih djela iskaz svjedoka uglavnom veoma bitan za potpuno razjašnjenje činjenica i donošenje osuđujuće presude. Pogotovo ako se radi o iskazima prikriivenih istražitelja, svjedoka saradnika pravosuđa i svjedoka koji potiču iz kriminalne organizacije ili članova njihovih porodica, koji raspoložu sa direktnim saznanjima o načinu izvršenja djela, organizaciji kriminalne grupe, tragovima i dokazima, izvršiocima pojedinih krivičnih djela i dr.

Posebna pažnja u sva tri posmatrana krivičnoprocesna sistema je posvećena djeci i maloljetnicima kao svjedocima. Saslušanje, odnosno ispitivanje djeteta kao svjedoka je propisano posebnim odredbama Zakona o krivičnom postupku BiH, Zakonika o krivičnom postupku R. Srbije i Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske. Sva tri navedena Zakona određuju saslušanje djeteta kao svjedoka od strane ili uz pomoć stručne osobe, bez prisustva stranaka, te obavezno audio vizuelno snimanje toka saslušanja.¹⁰

I u Bosni i Hercegovini, i u R. Hrvatskoj i R. Srbiji, zakonodavac je posvetio više pažnje i detaljnije uredio pravila postupanja prema kategorijama posebno osjetljivih svjedoka. Tako svi posmatrani zakoni koji uređuju pravila krivičnog postupka propisuju mogućnost saslušanja ili ispitivanja određenih svjedoka van mjesta suđenja, putem uređaja za prenos videa i zvuka na daljinu, saslušanje bez prisustva stranaka i javnosti i sl.

Predmetni krivično procesni sistemi su kroz postupke tranzicije u krivične postupke uvrstili i pravila o zaštiti svjedoka.

Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije i Zakon o kaznenom postupku R. Hrvatske direktno i sistematično odeduju ko i na koji način može steći status zaštićenog svjedoka, te način zaštite podataka o zaštićenom svjedoku u postupku i tok saslušanja zaštićenog svjedoka. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine se u vezi zaštićenih svjedoka veže na Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku.¹¹

Zakonikom o krivičnom postupku R. Srbije, član 105., određeno je da svjedok, ako postoje okolnosti koje ukazuju da bi svjedok davanjem iskaza ili odgovorom na pojedina pitanja sebe ili sebi bliska lica mogao izložiti opasnosti po život, zdravlje slobodu ili imovinu većeg obima, može rješenjem suda o određivanju statusa zaštićenog svjedoka dobiti jednu ili više mjera posebne zaštite. Mjere poseb-

---

10 Zakonik o krivičnom postupku R. Srbije određuje kategoriju posebno osjetljiv svjedok u članu 103., te su istim članom propisana pravila ispitivanja posebno osjetljivih svjedoka.

11 Zakon o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini, Službeni list BiH, broj 18/2014.

ne zaštite obuhvataju posebne uslove i način ispitivanja zaštićenog svjedoka u cilju da se njegova istovjetnost ne otkrije javnosti, a izuzetno ni okrivljenom i njegovom braniocu. Te mjere su isključenje javnosti sa glavnog pretresa i zabrana objavljivanja podataka o istovjetnosti, odnosno identitetu svjedoka.

U R. Srbiji istovjetnost zaštićenog svjedoka mora biti otkrivena okrivljenom i njegovom svjedoku najkasnije petnaest dana prije početka glavnog pretresa.

Od sva tri posmatrana zakona koji uređuju krivični postupak, Zakon o kaznenom postupku R. Hrvatske je najdetaljnije uređio pitanje zaštićenog svjedoka u krivičnom postupku.

Članom 294. Zakona o kaznenom postupku R. Hrvatske, gotovo na identičan način kao i Krivičnim zakonikom R. Srbije propisano je iz kojih razloga se nekom svjedoku može dodijeliti status zaštićenog svjedoka.

U R. Hrvatskoj državni odvjetnik predlaže sucu istrage dodjeljivanje statusa zaštićenog svjedoka nekom licu. Ako sudac istrage prihvati prijedlog državnog odvjetnika, isti će rješenjem odrediti: pseudomin zaštićenog svjedoka, poseban način učestvovanja zaštićenog svjedoka u postupku i poseban način ispitivanja.

U sva tri posmatrana krivičnoprocesna sistema, obaveza svih učesnika u postupku i svih lica koja dođu u dodir sa podacima o zaštićenom svjedoku je čuvanje podataka o zaštićenom svjedoku kao tajnih podataka i zabranjeno je njihovo saopštavanje bilo kome i objavljivanje istih. Podaci o zaštićenom svjedoku se u sve tri države označavaju i stepenuju stepenom tajnosti tajno.

Zakonom o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini definisani su osnovni pojmovi, te je određeno da se odredbe tog zakona mogu primjeniti ukoliko se krivični postupak vodi zbog postojanja osnova sumnje da je počinjeno neko od sledećih krivičnih djela: protiv integriteta BiH, protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, terorizma, organizovanog kriminala i drugih krivičnih djela za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od pet godina ili teža kazna. Predmetnim zakonom je detaljno uređen sam program zaštite svjedoka, a samo površno učešće tog svjedoka u krivičnom postupku.

3. Zaključna razmatranja

Značaj svjedoka u krivičnom postupku je nesporan. I pored svih novih dokaznih sredstava poput nalaza DNK materijala, zapisa iz nosača memorijskih podataka i dr., nesporno je da je do istih često nemoguće doći bez izjava svjedoka. Tačnije, značajnije su moža i od samih tih dokaza informacije ko bi mogao biti izvršilac, gdje se nalaze predmeti, koji uređaji su korišteni u izvršenju krivičnih

djela i slično, kako bi se isti mogli izuzeti, analizirati i koristiti kao dokazi u postupku. Zakonima koji uređuju oblast krivičnog postupka u R. Srbiji, R. Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u proteklih petnaestak godina, u postupku tranzicije i unapređenja istih, umnogome su prilagođene i odredbe o svjedocima u krivičnim postupcima. Uporedno pravnom analizom predmtnih zakona u R. Srbiji, R. Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini uočavamo da su odredbe kojima se reguliše saslušanje/ispitivanje svjedoka u krivičnom postupku slične. Nakon analize pozivino pravnih odredbi, možemo konstatovati da je Zakonom o kaznenom postupku u R. Hrvatskoj najobimnije, u odnosu na zakone u R. Srbiji i Bosni i Hercegovini, propisano korištenje svjedoka u krivičnom postupku. Posebno je sistematično propisan postupak dodjele statusa zaštićenog svjedoka i saslušanje zaštićenog svjedoka u krivičnom postupku. U Republici Srbiji, Zakonikom o krivičnom postupku su definisani posebno osjetljivi svjedoci i posvećena je posebna pažnja krivično procesnoj zaštiti svjedoka, kako redovna zaštita zaprijećenim kažnjavanjem lica koja vrijeđaju ili napadaju svjedoke, do posebnih mjera zaštite kroz mehanizam zaštićenog svjedoka. U Bosni i Hercegovini su, trenutno, Zakonom o krivičnom postupku propisane, u maksimalnom iznosu, najveće novčane kazne za svjedoke koji izbjegavaju da se odazovu pozivu ili koji odbiju da svjedoče. U R. Hrvatskoj je predviđena i mogućnost zatvaranja do mjesec dana svjedoka koji odbije da svjedoči, a jedino je u R. Srbiji predviđena mogućnost da svjedok koji odbija da svjedoči bude dva puta kažnjen novčanom kaznom, koja je po mišljenju autora neprimjereno niska.

Sva tri posmatrana zakona kojima se uređuje krivični postupak su u pretходnom periodu u priličnoj mjeri unaprijeđeni u pogledu uređenja položaja, prava i obaveza svjedoka u krivičnom postupku. Posebno je zanačajno uvođenje mehanizma zaštićenog svjedoka i davanje imuniteta od krivičnog progona svjedoku. Svakako da postoji mogućnost i još boljeg i detaljnijeg uređenja ovog pitanja u predmetnim krivično procesnim sistemima. Stalnim praćenjem stanja i zakonskih odredbi u ovim krivično procesnim sistemima, koji se sigurno naslanjaju jedni na druge i koji su proistekli iz nekada jedinstvenog krivično procesnog sistema, te preuzimanjem kvalitetnih zakonskih rešenja moguće je unaprijediti vođenje krivičnog postupka.

4. Literatura

- Alidžanović, V. (2016) Skraćeni krivični postupci u pravu Bosne i Hercegovine, Italije i Njemačke. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzili*, 1, str. 108-147.
- Brkić, S. (2014) *Krivično procesno pravo 1*. Novi Sad: Pravni fakultet.

- Ilić, G. i dr. (2013) *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kršić, Ž. (2017) Immunity of Witnesses and the Principles of Legality and Opportunism in Criminal Procedural System of Bosnia and Hercegovina. U: *Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa“*, Tom 1, str. 181-192.
- Škulić, M., Bugarski, T. (2015) *Krivično procesno pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet.

Propisi:

- Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske, Narodne novine RH, br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11. – prečišćen tekst, 91/12. – Odluka Ustavnog suda R. Hrvatske, 143/12., 56/13., 145/13. i 152/14.
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 3/03., 32/03., 36/03., 26/04., 63/04., 13/05., 48/05., 46/06., 76/06., 29/07., 32/07., 53/07., 76/07., 15/08., 58/08., 12/09., 16/09., 93/09., 72/13.;
- Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH (prečišćen tekst), br. 01.3.-05-1123/13 od 09. oktobra 2013. godine.
- Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, Službene novine FBiH, br. 43/98.
- Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 53/12. i 91/17.
- Zakon o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini, Službeni list BiH, br. 18/2014.
- Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 72/11., 101/11., 121/12., 32/13., 45/13. i 55/14.

Željko KRŠIĆ, LL.M

The Republic of Srpska – Ministry of the Interior

University of Novi Sad, Faculty of Law, PhD student

WITNESS IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA, SERBIA AND CROATIA

One of the basic means of proof in the criminal proceedings, in addition to material evidence, is the testimony of the witness. Different legal systems distinguish the criminal procedural rules for securing evidence by witness testimony, and in particular provisions relating to the immunity of witnesses and protected witnesses. The paper will deal with the basic questions concerning the examination of witnesses, giving immunity to the witness and the status of a protected witness, and then in parallel with legal analysis, these issues will be addressed in the criminal procedural law of Bosnia and Herzegovina, the Republic of Serbia and the Republic of Croatia. For this comparative legal analysis, the author decided, noting that prior research had paid little attention to a comparative analysis of the position of witnesses in the mentioned criminal process systems. The objective of comparative legal analysis and research is to point out different legal solutions in Bosnia and Herzegovina and surrounding countries and the possibility of improving the existing legal provisions in Bosnia and Herzegovina, and possibly in other countries.

Key words: *witness, immunity of witnesses, protected witness, examination*

Marko KRSTIĆ*
Ministarstvo unutrašnjih posl publike Srbije
Policijska uprava u Šapcu

Pregledni rad
UDK: 343.85:343.341
316.647.7:32
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

NOVI PRISTUP U SUZBIJANJU RADIKALIZMA I NASILNOG EKSTREMIZMA KAO UVODA U TERORIZAM

Cilj rada je pružiti uvid u to kako se oni koji su fundamentalno i ideološki vođeni mogu preusmeriti sa svojih radikalnih puteva i vratiti u društveno prihvatljive tokove. To se može realizovati razmatranjem i implementacijom jednog novog pristupa u suprotstavljanju radikalizaciji kao uvodu u terorizam, a to je deradikalizacija. Ovaj pristup utiče na motivacione faktora koji ili podržavaju ili usmeravaju pojedince i organizacije da, napuste svoje ideologije, ekstremne nasilne akcije i analizira programe kroz koje se lice oslobađa radikalne ideologije i ponovo vraća u društveno prihvatljive tokove. U radu će se analizirati navodni pokretači radikalizacije: diskriminacija, strana okupacija ili kontra-teroristička prekomerna reakcija, ideologija i religija, sve u cilju kako bi se procenila mogućnost radikalnog ekstremističkog nasilnog ispoljavanja u akteulnom i budućem vremenskom periodu i u skladu sa tim sprovele adekvatne preventivne mere, na prvom mestu deradikalizacija.

Ključne reči: radikalizacija, ideologija, prevencija, deradikalizacija.

---

* e-mail: marko.krstic.1982@gmail.com

1. Uvod

Iako je terorizam svoju izrazitu ekspanziju doživio u drugoj polovini 20. a u najdrastičnijem obliku početkom 21. veka, terorizam nije nova pojava. Istorija je puna primera terorističkog delovanja, a u literaturi se ističe da je „raniji terorizam nastojao da ometa tada moć nedržavne vlade, dok današnji pokušava da vlade ucenjuje i čak primora na delimičnu kapitulaciju” (Škulić, 2015:12). Teroristički napadi 11. septembra pokrenuli su globalni rat protiv terorizma koji su predvodili SAD i od tada je veliki broj terorista ubijen, i zatvoren. Zatočeni teroristički lideri i aktivisti uspešno su koristili svoju interakciju sa drugim zatvorenicima kako bi ih motivisali i regrutovali u svoje redove. To je dovelo do priznanja da je rat protiv terora zapravo i rat ideja, koji se ne može dobiti isključivo ubijanjem i hapšenjem terorista, prikupljanjem obaveštajnih podataka ili obezbeđivanjem granica. Došlo se do zaključka da su potrebni naponi da se u samom „korenu“ eliminiše mržnja, netolerancija i ekstremna interpretacija religije i u tom kontekstu sprovode se programi deradikalizacije i rehabilitacije u mnogim delovima sveta.

Pretnja od nasilnog radikalizma i ekstremizma nije novi fenomen svetu. Pojam radikalizacija se prvobitno koristio u medicini i služio je da opiše politički stav krajem dvadesetih godina 17. veka. Koncept se širio od tadašnje progresivne Engleske revolucije posle 1688. godine do prosvetiteljstva u Francuskoj u 18. veku. Generalno, postao je obrazac prosvetljenih, liberalnih i levičarskih političkih načela, suprotstavljenih reakcionarnim političkim pogledima, kao politička doktrina koja inspiriše republičke i nacionalne pokrete posvećene individualnoj i kolektivnoj slobodi i emancipaciji, usmerenih protiv status quo monarhije i aristokratije nakon 1815. godine (Bötticher, 2017). Međutim, savremeni metod nasilnog radikalizma i ekstremizma je novi fenomen i oslanja najslabiju stranu globalizovanog sveta kako bi se širila poruka i ideologija terorističkih grupa, obezbedila sredstva za podršku, a time i regrutovanje novih članova, čak i u zemljama koje su daleko od sukoba. Tradicionalni pravni i vojni okviri za borbu protiv terorizma nisu dovoljni da bi se smanjila ugroženost od ove pojave i stoga je neophodan jedan drugačiji pristup. Takođe, postoji mišljenje da bi radikalna ideologija trebalo da bude glavni fokus multidimenzionalne borbe protiv terorizma. Pored toga, ako se nametnu represivne mere i kontrole nad određenim društvenim grupama, najverovatnije će se stvoriti ili još više podstaći agresija i otpor i regrutacija nasilnih ekstremističkih grupa, a samim tim i potkopati državna sigurnost. Istraživanjem dalje treba obuhvatiti ulogu i kontekst kulturnih, istorijskih i društvenih faktora i kako oni utiču na razloge i načine na koji se ljudi pridružuju ekstremističkim organizacijama s jedne strane, kao i na vrste pristu-

pa deradikalizaciji i njenu efikasnost, s druge strane. Uz pomoć ekstremne džihadističke ideologije, radikalizovani pojedinci nastoje da inspirišu i privuku nove generacije terorista kako bi održali ciklus terorizma.

Napori u suzbijanju radikalizacije bi trebali biti prilagođeni specifičnim okolnostima uz podršku produbljenih saznanja o karakteristikama pojedinca ili grupe na koju su upućeni, i kontinuirano procenjeni. Stoga, zbog globalizma, kriza koja je u prošlosti bila lokalnog karaktera, kao što su unutrašnji ratovi, siromaštvo, nezaposlenost, društvena nestabilnost i nizak nivo obrazovanja, sada su pretvoreni u međunarodne bezbednosne rizike. Dakle, slabosti u ovim oblastima predstavljaju mogućnosti za ekstremiste da šire svoje stavove, regrutiraju članove i pristalice i šire svoj rat protiv država na nova bojna polja. Ipak, u meri u kojoj se proaktivne mogućnosti za kontrolu opasnosti od terorizma nisu pokazale (do danas) efikasne i produktivne, neophodan je jedan novi pristup i nadogradnja znanja o tome kako pojedinci uzimaju učešće u terorizmu u procesu poznatom kao radikalizacija. Uobičajena tema u okviru diskusija izazvanih ovim napadima je način na koji se terorizam menja i evoluirao, posebno u pogledu ciljeva za koji se bore učinioci ovog nasilja, kao i taktike koje koriste. Ukratko, nedavni talas terorističkog nasilja u svetu sadrži jači verski i kulturni ton, više se usredsređuje na ubijanje civila od konvencionalnih ciljeva kao što su policija, vojno osoblje i politički lideri, i konačno je globalniji u svom obimu i motivima. Isto tako, pitanje makro nivoa je kako se određeni društveni pokreti i države konstituišu kroz međusobne sukobe, i kako interakcija između ovih različitih političkih aktera stvara kontekst u kojem nasilje postaje prihvatljivo. Iako je deradikalizacija terorista, kao prakse i koncepta, još uvek u povoju, ovaj rad može pomoći i usmeriti kreatore politike koji razmišljaju o takvim programima da formulišu mešavinu pristupa koji odgovaraju njihovom kontekstu u matičnoj zemlji.

Kako bi se zaista ostvarila pobjeda protiv terorizma, neophodno je delegitimisati ga kao taktiku i rešiti osnovne uzroke. Ovo se postiže detektovanjem rizičnih grupa pre nego što se njihovi nivoi aktivizma završe nasilnim aktivizmom. Naime, bitno je identifikovati faktore i procese radikalizacije koji dovode do terorizma, odnosno, treba delovati u pravcu „otpornosti“ društva protiv ekstremističkih narativa i pokušaja regrutovanja. Svaki pokušaj da se fenomen radikalizacije kao uvoda u terorizam identifikuje, razobliči, zaustavi, spreči i sankcioniše predstavlja značajan i društveno koristan napor. Naime, istraživanja o radikalizaciji (Borum, 2003, 2011, 2012; Bötticher, 2017; Dalgaard-Nielsen, 2008; Doosje et al. 2006; Moghaddam, 2005; Kruglanski et al. 2016; Dugas et al. 2014; El-Said & Barrett, 2011; Hegghammer, 2014; Horgan, 2008; Kruglanski et al. 2014; Kimathi, 2011; Nesser, 2006; Neumann & Stevens, 2009; Neumann & Rogers, 2007; , 2008, 2010; 2013; Schmidt, 2016, 2012, 2013; Sedgwick, 2012, 2010;

Silber & Bhatt, 2007; Silke, 2010, 2014; Sinai, 2016; Thornton, 2015; Lakhanani, 2014; Kundnani, 2015; PISOIU, 2013; Schmid, 2013; Kohler 2014; Bartlett & Miller, 2012; Neumann, 2011; Hannah et al., 2008; Della Porta & LaFre, 2012; Taarnby, 2005; Bjørgo, 2013; Kundnani, 2015; Veldhuis & Bakker, 2007; Buijs, Demant & Hamdy, 2006; Bokhari et.al. 2006) tesno su povezana sa praksom. Potreba da se razume kako i zašto se pojavila radikalizacija je od ključnog značaja kako bi se sprečili budući teroristički napadi. U ovome treba da učestvuju svi kapaciteti države, političke, bezbednosne, socijalne, verske, kulturne strukture, kojima se radi na prevenciji ili suzbijanju ekstremizma i terorizma pre nego što dođe do konkretnog terorističkog akta. Kada se teroristički akt već desi, to već predstavlja neku posledicu neadekvatnih mera i (ne)reakciju države.

2. Pojam ekstremizma i radikalizacije

Usko povezan sa terorizmom, ekstremizam je društveni fenomen kojeg je sa teorijskog aspekta veoma teško definisati, a kako bi se spoznala njegova suština, neophodno je poći od same epistemologije ove reči. Vodi poreklo od latinskog izraza *extremus*, što znači „krajnost, doslednost, nepopustljivost u određenim stavovima, idejama i postupcima“ (Đorić, 2012:45). Ekstremizam predstavlja krajnji rezultat procesa radikalizacije, a forma nasilnog ekstremizma kroz angažovanje u nasilničkom delovanju, rezultat je radikalnih ili ekstremnih pogleda na svet (Hendrickson, 2014). Ovaj izraz stvara terminološke poteškoće i može da ima višestruko značenje. Sadrži ideje koje se dijametralno suprotstavljaju osnovnim vrednostima društva, kao što su različiti oblici rasne ili verske supremacije ili bilo koje ideologije koja sistematski negira osnovna ljudska prava. Ili se može odnositi na brutalne i nasilne metode kojim se ostvaruju političke ideje, odnosno „pokazivanje zanemarivanja života, slobode i ljudskih prava drugih“. Stoga, na neki način, teškoće sa terminom ekstremizam su izraženije i lako razrešljive, od onih koje utiču na definiciju terorizma. Jer, kod terorizma postoji objektivno definisano jezgro – nasilna taktika, ponekad strategija, koja se može razlikovati od drugih sredstava i načina sprovođenja nasilnog sukoba. Ekstremizam, sa druge strane zavisi od konteksta, što znači da se njegova definicija lako može izmanipulisati. Zaista, kritičari su istakli da definicija ekstremizma u zakonima o borbi protiv terorizma može biti nejasna i preširoka, što omogućava vladama da marginalizuju svoje domaće protivnike (Neumann, 2017).

Radikalizacija se često smatra prvim, preduslovnim korakom na putu ka terorizmu (Bartlett & Miller, 2012) i njeno razumevanje se dosta razlikuje od ze-

mlje do zemlje, naime, neke definišu radikalizam ili ekstremizam uglavnom uopšteno, u smislu podržavanja i upotrebe nasilja. Druge zemlje to definišu mnogo šire, ponekad čak i u kontekstu koji uključuje netoleranciju unutar radikalizma, kao što je slučaj sa trenutnom strategijom Velike Britanije, koja definiše ekstremizam kao „vokalno ili aktivno protivljenje uzajamnom poštovanju i toleranciji različitih veroispovesti i verovanja“ (Sedgwick, 2012:2). Zajedničke karakteristike nasilnog i drugih oblika ekstremizma predstavljaju prelazak na “motivacioni disbalans i sposobnost održavanja ekstremnih sredstava kao dominantnih potreba”. Karakteristike nasilnog ekstremizma se tiču specifičnih motiva koji opredeljuju pojedinca ka upotrebi nasilja kao ekstremnog sredstva za zadovoljenje tih potreba (Kruglanski et.al., 2017:221). U svakom slučaju, čak i ako se pokaže da diskriminacija, nezaposlenost, siromaštvo i drugi „potisni“ faktori te vrste utiču na nasilni ekstremizam u određenim okruženjima, onda ni ekskluzivno fokusiranje na ove varijable nije dovoljno (Khalil & Zeuthen, 2014).

Putevi nasilnog ekstremizma i radikalizacije su brojni, a mogu ih podstaći dugotrajni problemi u društvu dok u nekim slučajevima to mogu biti neki aktuelni događaji. Značaj razumevanja lokalnog konteksta ne može se potceniti, a retko će se identifikovati samo jedan faktor. Uopšteno govoreći, strukturalni „potisni“ faktori su važni u stvaranju uslova koji favorizuju porast ili širenje u privlačnosti nasilnog ekstremizma ili pobune. Podsticajni faktori mogu po prirodi još biti i socioekonomski, politički i kulturni (USAID, 2011).

Razumevanje procesa radikalizacije pruža naučnu osnovu za sprovođenje deradikalizacije, razmatrajući implikacije ovog modela i analizirajući preliminarne dokaze o efikasnosti komponenti za sprovođenje programa rehabilitacije (Dugas & Kruglanski, 2014). Procesi radikalizacije i deradikalizacije se mogu posmatrati kroz jedan piramidalni model, koji razlikuje “tri faze: osetljivost na radikalnu ideologiju, zatim fazu kroz koju pojedinac postaje član radikalne grupe i na kraju, spremnost osobe da deluje u ime ideologije grupe, odnosno planiranjem napada” (Doosje et.al.2016:16). Nasilni ekstremizam i radikalizacija danas spadaju među najveće izazove sa kojima se svet suočava. Kruglanski et. al. su saglasni da i pored toga, ne postoji vojno rešenje za ovaj problem, bez obzira koliko je ekstremista ubijeno ili uhvaćeno, mnogi drugi će brzo doći na njihovo mesto. Stoga je zbunjujuće a ujedno i aktuelno pitanje šta to podstiče masovno regrutovanje mladih muškaraca i žena u nasilne organizacije kao što su islamska država u Iraku i Siriji (ISIS). Ovi autori pokušavaju da daju odgovor na ključno pitanje: kako radikalizovane pojedince deradikalizovati i vratiti u umerene društvene tokove? (Kruglanski et.al., 2017).

3. Deradikalizacija kao novi pristup u suzbijanju radikalizacije i ekstremizma

Demokratska društva se često suočavaju sa dilemom kako moralno opravdati protivmere koje će zaustaviti zločine terora, bez kršenja sopstvenih osnovnih principa i standarda civilizovanog ponašanja društava (Bandura, 1990). U tom kontekstu, deradikalizacija predstavlja brz rastući fenomen koji se kolektivno naziva „programi za de-radikalizaciju“ koji su trenutno u ekspanziji širom sveta, i dosta su raznoliki, kao i izazovi sa kojima se suočavaju (Abuza, 2009; Ali et.al. 2017; Ansary, 2008; Ashour, 2009a, 2009, 2008; Bakker, 2015; Barrelle, 2015; Barrelle, 2010; Barrett & Bokhari, 2009; Benard, 2005; Veldhuis & Kessels, 2013; Veldhuis, 2012; Vidino, 2008; Vidino & Brandon, 2012; Berger, 2017; Bjørge, 2011; Bjørge & Horgan, 2009; Bjørge & Carlsson, 2005; Blackwood et.al., 2016; Boucek, 2008, 2009; Boucek, Beg & Horgan, 2009; Braddock, 2014; Chowdhury & Hearne, 2008; Clubb, 2014; Demant & De Graaf, 2010; Demant, Wagenaar & Van Donselaar, 2009; El-Said, 2012; El-Said & Harrigan, 2013; Elshimi, 2015; Gunaratna & Ali, 2009). Zanimljiva karakteristika ovih programa je opseg terminologije koja se koristi: „demobilizacija“, „prelazak“, „deeskalacija“, „rehabilitacija“, dok u suštini podrazumevaju pomak od učešća u terorizmu, ponekad nose u sebi različite prilično nijansirane pretpostavke o načinu na koji bi inicijative za razdvajanje trebalo da se razviju (ili budu sprovedene) u različitim okruženjima, u bilo kojoj fazi terorističke kampanje (ili nivoa trenutka) na koje se mogu usmeriti. ¹ Programi deradikalizacije i razdvajanja (na bilo koji način, i na svakom nivou) nužno će biti prilagođeni ne samo konkretnom pokretu, već će ga morati pažljivo pozicionirati u kontekstu specifičnih društveno-političkih ili drugih pitanja koja su iskusila od strane nedržavnih pokreta i suprotstavljenog režima u bilo kom trenutku u vremenu (Horgan, 2008: 5-6).

Webber et. al. su vršili istraživanja utemeljena na teoriji značaja, imala su za cilj da ispituju kako funkcionišu delotvorni deradikalizacijski programi. Ovde se identifikuju „tri osnovna pokretača radikalizacije: individualna motivacija za lični značaj, kulturne ideologije koje nagoveštavaju nasilje kao sredstvo značaja i društvene mreže koje podržavaju takve ideologije”. Shodno tome, može doći do deradikalizacije ukoliko ovi programi pružaju ekstremistima alternativne puteve do značaja koji su suprotstavljeni privlačnosti nasilja. U kombinaciji sa komponentama koje ponovo povezuju ekstremiste sa društvom koje se bavi as-

---

1 Npr. Vlada Saudijske Arabije koristi arapski ekvivalent „rehabilitacije“. Jedan od ispitanika u svom istraživanom uzorku, radikalni propovednik Sunita sa sedištem u Tripoliju u severnom Libanu, preferira izraz „reformacija“. Autor parafrazira jedan od intervjuja koje je obavio sa njim: Ako nema ničeg pogrešnog u „radikalizaciji“, onda je uvredljivo i pogrešno govoriti o „deradikalizaciji“.

pektom socijalne mreže – takvi programi treba efikasno da promovišu deradikalizaciju (Webber et.al., 2017:4).

Programi deradikalizacije su u ekspanziji i verovatno će igrati sve veću ulogu u borbi protiv ekstremizma i terorizma. Ovo do sada nije pomoglo postojećim ograničenjima *PREVENT* koncepcije deradikalizacije², koja je trenutno dosta konfuzna. Štaviše, pitanje de-radikalizacije se dotiče nekih od najvećih, ako ne i najvećih zabrinutosti našeg doba: bezbednosti, identiteta i religije. Ipak, bez takvog razumevanja deradikalizacije, ostaje neadekvatna analiza koja stvara uslov za slabo informisane političke odluke. Deradikalizacija je u stanju da preobrati radikalizovanog subjekta da se odrekne nasilja, kao i da se pojedinci ponovo integrišu nazad u društveno prihvatljive tokove. Na intelektualnom nivou, ona jača odnos između teorije i prakse u smislu ljudskog ponašanja, kao i odnosa između pojedinca i društva. Ali očigledno, istraživanje o deradikalizaciji je previše ideološki vođeno, nedostaje mu metodološki integritet, verodostojni podaci i zavisnost od prekomernog oslanjanja na nepouz dane dokaze i ograničenog dizajna istraživanja. U vezi sa tim, ovi programi će doprineti jednoj obimnoj, temeljnoj, nezavisnoj i sofisticiranoj analizi, koja je daleko neophodna. Kao koncept, deradikalizacija se temelji na ideji da se transformacija ponašanja može dogoditi kroz reformu misli i ta ideja se manifestuje u „kognitivnoj promeni“. Demobilizacija može učini da se radikalizovani subjekt odrekne nasilja, kao i da se pojedinci ponovo integrišu nazad u zdravo društvo. Intelektualno, ona sintetizuje odnos između teorije i akcije u smislu ljudskog ponašanja, kao i odnosa između pojedinca i društva. Ali kako će kasnije postati očigledno, istraživanje o deradikalizaciji je ideološki usmereno i nedostaje metodološki integritet, verodostojni podaci i umnogome „zavisni od prekomernog oslanjanja na anegdote dokaze i ograničenog dizajna istraživanja“³ (Elsimi, 2015:28).

---

2 *PREVENT* je deo britanske kontra-terorističke strategije, *CONTEST*, a njen cilj je sprečiti ljude da postanu teroristi ili podržavaju terorizam. *PREVENT* će se baviti svim oblicima terorizma, ali prioritet će biti na pretnjama po nacionalnu sigurnost UK. *PREVENT* će značiti i intervenisanje kako bi se zaustavili ljudi koji se kreću od ekstremističkih grupa ka aktivnostima vezane za terorizam. Policija i programi koji se bave ekstremizmom i ekstremističkim organizacijama širi nisu deo *PREVENT*-a i raspoređivanje resursa će biti srazmerno pretnjama s kojima se suočava UK. Trenutno najveća pretnja za Veliku Britaniju potiče od grupa i pojedinaca koji dele istovremeno nasilnu islamističku ideologiju (HM, 2011).

3 Razlike između definicija deradikalizacije u okviru EU i programa *PREVENT* u Velikoj Britaniji su očigledne. Definicija UN-a se odnosi na de-radikalizaciju kao program, dok strategija *PREVENT* smatra da je to „podrška“. Druga očigledna razlika je u tome što strategija *PREVENT* primenjuje pojmove „kognitivna“ i „promena ponašanja“, što je terminologija prihvaćena iz debata o de-radikalizaciji u literaturi, posebno povezanim s radovima Džona Horgana (2008;2009), dok definicija UN-a navodi predviđene ciljeve programa de-radikalizacije, odnosno reintegrirati se nazad u društvo i / ili odbacivati militantne ideje nasilja“ (Elsimi, 2015: 98).

Što se tiče ideološke dimenzije, svaki efektivan program deradikalizacije mora naglašavati delegitimizaciju i poništenje narativa i tumačenja pojedinca ili grupe, kao i „demontažu“ ranije usvojene radikalne ideologije tokom procesa deradikalizacije i postići kritičnu samoprocenu individualne prošlosti (Kohler, 2013). Deradikalizaciju ne treba smatrati „mekom“ strategijom. Na strateškom planu, deradikalizacija nastoji sprečiti dalju eskalaciju nasilja. Štaviše, to čini razdvajanje i deradikalizaciju različitim, jer deradikalizacija stvara uslove za dijalog. Deradikalizacija je stoga važan strateški instrument u borbi protiv terorizma, i mnoge države ga prihvataju. Holandija i Velika Britanija slede s velikim interesovanjem ove programe u Aziji i Severnoj Africi gde su se pokazali prvi rezultati sveobuhvatnih pokušaja deradikalizacije (Deshanse, 2011).

Istražujući efekte radikalizacije i recidivizma među zatvorenim teroristima, navodi se da veliki problem predstavlja visok stepen recidivizma među ovim licima,⁴ jer zatvori se često posmatraju kao mesta na kojima se razvijaju radikalne ideologije i gde teroristički pokreti žele da regrutuju nove članove u svoje činove. Sprečavanje radikalizacije nakon oslobođenja terorista iz zatvora⁵ je od centralne važnosti za vlade i vlasti širom sveta. Kao rezultat toga, nekoliko programa za deradikalizaciju i rehabilitacije nasilnih ekstremista pojavilo se širom sveta u poslednjih nekoliko godina ⁶ (Veldhuis, 2012). Postavlja se pitanje kako se onda vlade mogu efikasno suprotstaviti problemu mrežne podrške terorizmu? Da li je inkriminisanje podsticaja terorizmu adekvatna mera za rešavanje ovog problema, ili pak njegovog dela? Na kraju krajeva, to bi značilo korišćenje veoma represivnih mera u preventivne svrhe. ⁷Iz iskustava sa različitim merama za borbu protiv terorizma i istraživanjem na ovom polju mogu se steći važna na-

---

4 Ideja rehabilitacije prestupnika, kao svrha i poželjni krajnji ishod krivično-pravnog sankcionisanja, u najširem smislu znači implementaciju različitih psihosocijalnih programa u cilju osposobljavanja prestupnika da organizuje tj. nastavi svoj život u skladu sa društvenim normama i da se kao takav aktivno i produktivno uključi u mejnstrim društvo (Soković, 2014).

5 U smislu nove penologije i savremenih karakteristika društvene reakcije na kriminalitet, socijalno-terapeutski model se gubi, a povratak rehabilitacije temelji na značajno transformisanom, izmenjenom konceptu (Soković, 2016).

6 Na primer, u Saudijskoj Arabiji, Indoneziji, Singapuru, Kolumbiji i Velikoj Britaniji uspostavljeni su obimni programi. Nekoliko ovih zemalja razvilo je svoj vlastiti pristup kako bi promovisao otpor neke vrste političkih nasilje. Prilikom analize i upoređivanja ovih programa, uđe se u problem koji iako programi uglavnom uključuju slične intervencije (npr. obrazovanje i stručno usavršavanje, psihološko i versko savetovanje), oni zapravo idu u širok spektar ciljeva.

7 Obrazovanje, kao i profesionalno osposobljavanje osuđenih lica predstavlja vrlo važnu komponentu u lancu uspešno sprovedenog tretmana, koji značajno doprinosi adekvatnoj socijalnoj reintegraciji bivših osuđenika. Studije sprovedene u svetu pružaju dosta rezultata koji ukazuju da je upravo učestvovanje u **obrazovnim** aktivnostima, kao i profesionalna obuka prilagođena potrebama pojedinca i društva, snažan faktor koji ublažava stopu recidivizma (Ilijić, 2014).

učna iskustva u deradikalizaciji. Jasna preporuka su dobro ciljani, prilagođeni i proporcionalni programi i mere (Ginkel, 2011).

Deradikalizacija nije samo proces radikalizacije u obrnutom smeru: “ona ima svoje posebne karakteristike, od kojih su neke prilično različite od faktora povezanih sa početnom radikalizacijom” (Rabasa et.al., 2010:14-16) Treba razlikovati unutrašnje faktore pojedinca (npr., „kriza identiteta“, „nisko samopoštovanje“, „socijalna isključenost“) i one izvan kontrole pojedinca („spoljna politika“, „mediji“, „grupni identitet“). Neophodno je istražiti kako su takvi faktori povezani kako bi ljudi bili podložni nasilničkoj ekstremističkoj poruci (Blackwood et.al., 2016:602). Diskusije o deradikalizaciji podrazumevaju “dugoročne promene u orijentaciji što za rezultat ima pretpostavljeni smanjeni rizik ponovnog uključivanja u terorističke aktivnosti“ (Horgan & Braddock, 2010:280-283) Preventivne strategije moraju biti prilagođene specifičnim pojedincima i različitim grupama, razvijajući se u cilju podsticanja različitih tipova (potencijalnih) aktivista da prekinu svoje procese radikalizacije ili da se odvoje od militantne grupe kojoj su pripadali (Bjørge, 2011).

Intervencija se takođe može usredsrediti na društveni kontekst oko primarnih ciljeva ovih grupa. Ovaj društveni kontekst uključuje zajednicu, porodicu i prijatelje i profesionalce sa „prve linije“ koji rade sa ciljnim grupama (socijalni radnici, policija (Braga & Veisburd, 2012). Istražujući aktivnosti vlade u borbi protiv terorizma u Holandiji, Demant & De Graaf (2010) su zaključili da policijske, obaveštajne i ostale bezbednosne službe, lokalni saveti itd., funkcionišu nezavisno jedan od drugog i gledaju na radikalne kretanje u potpuno različitim perspektivama. To znači da naponi vlade, u zavisnosti od toga kako su uokvireni, ponekad mogu pojačati radikalizaciju kada se generalizuju na celokupno muslimansko stanovništvo, umesto da ciljaju na radikalne frakcije unutar društva.

Pojedinci suočeni sa krizom identiteta i koji i dalje traže svoje mesto u društvu, obuhvaćeni su nizom različitih mera koje su dizajnirane i prilagođene njihovom usmeravanju ka demokratskim vrednostima, a ne terorizmu (Vidino, 2008). U popularnom značenju, de-radikalizacija se često izjednačava sa razdvajanjem od terorističke grupe i njene ideologije. Međutim, ovaj termin se prvenstveno odnosi na kognitivno odbacivanje određenih vrednosti, stavova i stavova – drugim rečima, transformaciju uma (Schmid, 2013). Cragin (2014) tvrdi da je nemoguće formirati politiku koja bi pokušala da spreči ljude da postanu teroristi bez prethodnih saznanja zašto se pojedinci odupiru nasilnom ekstremizmu. Ovaj autor konstruiše konceptualni model koji se može koristiti za dalje istraživanje o ovoj temi. Naglašava četiri faktora: moralnu reputaciju, percipirane troškove, percepciju neefikasnosti nasilja i odsustvo jačanja društvenih veza kao faktora

koji doprinose otporu pojedinaca nasilnom ekstremizmu. On dalje zaključuje da su otpor, radikalizacija i razdvajanja suštinski različiti fenomeni i moraju se tako tretirati od strane policije i vladinih aktera.

Teroristički napad u Londonu 2005. iznedrio je pojam „atipičnog“ teroriste. „Linija između prijatelja i neprijatelja je postala zamagljena, i neprijatelj se više nije posmatrao kao autsajder već kao komšija, kolega ili prijatelj“. Izgleda da je napad Londonu bilo katalizator značajnog pomaka u reakcijama vlada na terorizam. Poslednjih decenija postepeno su se integrisali svi aspekti kontraterorizma, uključujući prevenciju, zaštitu i pripreme napada, u jednu strategiju, *CONTEST*. Ova strategija priznaje da jednostrani pristup terorizmu više nije dovoljan, delom zato što pretnja terorizmu potiče od britanskih zajednica. *CONTEST*-om i dalje dominira kontrarotorizovano policijsko upravljanje, odražavajući prošireni sistem krivičnog pravosuđa. Aspekti ratnog modela, posebno upotreba vojske, nisu obuhvaćeni se u *CONTEST*-u ⁸ (Skoczylis, 2013:29).

Razlika između razdvajanja i deradikalizacije je presudna ne samo za sprovođenje programa koji olakšavaju bar jedan od ovih procesa, već i za njihovu kritičku procenu. Mnoge osobe mogu fizički ili emocionalno da se oslobode od terorističkih ili ekstremnih pokreta, ali da i dalje gravitiraju ka terorizmu, verujući da je ta ideologija moralno ispravna. Programi deradikalizacije moraju promeniti ovu sklonost, a ne samo da utiču na ponašanje pojedinca. U protekloj deceniji je primećena ekspanzija programa „deradikalizacije“, sa promenljivim ciljevima, uključujući razdvajanje, rehabilitaciju i demobilizaciju (Thornton, 2015: 156). Vidino (2008:2) navodi da je ključna karakteristika svih programa deradikalizacije zapravo njihova fleksibilnost, pošto vlasti poseduju izuzetan spektar mera i pristupa koji se primenjuju prema ciljanim grupama. Mere represije su, naravno, dostupne kada vlasti moraju da se bave pojedincima koji su na ivici upotrebe nasilja. Pa ipak, ako se smatra da je pojedinac radikalizovan i još uvek „savesan“, vlasti mogu koristiti kurativni pristup, primenjujući ciljne mere deradikalizacije koje bi ga u idealnom slučaju ponovo vezale, tj. integrisale u društvo. „Pretraživači“, pojedinci suočeni sa krizom identiteta i koji i dalje traže svoje mesto u društvu, ciljaju se nizom različitih mera koje su dizajnirane i prilagođene da ih usmeravaju u traženju njihovih odgovora na svoja pitanja u demokratskim vrednostima, a ne u terorizmu.

Renares (2011:780) navodi da je istraživanje na individualnom nivou analize uzroka terorizma, usmereno na pitanje, zašto i kako ljudi napuštaju tero-

---

8 Za razliku od prethodnih strategija za borbu protiv terorizma, *CONTEST* neguje holističniji pristup i ujedinjuje različite aspekte vezane za terorizam i eventualne posledice ovih napada. Za razliku od „rata protiv terora“, cilj *CONTEST*-a je da unapred smanji rizik od terorizma „tako da ljudi mogu slobodno i bez straha živeti u svom okruženju“ (Skoczylis, 2013:30).

rizam, a aktuelna literatura se razlikuje između razdvajanja i deradikalizacije. Konceptualno izgradnja ove razlike, iako ne u potpunosti u skladu sa definicijama predloženim u tim prvobitnim radovima, ogleda se u tome, što se razdvajanje fokusira na modifikaciju ponašanja i odnosi se na proces kojim osoba prekida svoje učešće u aktivnostima povezanih sa terorističkim nasiljem; deradikalizacija naglašava promenu stavova. To podrazumeva da osoba više ne odobrava terorizam i ne opravdava pojedinačne i kolektivne aktere koji koriste takve vrste nasilja. Razdvajanje i deradikalizacija se često percipiraju kao istovremeni procesi, ali se u stvari mogu pojaviti odvojeno.

4. Zaključak

Programi deradikalizacije moraju biti utemeljeni zasnovati na preorijentaciji kao strategije za borbu protiv terorizma, koristeći kombinaciju pristupa za indukovanje promene ekstremističke ideologije u vezi sa upotrebom nasilja. Ovi programi se sve više posmatraju kao deo širih antiterorističkih napora i šireg spektra opcija politike u „ratu ideja“ koji pomaže u promovisanju unutrašnje fragmentacije nasilnih radikalnih grupa i delegitimizacije njihove retorike i taktike. Mnoge zemlje treba da usvoje ove pristupe, u zavisnosti od resursa, preferencija i političkog konteksta, međutim, zbog same novine programa deradikalizacije, prerano je utvrditi visoko pouzdanu istinitost, validnost i efikasnost takvih inicijativa. Pristup deradikalizaciji i nasilnom ekstremizmu bi trebao da bude baziran na obimnoj koordinaciji između različitih službi formalne i neformalne društvene kontrole. Ona uključuje državne, regionalne i lokalne aktere i strukturirana je oko napora usmerenih prema ekstremistički nastrojenim pojedincima i grupama i uključenim u ekstremizam ili koji su u neposrednoj opasnosti da se uključe u ilegalne aktivnosti. Konkretno metode se kontinuirano razvijaju, kako odozgo prema dole, tako i u obrnutom smeru, kako bi se suočili sa savremenim izazovima, ali pristup u celini zasniva se na skupu osnovnih mehanizama države blagostanja do razumevanja zločina i načina na koji se ponašanje može promeniti. Sadašnja sklonost ka fokusiranju u potrazi za uzrocima radikalizacije na „ranjivim“ mladim ljudima donela je neuspešne rezultate. Broj faktora pritiska i povlačenja koji mogu dovesti do radikalizacije na ovom mikro nivou je i jako veliki – isto važi i za faktore koji mogu uticati na deradikalizaciju i razdvajanje.

S obzirom da države traže načine da spreče terorizam na što efikasniji način, veći naponi se ulažu da se utvrdi zašto se i kada pojedinci okreću terorizmu, kako se to dešava i način na koji to može da se spreči u ranoj fazi. Neutralisanje lidera terorističkih grupa nikako neće zaustaviti delovanje militantnih teroristič-

kih organizacija jer dosta slučajeva obiluje primerima gde su ubijene istaknute terorističke vođe, ali time borbenost nije okončana jer jednostavno, neko drugi ih zamenjuje u lancu komandovanja. Adekvatan (i uspešan) program deradikalizacije treba da stvori promenu u osnovnim verovanjima pojedinca, a ne samo promenu ponašanja, jer ponašanje može biti promenljivo, dok ciljevi ostaju konstantni. Konačno, terorizam sve više dovodi do kombinacije lokalnih i međunarodnih pitanja; nestali su dani kada su teroristi promovisali čisto državne interese. Mnoge mere koje su u prošlosti predstavljale centralne mehanizme u strategijama za borbu protiv terorizma bile su neefikasne i često kontraproduktivne. Deradikalizacija uključuje državne, regionalne i lokalne aktere i strukturirana je oko napora usmerenih prema ekstremistički nastrojenim pojedincima i grupama i uključenim u ekstremizam ili koji su u neposrednoj opasnosti da se uključe u ilegalne aktivnosti. Konkretno metode se kontinuirano razvijaju, kako odozgo prema dole, tako i u obrnutom smeru, kako bi se suočili sa savremenim izazovima, ali pristup u celini zasniva se na skupu osnovnih mehanizama države blagostanja do razumevanja zločina i načina na koji se ponašanje može promeniti.

Literatura

- Abbasi M A. (2014). Towards the De-radicalization of Pakistani Society: The Need for a Balanced and Progressive Education System *July to Dec 2014 (3-2).
- Alimi E. (2011). Relational dynamics in factional adoption of terrorist tactics: a comparative perspective *heor Soc* (2011) 40:95-118 DOI 10.1007/sl 1186-010-9137-h.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. In W. Reich (Ed.), *Origins o terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 161-191). Cambridge:Cambridge University Press.
- Bartlett & Miller (2012) The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization, Terrorism and Political Violence, 24:1,1-21, DOI: 10.1080/09546553.2011.59492.
- Bjørgo, T. (2011). Dreams and disillusionment: Engagement in and disengagement from militant extremist groups. *Crime, Law and Social Change*, 55(4), 277-285.
- Blackwood L, Hopkins N., Reicher S. (2016). St. Andrews University From Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrutiny, *Political Psychology*, Vol. 37, No. 5, 2016 doi: 10.1111/pops.12284.

- Borum, R. (2004), “Psychology of Terrorism” (2004). *Mental Health Law & Policy Faculty Publications*. Paper 571.
- Borum, R. (2012). “Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories.” *Journal of Strategic Security* 4, no. 4 (2012): : 7-36. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1>.
- Bötticher A. (2017) Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremismby, PERSPECTIVES ON TERRORISM Volume 11, Issue 4.
- Braga, A., & Weisburd, D. (2012). The effects of “Pulling Levers”. Focused deterrence strategies on crime. *Campbell Systematic Reviews*, 8.
- Christmann K. 10 Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of the Research Literature.
- Clevenger, M. and C. Birkbeck. (1996). The Causes of Delinquency, Institute for Social Research: University of New Mexico, Working Paper No.: 2, 1-21.
- Cragin, R. K. (2014). Resisting Violent Extremism: A Conceptual Model for Non-Radicalization. *Terrorism and Political Violence*, 26(2), 337–353.
- Dechesne M. (2011). Deradicalization: not soft, but strategic. *Crime, Law and Social Change*, Springer Verlag, 2011, pp.287-292. <10.1007/s10611-011-9283-8>.
- Demant, F., De Graaf, B. (2010) ‘How to Counter Radical Narratives: Dutch Deradicalization Policy in the Case of Moluccan and Islamic Radicals’, *Studies in Conflict & Terrorism*, 33: 5, 408 — 428, DOI: 10.1080/10576101003691549.
- Doosje B., Moghaddam F., Kruglanski A., Wolf A, Mann L. AndFeddes A. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization, *Current Opinion in Psychology* 2016, 11:79–84, doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.06.008.
- Dugas, M., Kruglanski A.W. (2014). The Quest for Significance Model of Radicalization: Implications for the Management of Terrorist Detainees, *Behavioral Sciences and the Law Behav. Sci. Law* 32: 423–439 (2014), DOI: 10.1002/bsl.2122.
- Elshimi, M. (2015). The Concept and Practice of De-radicalisation in the PREVENT Strand of the UK Counter-terrorism Strategy: What is De-radicalisation? University of Exete.
- Ginkel, B. (2011) “Incitement to Terrorism: A Matter of Prevention or Repression?” *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 2, no. 6 DOI: <http://dx.doi.org/10.19165/2011.1.06>.
- Hendrickson J. (2014). Counter-radicalization: combating terrorism at the core a study of the motivations and inspirational leaders behind radicalization to violent extremism and the programs designed to combat them, Johns Hopkins University Baltimore, Maryland.

- Horgan J. & Braddock K. (2010) Rehabilitating the Terrorists?: Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs, *Terrorism and Political Violence*, 22:2, 267-291, DOI: 10.1080/09546551003594748.
- Horgan J.(2008). Deradicalization or Disengagement? Perspectives of terrorism Vol 2, No 4, 1-8.
- Ilijčić, L.J. (2014). Faktori redukcije recidivizma, RKK, 1/14, str. 121-131.
- Khalil, J. & Zeuthen, M., (2014). A Case Study of Counter Violent Extremism (CVE) Programming: Lessons from OTI's Kenya Transition Initiative . *Stability: International Journal of Security and Development* . 3 (1) , p . Art. 31 . DOI: <http://doi.org/10.5334/sta.ee>
- Koehler D. (2013): Family Counselling as Prevention and Intervention Tool Against 'Foreign Fighters'. *Journal Exit-Deutschland, The German 'Hayat' Program. Zeitschrift für Deradikalisierung und demokratische Kultur*, 3/13, 185.
- Kruglanski, A. W., Jasko, K., Chernikova, M., Dugas, M., & Webber, D. (2017). To the fringe and back: Violent extremism and the psychology of deviance. *American Psychologist*, 72(3), 217-230. <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000091>.
- Kundnani A. Radicalisation: the journey of a concept Institute of Race Relations, Vol 54(2): 3–2510.1177/0306396812454984 <http://rac.sagepub.com>.
- Lyall, G. (2017). Who are the British Jihadists?: Identifying Salient Biographical Factors in the Radicalisation Process. *Perspectives on Terrorism*, 11(3), 62-70. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/26297842>.
- Miller, C. and Bartlett, J. 2012. 'Digital fluency': towards young people's critical use of the internet. *Journal of Information Literacy*, 6(2), pp. 35-53.
- Neumann, P. R. (2008) 'Introduction', in P. R. Neumann, J. Stoil and D. Esfandiary (Eds.) "Perspectives on Radicalisation and Political Violence". *Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence*, 3-7. London: ICSR.
- Rabasa A. Pettyjohn S., Ghez J., Boucek C. (2010). Deradicalizing Islamist Extremists, ISBN 978-0-8330-5090-8, Copyright 2010 RAND Corporation.
- Reinares F. (2011) Exit From Terrorism: A Qualitative Empirical Study on Disengagement and Deradicalization Among Members of ETA, *Terrorism and Political Violence*, 23:5, 780-803, DOI: 10.1080/09546553.2011.613307.
- Schmid A. (2013). Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review , ICCT Research Paper March 2013.
- Schmid, A. P. 2016. "Research on Radicalisation: Topics and Themes." *Perspectives on Terrorism* . <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/511/html>.

- Sedgwick, M. (2012). Radicalism isn't the problem: it's the move to violence we need to counter. Lancaster/London: Westminster Faith Debates, pp. 2.
- Skoczylis, J. (2013) *The local prevention of terrorism in strategy and practice: 'Contest' a new era in the fight against terrorism*. PhD thesis, University of Leeds.
- Škulić, M. (2016). Posebne dokazne radnje i suzbijanje terorizma RKK, 1/16, str. 9-33.
- Soković, S. (2014). Nova rehabilitacija: konceptualni i praktični okviri RKK, 3/14, str. 9-19.
- Soković, S. (2016). Savremeni modeli rehabilitacije i domaća praksa – osvrt na primenu koncepta procene rizika RKK, 2-3/16; Crimen 3/16, , (str. 139-151).
- Thornton, AE; (2015) *Understanding Radicalisation*. Doctoral thesis , UCL(University College London).
- USAID (2011). *The development response to violent extremism and insurgency*. USAID Policy. Washington D.C., pp. 2-3.
- Veldhuis, T. “Designing Rehabilitation and Reintegration Programmes for Violent Extremist Offenders: A Realist Approach”, *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague* 3, no. 2 (2012). DOI: <http://dx.doi.org/10.19165/2012.1.02>.
- Vidino L. (2008). *A Preliminary Assessment of Counter-Radicalization in the Netherlands* By Lorenzo August 2008, Volume 1, Issue 9.
- Webber D, Babush M, Schori-Eyal N, Vazeou-Nieuwenhuis A, Hettiarachchi M, Bélanger JJ, Moyano M, Trujillo HM, Gunaratna R, Kruglanski AW, Gelfand MJ. (2017). The Road to Extremism: Field and Experimental Evidence That Significance Loss-Induced Need for Closure Fosters Radicalization, *Journal of Personality and Social Psychology*, DOI: 10.1037/pspi0000111.
- Đorić M. (2012). Teorijsko određenje ekstremizma, *Kultura polisa*, IX (2012), br. 17, str. 45.

Marko KRSTIĆ
Republic of Serbia – Ministry of Internal Affairs
Police Directorate in Sabac

A NEW APPROACH TO THE PRESENCE OF RADICALISM AND VIOLENT EXTREMISM AS AN INTRODUCTION TO TERRORISM

The paper aims to provide insights into how those who are fundamentally and ideologically guided can potentially shift from their radical paths. This can be accomplished by looking at different terminologies related to a new approach to countering terrorism, deradicalization, highlighting a range of motivational factors that either support or direct individuals and organizations to, or continue or abandon their ideologies of extreme violent action; and, analyzing the processes and programs that were carried out to free the face of radical ideology. The consideration of deradicalization in the work will focus on the places where radicalization is most often taking place, prisons, mosques, universities, Diasporas and the Internet. The alleged initiators of radicalization will also be analyzed: discrimination, foreign occupation or counterterrorism excessive reaction, ideology and religion, all in order to assess the possibility of a radical extremist violent manifestation in the acute and future time period and accordingly implement adequate preventive measures, in the first place deradicalization.

Key words: radicalization, ideology, prevention, deradicalization.

Minja BLAŽIĆ PAVIĆEVIĆ*
Advokat, doktorand, Pravni fakultet
Univerziteta u Novom Sadu

Studentski rad
UDK: 343.296
Primljeno: 15. aprila 2019. god.

NAKNADA ŠTETE KAO SUPSIDIJARNA ODGOVORNOST DRŽAVE U VEZI SA KRIVIČNIM DELOM

Pravo oštećenog krivičnim delom na naknadu štete se veoma često posmatra kao pojedinačno pravo, ali ostvarenje ovog prava može biti posmatrano i kao društvena obaveza. Ukoliko posmatramo savremena demokratska društva, postojanje pravne i socijalne države i ukoliko težimo doslednom sprovođenju načela vladavine prava, ne smemo zanemariti činjenicu da je društvo satkano od pojedinaca, te da skup pojedinačnih prava predstavlja i obavezu društva. Društveni interes mora težiti ka ostvarenju legitimnih i legalnih pojedinačnih prava, izraženih kroz pojedinačne interese. Iako formulisano kao pojedinačni interes, pravo oštećenog na naknadu štete jeste garantovano pravo, kome se samim tim pored garancije postojanja prava mora zagarantovati i mogućnost ostvarenja. Imajući u vidu činjenicu da je mogućnost ostvarenja ovog prava uslovljena ispunjavanjem dužnosti od strane učinio- ca krivičnog dela, predmet ovog rada će predstavljati analizu načina ostvarenja prava oštećenog na naknadu štete i to sagledavajući pojedina rešenja iz uporednopravnog zakonodavstva, koji će imati za cilj predlog unapređenja položaja oštećenog u krivičnom postupku, a koji će biti predstavljen kao predlog de lege ferenda.

Ključne reči: naknada štete, odgovornost za štetu, oštećeni, društvena obaveza

---

* e-mail: minjablazic@hotmail.com

1. Uvodna razmatranja

Krivičnopravna inkriminacija počiva na načelu *sinae criminae et sine lege* i zasniva se na čvrstim i preciznim formulacijama bića krivičnih dela (Škulić, 2010: 80), ali i individualnoj odgovornosti (Stojanović, 2010: 24), koja samo može biti podeljena u određenim slučajevima, kada je odgovornost i dalje individualna, ali podeljena srazmerno pojedinačnom doprinosu. Krivična odgovornost je subjektivna, zasniva se na stepenu krivice učinioca i ustanovljava se za sopstvene radnje (Škulić, 2017: 2), a zavisi od samog krivičnog dela, povređenog javnog ili privatnog interesa, kao i okolnosti konkretnog slučaja (Salma, 2010: 25). Osnovna funkcija krivičnog prava je zaštitna, a jedno od osnovnih načela krivičnog prava je načelo humanosti, odnosno krivičnim pravom se štite najvažnija dobra čoveka (Stojanović, 2010: 25).

Oštećeno lice je lice čije je lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo krivičnim delom, a mogućnost oštećenog da ostvari svoja prava u okviru sudskog postupka proizlazi iz posledice koja se sastoji u povredi, a koja predstavlja i napad na društveni interes (Ilić, 2012: 150). Jedno od prava koje oštećeno lice može ostvariti u sudskom postupku je i pravo na naknadu štete.

Iako je osnovna funkcija krivičnog prava zaštitna, zaštita najznačajnijih dobara i vrednosti se ostvaruje kroz preventivnu i represivnu svrhu (Stojanović, 2011: 4), odnosno kroz primenu sankcije, ali i kroz nastojanje sprečavanja kriminaliteta. Mere sprečavanja kriminaliteta spadaju u domen socijalne politike, a sankcija predstavlja domen krivičnog prava i može se izreći u okviru zakonom predviđenih kazni. To znači da se prema učiniocu krivičnog dela može izreći kazna predviđena zakonom, kao i da ne postoje dodatni vidovi kažavanja koji bi se mogli izreći uz ili umesto sankcije. To dalje implicira da se pravo oštećenog na naknadu štete od strane učinioca krivičnog dela ne može posmatrati kao dodatni vid kažnjavanja, već kao pravo koje oštećeni može ostvariti u sudskom postupku, nezavisno od izrečene sankcije. Ipak postoje autori koji su mišljenja da ukoliko učinilac krivičnog dela mora odgovarati pred državom, mora odgovarati i pred licem koje je oštećeno krivičnim delom (Shoham, Knepper, Kett, 2010: 105). Nasuprot tome postoje mišljenja da pravo na naknadu štete oštećenog ima karakter reparacije, ali postoje i autori koji su mišljenja da se naknada štete može posmatrati kao satisfakcija prošlosti i budućnosti, odnosno kao povraćaj onoga što je ugroženo ili povređeno krivičnim delom i kao pravo na prestanak „zla“ (Bentham, 2014: VI).

Imajući u vidu navedeno, a posebno činjenicu da naknada štete ne predstavlja dodatni vid kažnjavanja, kao i da postoji povreda društvenog interesa, izražena kroz povredu pojedinačnog interesa, postavlja se pitanje da li je društve-

ni interes zadovoljen izricanjem odgovorajuće sankcije ili je potrebno problem sagledati i iz šireg ugla. Sa druge strane postavlja se pitanje da li društveni interes može biti zadovoljen u potpunosti ukoliko pojedinačan interes, kao deo društvenog interesa nije zadovoljen. Naime ukoliko skup pojedinačnih prava posmatramo kao društvenu obavezu, odnosno ukoliko se podsetimo da državu čine njeni građani koji joj poveravaju vršenje vlasti (Marković, 2009: 155), a zauzvrat dobijaju državu koja garantuje i omogućava građanima ostvarenje prava i interesa, postavlja se pitanje da li je država onda dužna da preduzme i sve potrebne mere radi ostvarivanja prava njenih građana. Ukoliko društveni interes posmatramo iz ugla skupa pojedinačnih interesa, odnosno konkretnog interesa naknade štete oštećenom licu, nesumnjivo zaključujemo da je potrebno pored izricanja odgovarajuće sankcije, a na osnovu zakona, u fer i pravičnom postupku uz poštovanje prava zagaranovanih okrivljenom licu, jednaku pažnju posvetiti i pitanju ostvarenja pojedinačnog interesa, izraženog kroz pravo na naknadu štete i to ne samo kroz njegovu garanciju, već i kroz mogućnost njegovog ostvarenja. Posmatrajući problem iz ovog ugla zaključujemo da izricanjem kazne okrivljenom licu, bez ostvarivanja prava oštećenog nanaknadu štete, društveni interes nije u potpunosti zadovoljen (Ignjatović, 2010: 64).

Posmatrajući problem naknade štete iz ugla ostvarenja društvenog interesa, ne smemo zanemariti ni mišljenja da se zadovoljenje oštećenog nikada ne može postići, kada je zlo već učinjeno „da nikada ne možeš dati dovoljno,“ odnosno da se balans nikada ne može postići (Garkawe, 1999: 45). I kada bi posmatrali problem iz ovog ugla, to naravno ne bi značilo da zastupnici ovog mišljenja smatraju da nemogućnost ponovnog uspostavljanja ravnoteže znači i ignorisanje prava oštećenog lica na naknadu štete. Pored ovog mišljenja postoje i mišljenja da se zadovoljenje može ostvariti na različite načine, a koji su razloženi u 6 kategorija i zavise od vrste učinjenog krivičnog dela, a to su zadovoljstvo povraćaja u naturi, novčano zadovoljstvo, atestativno zadovoljstvo, počasno zadovoljstvo, substativno zadovoljstvo i jednostavno zadovoljstvo (Bentham, 2014: VII). Ukoliko problem sagledamo iz ugla potrebe za otklanjanjem svih posledica izvršenog krivičnog dela, jasno je da je potrebno otkloniti i štetu pričinjenu oštećenom licu i to ne samo kroz garantovanje prava na naknadu štete, već i kroz njegovo realno ostvarenje. Ostvarenje prava na naknadu štete oštećenom licu predstavlja problem sa kojim su se suočavala brojna uporednopravna zakonodavstva, a iznalazanjem rešenja se nije umanjio represivni karakter krivičnog prava, već se ostvarivala zaštitna funkcija krivičnog prava u celosti.

Imajući u vidu navedeno, postavilo se pitanje kako omogućiti ostvarenje prava oštećenog na naknadu štete? S obzirom na to da je odgovornost za učinjeno krivično delo pojedinačna i subjektivna logičan odgovor bi bio da je učinilac

krivičnog dela jedini odgovoran za naknadu štete koju je svojim radnjama pricinio oštećenom licu. Navedena formulacija ipak ne daje odgovor na pitanje kako ostvariti zagarantovano pravo. Obavezati osuđenog da naknadi oštećenom štetu je procesno pitanje, koje se postiže primenom pravnih propisa u sudskom postupku, ali obaveza ispunjenja obaveze nije garancija ispunjenja obaveze. Problem sa kojim se suočavalo savremeno društvo jeste iznalaženje načina ostvarenja prava oštećenog u situaciji kada osuđeni ne ispuni svoju obavezu naknade štete. Uporednopravno zakonodavstvo, teorija i praksa poznaju različite načine rešavanja ovog problema, koji obuhvata i uključivanje države, odnosno naknadu štete iz javnih fondova.

Ukoliko sagledamo pitanje položaja oštećenog u krivičnom postupku u Republici Srbiji, a posebno u pogledu ostvarivanja prava na naknadu štete, čini se da je položaj oštećenog lica poslednjih godina bio na marginama, ali je zbog zahteva vezanih za Poglavlje 23 ponovo postao aktuelno pitanje¹. U smislu navedenog Republika Srbija je uložila određene napore ka poboljšanju položaja oštećenog, a u prilog navedenom govori i činjenica da se Republika Srbija nalazi u konsultativnom procesu izrade Nacionalne strategije za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela², koji se posebno bavi pitanjem kompenzacije. Pored toga donet je i Akcioni plan za Poglavlje 23³, koji predviđa izmene ZKP-a, radi usklađivanja sa Direktivom 2012/29/EU⁴, a koja će biti analizirana u kontekstu predmetnog pitanja.

- 1 Zahtevi pregovaračkih procesa u okviru Poglavlja 23. koje je iznela Evropska komisija u Izveštaju o skriningu obuhvataju obavezu sprovođenja mera koje bi omogućile uspostavljanje minimalnih standarda o pravima, podrški i zaštiti žrtava i svedoka krivičnog dela. Predložene mere se pre svega odnose na pitanje pružanja podrške i upućivanje na organizacije za pružanje pomoći. Aktivnosti koje se preporučuju obuhvataju analizu usklađenosti normativnog okvira, izmenu normativnog okvira i fazu sprovođenja izmenjenog normativnog okvira (Turanjanin, Kolaković-Bojić, Batricević, 2018: 109). Imajući u vidu navedeno, a posebno činjenicu zahteva za izmenama Zakonika o krivičnom postupku, ono što predstavlja suštinski problem jeste zahtev korišćenja termina žrtva, a imajući u vidu da važeći zakonik koristi termin oštećeno lice (Kolaković-Bojić, 2017: 143). Iako su podnete određene inicijative za izmenu važećeg zakonika, ono što predstavlja suštinski problem upravo jeste činjenica da se regulativa u oblasti krivičnog prava koristi terminom oštećeno lice, a da se termin žrtva koristi u viktimologiji i kriminologiji. Navedeno upravo predstavlja suštinski problem, koji je otvorio pitanje da li usvajanje svih zahteva opravdava suštinske izmene krivičnog prava.
- 2 Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela, za period od 2019-2025 godine, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190219/190219-vest5.html>, 19. Mart 2019.
- 3 Akcioni plan za Poglavlje 23. <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/9849/finalna-verzija-akcionog-plana-za-pregovaranje-poglavlja-23-koja-je-usaglasena-sa-poslednjim-preporukama-i-potvrdjena-od-strane-evropske-komisije-u-briselu-.php>, 19. Mart 2019.
- 4 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, L 315/57

Imajući u vidu da se radi o aktuelnom pitanju, čini se potrebnim sagledati prava oštećenog na naknadu štete u pojedinim uporednopravnim rešenjima, kao i sagledati načine unapređenja funkcionisanja instituta naknade štete u Republici Srbiji.

2. Odgovornost države za naknadu štete

Pravo na naknadu štete od učinioca krivičnog dela, odnosno moćnost ostvarivanja prava na naknadu štete predstavlja vrlo kompleksno pitanje, te se činilo potrebnim sagledati mogućnosti za rešavanje ovog problema na drugačiji način. Pre navođenja alternativnih mogućnosti naknade štete, važno je istaći da se sistem naknade štete od učinioca krivičnog dela temelji na institutu restitucije, u kom je važno ne samo nadoknaditi štetu, već definisati i koji je izvor iz kog će se šteta nadoknaditi, a to je direktna restitucija ili plaćanje od strane izvršioca krivičnog dela (Scutt, 1980: 4). To zapravo znači da se ona na neki način personalizuje, odnosno da se zanemaruje značaj samog instituta naknade štete. Uključivanje države u rešavanje problema naknade štete oštećenim licima predstavlja mogućnost koja se temelji na ostvarivanju i zaštiti garantovanih prava, ali i društvenoj obavezi zaštite lica koji su oštećena krivičnim delom. Postoje autori koji su stava da se uvođenjem mogućnosti naknade štete iz javnih fondova može i osnažiti oštećeno lice da prijavljuje krivična dela, ali i da saraduje sa državnim organima u krivičnom postupku, čime se i ostvaruje kriminalno-politički cilj (Mrvić-Petrović, Ćirić, 2013: 212), odnosno na širem planu suzbija kriminalitet.

Iako su pojedini autori stava da je mogućnost ostvarivanja prava na naknadu štete iz posebnih javnih fondova nastala u zemljama Severne Amerike i zapadne Evrope (Mrvić-Petrović, Ćirić, 2013: 211), ne sme se zaboraviti da je još Hamurabijev zakonik predviđao da ukoliko se razbojnik ne pronade, opljačkani može tražiti sve što mu je odneto, a naselje i starešina naselja na čijem je zemljištu razbojništvo izvršeno, naknadi će mu sve što je odneto (Polić, 2005: par.23). Takođe je važno podsetiti i na ideju o kojoj je diskutovano na Generalnoj Skupštini Međunarodne kriminalističke asocijacije, održanoj u Danskoj još 1890. na kojoj je predloženo oslobađanje od kazne učinioca lakših krivičnih dela ukoliko u potpunosti naknade štetu oštećenom licu, kao i na Konferenciju u Parizu 1895⁵. na kojoj je predloženo da imajući u vidu da država treba da zaštiti lica od krivi-

---

5 Međunarodni zatvorski kongres održan je 1895. u Parizu, a organizovan je sa ciljem održavanja velike međunarodne konferencije koja bi produbila saradnju vlada i podstakla saradnju na međunarodnom nivou o ovom pitanju. Idejni tvorac kongresa bio je Dr. Wines, koji je imenovan za komesara Sjedinjenih Američkih Država.

čnih dela, isto tako treba i da naknadi štetu u slučaju ukoliko ih nije zaštitila od kriminaliteta (Shoham, Knepper, Kett, 2010: 106). Na temelju uverenja da krivičnopравни sistem zanemaruje interes oštećenih lica, izrodile su se brojne teorije koje imaju za cilj da unaprede položaj oštećenog lica u krivičnom postupku⁶.

Ideja izostanka državne intervencije u slučaju takozvanog poravnanja između žrtve i učinioca, iako predložena još 1890. postaje aktuelna tema brojnih autora sredinom dvadestog veka i to kroz različite teorije koje povezuje sistem obnavljajuće pravde. Na temelju ideje sistema obnavljajuće pravde iznikla je i ideja o naknadi štete licima oštećenim krivičnim delom i to iz javnih fondova (Mrvić-Petrović, Ćirić, 2013: 214). Ova ideja se temelji na kriminalnoj-politici države usmerenoj ka suzbijanju kriminaliteta, odnosno na ideji da ukoliko država nije uspjela u preventivnim merama i sprečavanju kriminaliteta, njena obaveza se proširuje i na obavezu naknade štete licu oštećenom krivičnim delom (Wright, 1996: 44). Nesumnjivo je da je ovakva ideja bolja solucija za oštećeno lice, ali se postavlja pitanje u čemu se sastoji državni interes ovakve politike? Sa jedne strane odgovor na ovo pitanje može biti usmeravanje socijalne politike na pitanje zaštite oštećenih lica, što i jeste zadatak socijalne države, koja je ujedno i humana. Pored toga razlog uključivanja države u rešavanje ovog značajnog pitanja može se ogledati i u osnaživanju potencijalnih oštećenih lica ka prijavljivanju krivičnih dela, a što može rezultirati delotvornijim i učinkovitijim sprovođenjem politike suzbijanja kriminaliteta. Međutim možda pristup ovom problemu može biti sagledan nezavisno od aspekta kriminalne politike, već kao preuzimanje odgovornosti odgovorne socijalne države, koja štiti svoje građane.

2.1. Međunarodni standardi

Za predmetnu problematiku od velike važnosti su i pojedini međunarodni dokumenti i to Deklaracija Ujedinjenih Nacija o osnovnim načelima pravde u vezi sa žrtvama krivičnih dela i zloupotrebe vlasti⁷ kojom je predviđeno da ukoliko se potpuna naknada štete ne može ostvariti od učinioca krivičnog dela ili drugih izvora, države treba da se trude da obezbede novčano obeštećenje (u slu-

---

6 Brojne kriminološke i viktimološke teorije koje se bave pitanjem oštećenih lica su nastale u periodu nakon II Svetskog rata, a postoje uverenja da je razvoju ovih teorija u velikoj meri doprinelo i suočavanje društva sa zločincima koja su pratili svetski ratovi.

7 Deklaracija Ujedinjenih Nacija o osnovnim načelima pravde u vezi sa žrtvama krivičnih dela i zloupotrebe vlasti, usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN 40/34 od 29. Novembra 1985, ne podleže ratifikaciji jer ne predstavlja međunarodni ugovor, čl. 12-13, <http://media.cgo-ccc.org/2013/06/17-Deklaracija-o-osnovnim-nacelima-pravde-u-vezi-sa-zrtvama-krivicnih-djela-i-zloupotrebe-vlasti.pdf>, 11. April 2018.

čaju teških telesnih povreda, povrede fizičkog i psihičkog integriteta) kao i da se trude da formiraju nacionalne fondove za obeštećenje. Rezolucijom 77/27 o naknadi štete žrtvama zločina⁸ preporučeno je da ukoliko se naknada štete ne može ostvariti iz drugih izvora država treba da omogući naknadu štete (u slučaju teških telesnih povreda, nastupanja smrti kao posledice izvršenog krivičnog dela, čak i u situacijama kada krivični postupak nije okončan) i to kroz sistem socijalne sigurnosti, odgovarajući sistem naknade, odnosno osiguranje. Evropska Konvencija o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih dela⁹ predviđa da ukoliko naknada štete nije raspoloživa iz drugih izvora, država će doprineti kako bi se šteta nadoknadila licima koji su pretrpela teške telesne povrede ili narušenje zdravlja, kao posledicu dela sa elementom nasilja izvršenih umišljajno, pa čak i ukoliko se izvršilac ne može goniti i kazniti. Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljem tekstu Istanbulska Konvencija)¹⁰ predviđa mogućnost supsidijarne odgovornosti države za naknadu štete, a članom 30. predviđa da se strane ugovornice obavezuju da preduzmu neophodne mere i omoguće oštećenim licima pravo na potraživanje naknade od učinilaca, ali i obezbeđenje odgovarajuće državne naknade u slučaju nastupanja ozbiljnih telesnih povreda ili narušavanja zdravlja u slučaju da stepen povrede nije nadoknađen iz drugih izvora kao što su direktna naknada od strane učinioca krivičnog dela, naknada od osiguranja, odnosno državnog zdravstvenog i socijalnog davanja. Ostvarenje naknade treba da bude sprovedeno u razumnom vremenskom roku, a strana ugovornica ima pravo na isticanje regresnog zahteva u odnosu na učinioca krivičnog dela. Potrebno je napomenuti da je članom 78. i 79. Istanbulske Konvencije predviđeno da se pravo na neprimenjivanje odredbe o supsidijarnoj odgovornosti države za naknadu štete može staviti rezerva, koja može trajati pet godina računajući od dana stupanja na snagu za stranu ugovornicu koja je uloži, kao i da se period produženja može obnoviti za još pet godina, uz podnošenje objašnjenja o opravdanosti osnova za produženje. Rezervu na član 30. izjavilo je 10 strana ugovornica, od kojih je i Republika Srbija izjavila rezervu iz razloga potrebe za usaglašavanjem unutrašnjeg krivičnog zakonodavstva sa odredbama Istanbulske Konvencije.

8 Resolution (77) 27 on the compensation of the victims of crime, adopted by the Council of Europe Committee of Ministers on 28 September 1977, <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstranetServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=595033&SecMode=1&DocId=659298&Usage=2>, 04. Mart 2018.

9 European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, ETS no. 116, Strasbourg 24 November 1983, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/116?desktop=true>, 04. Mapt 2018.

10 Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o spečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori br. 12/2013.

Na nivou Evropske Unije značajna je Direktiva 2004/80/EU¹¹ koja je rezultat istraživanje sprovedenog pod nazivom *Green paper*¹² u kom je kao jedan od osnovnih problema sprovođenja ideje naknade štete upravo postojanje načela supsidijarne odgovornosti države za naknadu štete koje u određenim zemljama postoji, a u određenim ne. Iako je u Predlogu Direktive o naknadi štete oštećenim licima¹³ istaknuta važnost supsidijarne odgovornosti države, finalna verzija Direktive 2004/80/EU ipak ne reguliše pitanje ustanovljavanja, već pretpostavlja da je ovo pitanje već rešeno nacionalnim propisima. Direktiva 2012/29/EU¹⁴ reguliše pitanje naknade troškova (čl. 14) i pravo na odluku o naknadi štete od strane izvršioca krivičnog dela (čl. 16), ali ne insistira na odgovornosti države niti predviđa obavezu države da supsidijarno naknadi troškove.

2.2. Uporednopravna rešenja

Ukoliko se osvrnemo na pojedina uporednopravna rešenja kao i opravdanja primene naknade štete iz javnih fondova, zanimljivo je osvrnuti se i na američki model naknade štete oštećenim licima krivičnih dela sa elementima nasilja. Naime ovakav model je u Sjedinim Američkim Državama nastao kao potreba za uključivanjem građana, kao potencijalnih svedoka, za prijavljivanje krivičnih dela i saradnjom sa državnim organima, odnosno kao posledica nekoliko slučajeva koji su rezultirali smrtnim ishodom (Ćirić, 2010: 129-132). U Belgiji se sistem supsidijarne odgovornosti države za naknadu štete temelji na četiri principa i to da je država supsidijarno odgovorna zbog neefikasnog sprovođenja kriminalne politike, zbog činjenice da je sistem odmazde nedozvoljen, iz razloga što se socijalna država temelji na principima solidarnosti i jednakosti, kao i da se na taj način oštećenom može umanjiti osećaj nepravde. Pitanje supsidijarne odgovornosti države za naknadu štete regulisano je kroz Fiskalni zakon, koji propisuje najniži iznos naknade u visini od 500 Evra, odnosno najviši iznos naknade u visini od 62.000 Evra (primenjuje se izuzetno) i sastoji se od tri vrste „pomoći, i

---

11 Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims, Official Journal of the European Union L 261/15.

12 Green paper Compensation to crime victims COM (2001) 536, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52001DC0536>, 04. Mart 2018.

13 Proposal for a Council Directive on compensation to crime victims, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2002/0562/COM_COM\(2002\)0562_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2002/0562/COM_COM(2002)0562_EN.pdf), 04. Mart 2018.

14 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, L 315/57

to hitne, koja prethodi okončanju krivičnog postupka, finansijske i dopunske¹⁵. U Bugarskoj Zakonom o pomaganju i finansijskoj kompenzaciji oštećenim licima predviđena su krivična dela (terorizam, ubistvo, silovanje, trgovina ljudima, krivična dela organizovanog kriminala i dr.) za koja je propisana mogućnost naknade štete od države¹⁶. Situacija u Italiji je malo drugačija i odgovornost države za naknadu štete se sprovodila kod krivičnog dela terorizma i krivičnih dela organizovanog kriminala, zbog čega je i Evropska Komisija smatrala da Italija, kao članica Evropske Unije, nije nacionalnim zakonodavstvom u potpunosti preuzela obaveze iz Direktive 2004/80/EU¹⁷, te je preporučila da se odgovornost države proširi i na druga krivična dela, a saglasno Direktivi 2004/80/EU. Supsidijarna odgovornost države za naknadu štete jeste institut koji poznaju i zakonodavstva drugih država članica Evropske Unije kao što su Luksemburg, Holandija, Portugal, Švedska, Finska, Danska, ali i zakonodavstva Kanade, Novog Zlanda i Velike Britanije. Iako se čini da je postojanje ovog instituta karakteristično za razvijene zemlje, zanimljivo da je jedan od prvih zakona koji je poznao odredbu o odgovornosti države za štetu Zakon o društvenoj odbrani Kube, primenjivan od 1938. (Schafer, 1960: 66).

Što se tiče zemalja u regionu Republika Hrvatska, kao članica Evropske Unije, je Zakonom o novčanoj naknadi žrtvama krivičnih dela¹⁸ regulisala pitanje naknade štete, na temelju načela društvene solidarnosti i pravednosti (Bukovac Puvača, 2013: 337). Ovim zakonom je predviđeno da pravo na novčanu naknadu ima lice koje je pretrpelo teške telesne povrede ili teško narušavanje zdravlja krivičnim delom sa elementom nasilja. Posebno je predviđeno da se pravo na naknadu ne može ostvariti kod krivičnih dela iz oblasti saobraćaja. O ovom pravu odlučuje Odbor za naknadu, koji odlučuje na osnovu zahteva koji podnosi oštećeno lice, a naknada se isplaćuje iz budžeta ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa. Crna Gora je takođe donela Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih dela nasilja¹⁹ kojim je predviđeno pravo na naknadu štete iz sredstava koji su obezbeđeni u državnom budžetu, odnosno u budžetu koji je namenjen ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa.

15 The implementation of European standards on crime victims in the Belgian criminal justice system, https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/458/482/RUG01-001458482_2011_0001_AC.pdf, 27, 04. Mart 2018.

16 Закон за подпомагане и финансова компензација на пострадали от престъпления, Обн. ДВ. бр.105, изм. ДВ. бр.32, изм. и доп. ДВ. бр.51, изм. ДВ. бр.63, чл. 3

17 European Commission v. Italian Republic Case 601/14, Court of Justice of the European Union, Press release no. 109/16.

18 Закон о новчаној накнади жртвима казnenih djela, *Narodne novine* br. 80/08, 27/11.

19 Закон о накнади штете жртвана krivičnih djela nasilja, *Službeni list CG* br. 35/2015.

Pored pitanja naknade štete oštećenim licima, postoje i brojni programi podrške, koji uključuju angažovanje nevladinog sektora i različite modele finansiranja podrške oštećenim licima.²⁰ Modeli finansijske podrške uključuju i različite načine finansiranja namenskih fondova za naknadu štete.²¹

Imajući u vidu navedeno, može se izvesti zaključak da institut odgovornosti države za naknadu štete predstavlja široko prihvaćen institut koji koriste socijalno odgovorne države, a kojim se ostvaruje i politika suzbijanja kriminaliteta.

3. Pravo oštećenog na naknadu štete u domaćem zakonodavstvu

Imajući u vidu činjenicu da domaći pravni propisi ne poznaju institut odgovornosti države za naknadu štete oštećenom licu, ali i činjenicu da je Republika Srbija potpisnica Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, čini se potrebnim da analiziramo domaće zakonodavstvo, probleme u praksi, kao i potrebu za izmenama domaćeg zakonodavstva.

Prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP) oštećeno lice je lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo.²² Oštećeno lice ima pravo da podnese predlog i dokaze za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva, kao i da predloži privremene mere za njegovo obezbeđenje.²³ Imovinskopravni zahtev se može odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla i može se podneti do završetka glavnog pretresa pred prvostepenim sudom. Organ postupka ima obavezu da proveri okolnosti koje su od važnosti za utvrđivanje imovinskopravnog zahteva, a oslobađajućom presudom može uputiti ovlašćeno lice da svoje pravo ostvari u parničnom postupku, osuđujućom presudom odnosno rešenjem o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja odlučiti o imovinskopravnom zahtevu u celini ili delimično, te u preostalom delu, ili u celini uputiti ovlašće-

---

20 Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova uskladenost sa Direktivom EU 2012/29/EU, http://www.mdtfjss.org.rs/archive/file/VSS%20-%20Final%20Report%20-%2008%2008%202016_SERBIAN.pdf, str.43, 26. Mart 2019.

21 Neki od načina finansiranja fondova se temelje na modelima zasnovanim na osiguranju (prihod od premije se odvaja za fond), naknadama iz zarada zatvorenika (deo zarade se oporezuje i sredstva se raspoređuju u fond), poreza na dobit od kockanja (deo oporezovanog iznosa se prebacuje u fond) u: Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova uskladenost sa Direktivom EU 2012/29/EU, http://www.mdtfjss.org.rs/archive/file/VSS%20-%20Final%20Report%20-%2008%2008%202016_SERBIAN.pdf str. 52, 26. Mart 2019.

22 Zakonik o krivičnom postupku – ZKP, *Službeni glasnik RS* br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14, čl. 2, st. 1, tač. 11

23 ZKP, čl. 50, st. 1, tač. 1

no lice da svoje pravo ostvari u parničnom postupku.²⁴ Za razliku od dosadašnjih rešenja ZKP je predvideo i mogućnost raspravljanja zahteva kada zahtev proističe iz protivpravnog dela koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo, odnosno delo izvršeno od strane neuračunljivog lica (Ilić i dr., 2014: 624). Jezičkim tumačenjem odredbi ZKP može se zaključiti da se o imovinskopravnom zahtevu može odlučiti u krivičnom postupku, kao prioritetnom načinu odlučivanja, ali i da se oštećeno lice može uputiti na ostvarivanje svog zahteva u parničnom postupku. Naime ZKP predviđa mogućnost odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu, ali se u praksi oštećena lica najčešće upućuju na ostvarivanje svog prava u parničnom postupku. Razlog ovakvih odluka je najčešće obrazlagan razlozima nepreciznih zahteva u pogledu visine pričinjene štete, ali i navodima da bi se odlučivanjem o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku izazvalo odugovlačenje postupka (Mrvić Petrović, 2016: 260).

Parnični postupak, regulisan Zakonom o parničnom postupku²⁵ može biti postupak u kom se odlučuje o imovinskopravnom zahtevu i to u celini ili delimično. Bitno je istaći da su mogućnosti parničnog suda različite u zavisnosti od toga da li postoji pravnosnažna odluka krivičnog suda ili ne. Naime, ukoliko je sud u krivičnom postupku doneo osuđujuću presudu ili rešenje o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, odnosno lečenja na slobodi, nadležan sud u parničnom postupku je vezan presudom krivičnog suda, koji za njega predstavlja predhodno pitanje pre meritornog odlučivanja, te sud u parničnom postupku ne može samostalno ocenjivati postojanje dela, ali ni ceniti da li postoji mogućnost primene načela integralne naknade ili subjektivne odgovornosti. Nasuprot tome u slučaju kada krivični sud nije odlučio o imovinskopravnom zahtevu u celosti ili delimično, parnični sud može samostalno da odluči o predhodnom pitanju (Poznić, 2009: 58). Primena načela integralne naknade ili načela subjektivne odgovornosti je značajna zbog mogućnosti oštećenog da ostvari pravo na potpunu naknadu kroz primenu načela integralne naknade, kojim je obuhvaćena stvarna šteta i izgubljene dobiti, a načelo subjektivne odgovornosti predstavlja izuzetak koji predviđa mogućnost ostvarivanja naknade prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenog, a koja je uslovljena postojanjem umišljaja, kada se visina naknade odeređuje prema subjektivnom kriterijumu, koji se ne predstavlja afekcionu vrednost stvari (Karanikić Mirić, 2011: 70-72). Za ostvarivanje prava oštećenog u parničnom postupku, značajno je istaći da Zakon o obligacionim odnosima predviđa štetu

24 ZKP čl. 252-258

25 Zakon o parničnom postupku-ZPP, *Službeni glasnik RS* br. 72/2011, 49/2013-odluka US, 74/2013-odluka US i 55/2014.

po osnovu krivice, odnosno odgovornost po osnovu krivice, kada je šteta prouzrokovana namerno ili nepažnjom.²⁶ Zakonom o obligacionim odnosima su takođe predviđeni i posebni slučajevi odgovornosti koji se vezuju za akte nasilja, terora, javnih demonstracija i uskraćivanja neophodne pomoći, a koji kao posledicu imaju smrt, telesnu povredu, uništenje odnosno oštećenje imovine, odnosno u slučaju uskraćivanja pomoći ugroženost života ili zdravlja.²⁷ Kada je stvar uništena ili oštećena krivičnim delom, učinjenim sa umišljajem sud može visinu naknade odrediti prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenog, odnosno u punom obimu, a u slučaju smrti, oštećenja zdravlja ili telesne povrede naknada štete će obuhvatati i troškove izgubljene zarade, lečenja i sahrane.²⁸

3.1. Ostvarivanje prava na naknadu štete

Iako su odredbe navedenih propisa definisale pitanja štete, visine štete i odgovornosti za štetu postavlja se pitanje naknade štete, kao vida zadovoljenja oštećenog, odnosno postavlja se pitanje da li je pravo na naknadu štete ostvarivo u praksi. Naime postavlja se pitanje rešavanja praktičnog problema kako sprovesti izvršenje naknade štete. Ukoliko se govori o odlučivanju o imovinskopравnom zahtevu u krivičnom postupku obaveza osuđenog da naknadi štetu sadržana je u presudi i ista se npr. treba naknaditi od lica koje je osuđeno na kaznu zatvora, ili kome je izrečena neka druga sankcija. Veoma često se dešava da lice odlukom o uslovnoj osudi bude obavezano na naknadu štete u određenom vremenskom periodu, pa čak i sukcesivno, uz mogućnost opoziva ukoliko dospelu obavezu ne izvrši u određenom periodu. U slučaju da se odluka o uslovnoj osudi opozove, u odnosu na osuđenog će biti izvršena strožija kazna, ali oštećeni neće ostvariti svoje pravo na naknadu štete. Drugi problem koji može nastupiti jeste da se oštećeno lice uputi na ostvarivanje imovinskopравnog zahteva u parničnom postupku, koji i nakon donošenja meritorne odluke zavisi od dobrovoljnog izvršenja od strane izvršioca krivičnog dela, ili oštećeni može svoje pravo ostvariti u novom postupku izvršenja na osnovu izvršne isprave regulisanog odredbama Zakona o izvršenju i obezbeđenju. Prema odredbama Zakona o izvršenju i obezbeđenju izvršenje se može sprovesti na nepokretnim stvarima, pokretnim stvarima, novčanim potraživanjima, zaradi, sredstvima na računu kod banke, štednom ulogu,

---

26 Zakon o obligacionim odnosima – ZOO, *Službeni list SFRJ* br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka US i 57/89, *Službeni list SRJ* br. 31/93 i *Službeni list SCG* br. 1/2003 – Ustavna povelja, čl. 158

27 ZOO, čl. 180-184

28 ZOO, čl. 189-195

tekućem računu, finansijskim instrumentima i udelom.²⁹ U praksi se može dogoditi da osuđeni krivičnim delom ne poseduje nikakvu imovinu, nije zaposlen te da izvršenje nije moguće. U oba slučaja oštećeni može imati obavezujuće presude, ali ne i faktičko ostvarenje prava na naknadu štete.

Kao jedan od poželjnih načina prevazilaženja navedenog problema sadržan je u Istanbulske Konvenciji, koja predviđa mogućnost supsidijarne odgovornosti države za naknadu štete, a koju je Republika Srbija ratifikovala. Kako je već i navedeno, ostvarenje naknade treba da bude sprovedeno u razumnom vremenskom roku, a strana ugovornica ima pravo na isticanje regresnog zahteva u odnosu na učinioca krivičnog dela. Mogućnost isticanja regresnog zahteva predstavlja veoma zanimljivo rešenje u ovoj materiji, imajući u vidu da je ovakav vid zahteva karakterističan za naknadu štete kod saobraćajnih nezgoda, odnosno da se mnogo češće primenjuje kod osiguranja, u stečajnom postupku i kao pravo poslodavca prema zaposlenom. Imajući u vidu odredbe Istanbulske Konvencije može se zaključiti da je namera Saveta Evrope bila da se efikasno i delotvorno zaštititi oštećeno lice u pogledu ostvarivanja prava na naknadu štete, a imajući u vidu koliko je teško ostvariti ovo pravo. Obavezivanje država, koje su ratifikovale Istanbulske Konvencije, da preduzmu sve neophodne mere i omogućće oštećenim licima pravo na potraživanje naknade u velikoj meri doprinosi unapređenju položaja oštećenog lica u krivičnom postupku. Kako je već i navedeno Istanbulska Konvencija predviđa i mogućnost stavljanja rezerve na član 30, a Republika Srbija je izjavila rezervu iz razloga potrebe za usaglašavanjem unutrašnjeg krivičnog zakonodavstva sa odredbama Istanbulske Konvencije. Imajući u vidu da je Istanbulska Konvencija ratifikovana 01. avgusta 2014. istog dana 2019. će rezerva prestati da deluje, ili će ista biti produžena do 2024. godine.

Obaveze iz Istanbulske Konvencije za Republiku Srbiju predstavljaju obavezu uspostavljanja instituta odgovornosti države na naknadu štete, odnosno čitavog mehanizma koji će uskladiti domaće zakonodavstvo sa obavezama iz Istanbulske Konvencije. Pored navedenog i zahtevi pregovaračkih procesa zahtevaju brojne izmene koje bi unapredile položaj oštećenog lica u krivičnom postupku. Imajući u vidu da se predmetna analiza bavi krivičnoprocesnim aspektom položaja oštećenog lica, radi sagledavanja celokupnog problema, samo se ukazalo na činjenicu da se Republika Srbija nalazi u konsultativnom procesu izrade Nacionalne strategije za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih

---

²⁹ Zakon o izvršenju i obezbeđenju, Službeni glasnik RS br. 106/2015, 106/2016 i 113/2017, čl. 54, st. 2

dela za period od 2019-2025³⁰, kojom treba da budu utvrđeni ciljevi unapređenja položaja žrtava i svedoka u krivičnom postupku, kao i da je Republika Srbija donela Akcioni plan³¹ za Poglavlje 23, koji se odnosi na potrebu usklađivanja sa evropskim standardima, a posebno Direktivom 2012/29/EU³².

Navedeno znači da bi bilo celishodno da se dopunom postojećeg zakonodavstva ili donošenjem posebnog propisa reguliše pitanje odgovornosti države za naknadu štete, kroz definisanje pojmovnih odrednica, slučajeva u kojima će se primenjivati, situacija koje mogu predhoditi odgovornosti države, ali i kroz regulisanje čitavog mehanizma zaštite, koji će zahtevati i obezbeđivanje sredstava za naknadu u okviru budžeta, odnosno regulisati pitanje regresnog zahteva.

4. Zaključna razmatranja

Analiza pitanja odgovornosti države za naknadu štete pokazala je da većina evropskih zakonodavstava poseduje odgovarajuće propise koji regulišu ovo pitanje. Razlike koje su uočene u pogledu regulative pitanja naknade štete nastale kao posledice izvršenog krivičnog dela su da li je predmetno pitanje regulisano kroz poseban zakon ili čini deo postojećeg zakonodavstva, da li se odgovornost odnosi samo na krivična dela sa elementom nasilja, odnosno da li je namera bitan element. Razlike se takođe mogu videti i u iznosima naknade, ali i u pitanju iz kog izvora će se naknada isplatiti.

Imajući u vidu potrebu za usaglašavanjem zakonodavstva sa ratifikovanom Istanbulsom Konvencijom prilikom odluke o tome da li će se doneti poseban zakon ili izmeniti postojeće zakonodavstvo veoma je važno analizirati predmetnu problematiku iz sledećih uglova. Pre svega je potrebno utvrditi koja je osnova supsidijarne odgovornosti države na naknadu štete, kako se plan odgovornosti može sprovesti, kao i koje su moguće praktične teškoće u sprovođenju plana od-

---

30 Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela, za period od 2019-2025 godine, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190219/190219-vest5.html>, 19. Mart 2019. Osnovni ciljevi ove strategije su uspostavljanje Nacionalne mreže službi podrške, unapređenje zaštite žrtava i svedoka, kao i podizanje svesti o pravima žrtava i svedoka. U odnosu na pitanje prava žrtava na nadoknadu štete utvrđeno je da je neophodno izraditi smernice za odlučivanje, kao i sprovesti obuku o odlučivanju o imovinskopravnom zahtevu javnim tužiocima i sudijama krivičnih odeljenja.

31 Akcioni plan za Poglavlje 23. <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/9849/finalna-verzija-akcionog-plana-za-pregovaranje-poglavlja-23-koja-je-usaglasena-sa-poslednjim-preporukama-i-potvrdjena-od-strane-evropske-komisije-u-briselu-.php>, 19. Mart 2019.

32 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, L 315/57

govornosti (Scott, 1967: 277). Važno je precizno definisati ko ima pravo da podnese zahtev na naknadu štete, u kom postupku, kao i pred kojim organom. Postoji mogućnost da se raspravljajanje o zahtevu poveri sudovima, ali i da se formira posebna Komisija, kako je regulisano u pojedinim uporednopravnim sistemima. Što se tiče samog normativnog okvira najadekvatnije bi bilo posebnim zakonom regulisati ovo pitanje, a koji bi sadržalo i jasno definisana prava kao što su: ko ima pravo da podnese zahtev, koji je vremenski okvir u kom se zahtev može podnesti, kako se određuje visina zahteva, da li postoji mogućnost da se ostvari pravo na pun iznos naknade ili mogu postojati i slučajevi delimičnog priznavanja zahteva, ali i koji je rok u kom država treba isplatiti oštećenom iznos naknade.

Imajući u vidu Direktivu 2004/80/EU, kao i probleme sa kojima su se države članice Evropske Unije susretale u postupku njene implementacije, veoma je važno jasno definisati u odnosu na koja krivična dela, odnosno u odnosu na koje posledice izvršenih krivičnih dela, se pravo na naknadu štete može ostvariti u posebnom postupku. Sa druge strane veoma je važno sagledati realne mogućnosti u kom se zakonodavstvo, ali i ekonomske mogućnosti nalaze.

Pored ovog pitanja neophodno je analizirati i ekonomski aspekt ovog pitanja, te predvideti iz kojih će se sredstava isplaćivati ovakve naknade. Imajući u vidu činjenicu da pojedina uporednopravna zakonodavstva poznaju institut supsidijarne odgovornosti države, odnosno naknade iz javnih fondova, većina država je obezbedila u budžetu sredstva namenjena za naknadu štete oštećenim licima. Ukoliko uzmemo u obzir činjenicu koliko iznosi budžet Republike Srbije, u odnosu na budžete evropskih država, nesumnjivo je da problem može predstavljati nemanje sredstava za rešavanje ovog pitanja. Sa druge strane ukoliko se predvidi mogućnost regresnog zahteva države postavlja se pitanje, u kojoj meri je zahtev ostvariv. Jedan od predloga koji bi omogućio zadovoljenje oštećenog, ali i postojanje sredstava iz kojih bi se naknade isplaćivale mogao bi se vezati za trajno oduzetu imovinu proisteklu iz krivičnog dela, odnosno imovinu kojom upravlja Direkcija za upravljanjem oduzetom imovinom³³. Naime novčana sredstva dobijena upravljanjem privremeno oduzetom imovinom, odnosno trajno oduzetom imovinom mogu predstavljati fond iz kog se može isplaćivati naknada štete oštećenim licima, bez obzira na to da li je konkretnim krivičnim delom, koje ima veze sa postupkom oduzimanja imovinske koristi, utvrđena obaveza naknade štete oštećenom licu. Na ovaj način bi se obezbedila sredstva za naknadu štete oštećenim licima, oštećena lica bi povratila sigurnost u pravosudni sistem i bila motivisana za prijavljivanje krivičnih dela, jer bi socijalno odgovorna dr-

33 Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik RS*, br.32/2013 i 94/2016.

žava garantovala ostvarivanje zagaranovanog prava. U prilog ovoj tezi govori i činjenica da je prema poslednjim objavljenim podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2017. od ukupno 90.348 prijava punoletnih lica, samo 20.674 podneto je od strane oštećenih lica³⁴. Podaci o broju prijava koje podnose oštećena lica³⁵ potvrđuju tezu da je potrebno izvršiti izmene i poboljšati položaj oštećenog lica u krivičnom postupku. U prilog navedenog govore i podaci da u Sjedinjenim Američkim Državama procenat prijave krivičnih dela od strane oštećenih lica kod krivičnih dela sa elementom nasilja iznosi preko 50%³⁶. Prijava krivičnih dela u Evropi prema statističkim podacima pokazuje da razvijene zemlje koje imaju jasno formulisanu politiku suzbijanja kriminaliteta beleže veći broj prijava, veće poverenje građana u rad policije i državnih organa, za razliku od država kod kojih nepoverenje građana u rad pravosudnih organa pokazuje i manji broj prijava krivičnih dela³⁷.

Imajući u vidu sve navedeno postoji jasna potreba za uključivanjem države u rešavanje pitanja naknade štete oštećenim licima, odnosno obaveza osiguranja ostvarenja zagaranovanog prava. Potreba za usaglašavanjem propisa sa standardima Evropske Unije, ratifikovanom Instanbulskom Konvencijom, ali i potreba za poštovanjem, sprovođenjem i neposrednom primenom prava, kao i jednakom zaštitom prava zahteva izmenu ili donošenje posebnog zakonskog propisa koji bi omogućio oštećenom ostvarivanje prava na naknadu štete.

Literatura

- Bentham J. (2014) *Principles of Penal law*. South Australia: The University of Adelaide, https://ebooks.adelaide.edu.au/b/bentham/jeremy/principles_of_penal_law/, 04. Mart 2018.
- Bukovac Puvača M. (2013) Državne naknade žrtvama kaznenih djela u Republici Hrvatskoj. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* br. 1, str. 333-354.
- Garkawe S. (1999) Restorative Justice from the Perspective of Crime Victims. *Queensland University of Tehnology law Journal* vol.15, pp. 40-56.

---

34 Bilten punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – prijave, optuženja i osude br. 643, Republički zavod za statistiku, Beograd 2018, 26, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20185643.pdf>, 12. Februar 2019.

35 Podaci o broju prijava oštećenih lica u odnosu na ukupan broj prijava su ujednačeni poslednjih godina i u 2014. iznose 28.195 od ukupno 92.600 prijava, u 2015. iznose 36.645 od ukupno 108.769 prijava, u 2016. iznose 23.193 od ukupno 96.237 prijava, <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=146>, 13. Februar 2019.

36 <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=tp&tid=96>, 20. Mart 2018.

37 <http://ec.europa.eu/eurostat/web/crime/database>, 20. Mart 2018.

- Ignjatović Đ. (2010) *Kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Centar za idavaštvo i informisanje.
- Ilić G. (2012) O položaju oštećenog u krivičnom postupku. *Anali pravnog fakulteta u Beogradu* br. 1, str. 137-158.
- Ilić G. i dr. (2014) *Komentar zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Karanikić Mirić M. (2011) Odmeravanje naknade štete prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenika. *Crimen* (II) 1, str. 57-88.
- Kolaković-Bojić M. (2017) Žrtva krivičnog dela (Poglavlje 23-norma i praksa u Republici Srbiji) *Zbornik radova – LVII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu*, Zlatibor, str. 140-150
- Marković R. (2009) *Ustavno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, JP Službeni glasnik.
- Mrvić-Petrović N. (2016) Zaštita prava žrtava i Evropske integracije, *Zbornik radova – LVI Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu – Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (Poglavlje 23-norma, praksa i mere harmonizacije*, Zlatibor, str. 254-262
- Mrvić-Petrović N., Ćirić J. (2013) Obeštećenje žrtava nasilja iz javnih fondova. *Sociološki pregled* br. 2, str. 211-229.
- Poznić B. (2009) *Komentar zakona o parničnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik.
- Salma J. (2008) Pravne osobine građansko-pravne odgovornosti /Razgraničenje građansko-pravne od krivično-pravne odgovornosti. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* br.1-2, str.79-88.
- Schafer S. (1960) *Restitution to victims of Crime*. London-Chicago: Stevens and Sons.
- Scott R. (1967) Compensation for Victims of Violent Crimes: An Analysis. *William & Mary Law Review* vol. 8:277, pp. 277-293,
- Scutt J.A. (1980) *Restoring Victims of Crime*. Canberra: Australian institute of Criminology.
- Shoham G. S., Knepper P., Kett M. (2010) *International handbook of victimology*. New York: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Stojanović Z. (2011) Preventivna funkcija krivičnog prava. *Crimen* (II) 1, str. 3-25.
- Stojanović Z. (2010) *Krivično pravo: opšti deo*. Beograd: Pravna knjiga.
- Turanjanin V., Kolaković-Bojić M., Batrićević A. (2018) *Procena nivoa usklađenosti Krivičnog zakonika Republike Srbije sa relevantnim standardima u okviru pristupnih pregovora sa Evropskom Unijom*. Beograd.

- Wright M. (1996) *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*, Winchester: Waterside Press.
- Ćirić J. (2010) Đenoveze sindrom. *Strani pravni život* br.1, str. 127-144.
- Škulić M. (2010) Načelo zakonitosti u krivičnom postupku. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* br.1, str. 66-107.
- Škulić M. (2017) Načelo krivice u krivičnom zakonodavstvu Srbije i mere bezbednosti. *Revija za kriminologiju i krivično pravo* br. 1, str. 9-50.

Ostali izvori:

- Akcioni plan za Poglavlje 23. <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacr-%20Konacna%20verzija1.pdf>,
- Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova uskladenost sa Direktivom EU 2012/29/EU, http://www.mdftjss.org.rs/archive/file/VSS%20-%20Final%20Report%20-%2008%2008%202016_SERBIAN.pdf,
- Bilten punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji – prijave, optuženja i osude br. 643 (2018) Beograd: *Republički zavod za statistiku*, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20185643.pdf>
- Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, L 315/57
- Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela, za period od 2019-2025 godine, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/190219/190219-vest5.html>
- Rezolucija Generalne skupštine UN 40/34 od 29. Novembra 1985, <http://media.cgo-cce.org/2013/06/17-Deklaracija-o-osnovnim-nacelima-pravde-u-vezi-sa-zrtvama-krivicnih-djela-i-zloupotrebe-vlasti.pdf>
- European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, ETS no. 116, Strasbourg 24 November 1983, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/116?desktop=true>
- Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims, Official Journal of the European Union L 261/15.
- Green paper Compensation to crime victims COM (2001) 536,
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52001DC0536>, 04. Mart 2018.

- Proposal for a Council Directive on compensation to crime victims, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2002/0562/COM_COM\(2002\)0562_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2002/0562/COM_COM(2002)0562_EN.pdf), 04. Mart 2018.
- The implementation of European standards on crime victims in the Belgian criminal justice system, https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/458/482/RUG01-001458482_2011_0001_AC.pdf
- Zakon za podpomagane i finansova kompenzacija na postradali ot prestypnenja, Obn. DV. br.105, izm. DV.br.32 , izm. i dop. DV.br.51 , izm. DV. br.63
- European Commission v. Italian Republic Case 601/14, Court of Justice of the European Union, Press release no. 109/16.
- Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, *Narodne novine* br. 80/08, 27/11.
- Zakon o naknadi štete žrtvana krivičnih djela nasilja, *Službeni list CG* br. 35/2015.
- Zakonik o krivičnom postupku-ZKP, *Službeni glasnik RS* br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.
- Zakon o parničnom postupku-ZPP, *Službeni glasnik RS* br.72/2011, 49/2013-odluka US, 74/2013 –odluka US i 55/2014.
- Zakon o obligacionim odnosima-ZOO, *Službeni list SFRJ* br.29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ* br.31/93 i *Službeni list SCG* br. 1/2003 – Ustavna povelja, čl. 158
- Zakon o izvršenju i obezbeđenju, *Službeni glasnik RS* br. 106/2015, 106/2016 i 113/2017,
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o spečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Sl. glasnik RS-Međunarodni ugovori* br. 12/2013.
- <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=146>
- <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=tp&tid=96>
- <http://ec.europa.eu/eurostat/web/crime/database>

Minja BLAŽIĆ PAVIĆEVIĆ

PhD student, Faculty of Law University of Novi Sad

COMPENSATION FOR DAMAGES AS SUBSIDIARY RESPONSIBILITY OF A STATE IN RELATION WITH CRIMINAL ACTS

The right of the damaged by a criminal act to a compensation for damages is oftenly seen as individual rights, but the realization of such right can be seen as an obligation of society as well. If we take a look at the modern democratic societies, existence of the legal and social state and if we are striving for to a decent realization of a principle "the rule of law" we must not ignore the fact that society consists of individuals and that the group of individual rights can be seen as an obligation of society. Social interest needs to strive for fulfillment of legal and legitimate individual rights, that are expressed through particular interests and one of which is certainly a right of a damaged to a compensation for damages. Even though it's being considered as an individual interest, a right of the damaged to a compensation for damages is a guaranteed right, and a significant part of a single right is a way and possibility for realization of such right. Having in mind the fact that opportunity for fulfillment of this right is also conditioned with the fulfillment of certain duties of the perpetrator of a criminal act, the subject of this work presents the analysis of certain ways in which a right to compensate for damages can be fulfilled, with a view on single solutions in comparative law that have a goal to upgrade and develop even more the position of the damaged in the criminal proceedings, and which would be presented as a request de lege ferenda.

Key words: *Compensation for damages, liability for damage, damaged, social obligation*

Ivana RADISAVLJEVIĆ, MA
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
saradnik u nastavi

Prikaz knjige

**STRAŽARI KONCENTRACIONIH LOGORA
NORVEŠKI STRAŽARI „SRPSKIH LOGORA“
U SEVERNOJ NORVEŠKOJ U 1942-1943.**

Nils Kristi (2018) *Norvežani stražari „srpskih logora”
na severu Norveške 1942-1943*. Beograd: Pravni fakultet
Univerziteta u Beogradu (*prevod: dr Rajko Bukvić*).

Nedavno je biblioteka edicije „Crimen“ postala bogatija za još jedno izdanje. Reč je o monografiji Nilsa Kristija (*Nils Christie*) „Stražari koncentracionih logora – Norveški stražari „srpskih logora” u Severnoj Norveškoj u 1942-1943“. Radi se o prvom prevodu ovog značajnog dela na srpski jezik. Čini se da odavno jedno izdanje nije pobudilo toliko interesovanje stručne javnosti kao što je to učinila ova monografija. Razlog leži u činjenici da se ona, između ostalog, osvrće na sudbine jednog dela srpskog stanovništva – oko 4.500 ljudi koji su dospeli u koncentracione logore u Severnoj Norveškoj za vreme Drugog svetskog rata, temi kojoj, nažalost, u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi nije posvećena adekvatna pažnja. Međutim, ono što monografiju čini jedinstvenom je to što autor svoju pažnju usmerava na analizu ne logoraša, već stražara koji su bili zaposleni u logorima u Severnoj Norveškoj. Sprovedeno istraživanje prikazuje nam stanje stvari iz jednog potpuno drugačijeg ugla – iz ugla onih koji su bili zaduženi da održavaju disciplinu u logorima.

Autor monografije je Nils Kristi, svetski priznat kriminolog, dugogodišnji profesor na Univerzitetu u Oslu. Ovo istraživanje predstavlja magistarski rad autora, odbranjen 1952. godine.

Knjiga se sastoji od 9 poglavlja i 3 priloga. Nakon kraćeg uvoda, sledi prvo poglavlje koje nosi naziv „Koncentracioni logori“ i u njemu se autor detaljno bavi opštim karakteristikama koncentracionih logora koji su postojali u Nemačkoj i na teritorijama koje je okupirala. Osnovni izvor saznanja činjenica koje se u ovom poglavlju izlažu jesu sećanja bivših zatvorenika, ali i podaci dobijeni od sudija i nepristrasnih posmatrača. Autor govori o ciljevima koje su stvaraoci logora imali na umu (gde se kao prvi navodi „neutralizacija ili uništenje nepoželjnih individua ili narodnosti“), o razlikama u odnosu na obične zatvore, uticaju nehumanih uslova života na zarobljenike u logorima, te o fizičkim i psihološkim posledicama koje su ovakvi uslovi proizvodili kod logoraša. „Konačni proizvod“ ovog sistema je, kako navodi Kristi, „čovek skelet ili živi kostur“, čovek na ivici smrti.

Drugo poglavlje, „Srpski logori“ posvećeno je razmatranju problematike logora u kojima su zatočeni bili Srbi. Takvih je logora u Severnoj Norveškoj bilo ukupno pet i oni su, sa aspekta uslova života u njima i ponašanja stražara prema logorašima bili veoma slični. Sledi detaljni prikaz života u svakom od njih, predstavljen kroz živopisna sećanja bivših logoraša, ali i meštana naselja koja se nalaze u neposrednoj blizini logora. Na kraju poglavlja, autor zauključuje da su srpski logori u Severnoj Norveškoj bili logori smrti, budući da je, samo tokom jedne godine u njima ukupno poginulo ne manje od 69% svih dovedenih zarobljenika.

U sledećem poglavlju „Norveški stražari“ autor podrobno objašnjava metod korišćen u istraživanju. Ispitani stražari podeljeni su u dve grupe – grupu mučitelja i/ili ubica („ekstremna grupa“) koja obuhvata stražare koji su bili osuđeni i „kontrastnu grupu“ koja obuhvata stražare koji nisu bili okrivljeni niti osuđeni za svoje ophođenje prema zatvorenicima logora u vreme rata. Nakon kritičke analize korišćenog uzorka, predočavaju se detalji intervjua koji je sproveden među stražarima, uz opis postupka pripreme za njegovo sprovođenje, ali i detaljan tok razgovora sa ispitanicima, uz objašnjenje kakav uticaj na dobijene odgovore bi mogao imati faktor nalaženja na slobodi ili u situaciji zatvorenosti i faktor vremena.

U okviru četvarte celine najpre se kroz odlomke sudskih presuda prikazuje ponašanje stražara iz grupe mučitelja i ubica, da bi se, kroz iskaze svedoka i odlomke iz vođenih intervjua, prikazalo i ponašanje onih koji spadaju u kontrastnu grupu.

U petom poglavlju autor identifikuje određene spoljne faktore koji su mogli da utiču na surovo ophođenje norveških stražara prema Srbima. Počinje se analizom na koji način su ispitanici postali stražari, gde se pronalazi veza između ekstremnog ponašanja i vremenskog raspona u kom su stražari bili upućivani u logore, dok se primećuje odsustvo takve veze sa konkretnim logorom u koji su stražari bili poslani. Slede detalji obuke kroz koju su prolazili, opis zadataka koji su im

bili dodeljivani, te prikaz loših uslova u kojima su živeli u logorima, gde vidimo da su se stražari koji su ispoljili surovije ponašanje više žalili na loše uslove života. Na samom kraju, analizirajući odnose među stražarima, Kristi zaključuje da je frustracija važan faktor koji je uticao na ispoljavanje ekstremnog ponašanja.

Tema šestog poglavlja jeste analiza ličnih osobina stražara, te se autor na ovom mestu osvrće na njihov uzrast, kriminalnu prošlost i zanimanje.

Sedma glava donosi nam prikaz analize tipova ličnosti stražara, ne bi li se otkrila razlika između ekstremne i kontrastne grupe prema ovom kriterijumu, korišćenjem Roršahove tehnike i metoda koji je tzv. kalifornijska grupa upotrebila radi ispitivanja autoritativnog i neautoritativnog tipa ličnosti. Anketa kalifornijske grupe bila je predočena i studentima radi komparacije dobijenih rezultata. Na ovom mestu, autor zaključuje da postoji vidna razlika između rezultata dobijenih od studenata i onih koji su dobijeni kod stražara, dok među samim stražarima razlike gotovo i da nema – naime, svi stražari su, nezavisno od grupe kojoj su pripadali, imali gotovo jednako izražene karakteristike koje oslikavaju autoritativne crte ličnosti.

Pretposlednje poglavlje daje nam pregled odnosa stražara prema logorašima Srbima. Ovaj deo podeljen je na nekoliko odeljaka, koji predstavljaju detaljnu analizu različitih aspekata odnosa stražara i logoraša, potkrepljeni velikim brojem citata iz sprovedenih intervjuua. Mnogi podaci su sistematizovani i prikazani korišćenjem tabela. Najpre, autor postavlja hipotezu da će članovi ekstremne grupe Srbe opisati kao sivu masu, a članovi kontrastne pružiti detaljniji opis, koju potvrđuje kroz ispitivanje različitih kvalitativnih karakteristika. Sledi detaljno objašnjenje zašto se članovi ekstremne grupe u manjem stepenu identifikuju sa Srbima, gde se kao glavni razlog navodi veoma izraženo mišljenje stražara iz ove grupe da u se Norvežani nikada ne bi ponašali kao Srbi, da su kojim slučajem oni dospeli u logore. Dalje, autor zaključuje da članovi ekstremne grupe manje razumeju teške životne uslove zarobljenika, samim tim i postupke koje su oni preduzimali kako bi preživeli. Za pripadnike ekstremne grupe Srbi nisu ljudi, već individue koje se po stupnju razvoja nalaze između životinje i čoveka, zbog čega ih se, u izvesnom smislu i boje. Analizirajući mišljenje respondenata o pripadnicima drugih nacionalnosti (Šveđanima, Englezima i Italijanima) i komparacijom dobijenih rezultata sa mišljenjem koje imaju o Srbima, autor nam pokazuje da se razlika između stavova ekstremne i kontrastne grupe vidi samo u odnosu prema Srbima, kao i da ekstremna grupa njima pripisuje isključivo loše karakterne osobine. Slede odlomci iz nekoliko intervjuua koji su vođeni sa stražarima, dok se na samom kraju ovog poglavlja nalazi sažeti prikaz svih karakteristika respondenata iz obe grupe.

Poslednje, deveto poglavlje sadrži zaključna razmatranja, gde autor, između ostalog, ističe da se srpski logori u Severnoj Norveškoj mogu smatrati logorima uništenja. Dva različita tipa ponašanja koje stražari iz ekstremne i kontrastne grupe ispoljavaju prema Srbima koji su se nalazili u logorima nisu povezana sa njihovim životima pre stupanja u službu. Naprotiv, glavni „krivac“ za surovo ophođenje leži u činjenici da su osuđeni stražari bili mlađi i neiskusniji, nisu razumeli situaciju u koju su zatvorenici dospeli dolaskom u logore. Ovi, ali i drugi pomenuti činioci, poput loših životnih uslova, kod njih su proizveli veliku frustraciju, koja je značila i odsustvo svakog normalnog kontakta sa Srbima – stražari su ih videli kao „sivu masu bez nijansi“, više kao životinje nego kao ljude, zbog čega su imali slobode i da se prema njima ophode surovo, pa i da ih ubiju.

Nakon ovog izlaganja slede tri priloga: prvi predstavlja uputstvo za sprovođenje intervjua, drugi pregled iskorišćenih izvora, gde se autor kratko osvrće na radove koji su korišćeni kao izvori, dok treći prilog predstavlja ocenu uzorka koji je u istraživanju korišćen. Na samom kraju nalazi se kraći pogovor.

Čini nam se da i samo na osnovu sumarnog prikaza sadržine ove monografije možemo zaključiti da je šteta što ona ranije nije pronašla put do naših čitalaca. Sistematičnost, uslovi u kojima je sprovedeno, ali i kritičnost i nepristrasnost koju autor pokazuje prilikom analize dobijenih rezultata čine ovo istraživanje metodološki doslednim, dok živopisna sećanja logoraša, stražara ali i žitelja naselja koja su se nalazila u blizini logora, koja su prikazana kroz odlomke vođenih razgovora sa njima daju ovom delu svojevrsnu „ljudsku“ dimenziju. Upravo zato, ali i zbog veoma jasnog stila i jezika kojim se autor koristi, krug potencijalnih čitalaca kojima je monografija namenjena gotovo da je neograničen – od onih koji žele da saznaju više o sudbinama našeg stanovništva koji je jedan deo rata proveo u logorima, pa sve do studenta koji se upoznaju sa primerima dobro sprovedenih istraživanja, ona može zadovoljiti različite zahteve čitalačke publike. S tim u vezi, nije neskromno reći da ovo delo predstavlja novootkriveno blago naučne misli, zbog čega može da stane rame uz rame sa klasičnim primerima kriminoloških istraživanja.

Dr Filip MIRIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu
stručno-tehnički saradnik

Prikaz knjige

**DELINKVENCIJA I PРАВNA REAKCIJA
– DELINKVENCIJA MALOLETNIH LICA I ZAKONOM
PREDVIĐENI OBLICI REAKCIJE**

Milica Kovačević (2018) *Delinkvencija i pravna reakcija – delinkvencija maloletnih lica i zakonom predviđeni oblici reakcije*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (ICF)

Delinkvencija maloletnih lica je bila predmet brojnih istraživanja i naučnih studija. Međutim, veoma mali broj njih je bio posvećen delinkvenciji lica do 14 godina starosti (dece), koji se u krivičnom smislu smatraju neodgovornim i kojima se ne mogu izricati krivične sankcije. Imajući u vidu da i deca mogu izvršiti i najteža krivična dela, neophodno je i ovom krivično pravnom fenomenu posvetiti pažnju.

U srpskoj krivičnopravnoj i kriminološkoj literaturi postoji nedostatak studija o delinkvenciji dece. Ovaj nedostatak na izvestan način popunjava monografija „Delinkvencija i pravna reakcija – delinkvencija maloletnih lica i zakonom predviđeni oblici reakcije“, autorke dr Milice Kovačević, docentkinje na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

Monografija je strukturalno podeljena na tri dela. Prvi deo nosi naziv *Delinkvencija i deca – opšta razmatranja*. U njemu su najpre razrešene neke opšte dileme o pojmu maloletničke delinkvencije (užem i širem shvatanju), a zatim o pojmu deteta. Ukazano je na različita određenja pojma deteta u različitim oblastima prava (porodičnom, krivičnom itd), naročito sa aspekta određivanja starosne granice do koje će se osoba smatrati maloletnom. Tako, prema Konvenciji UN o pravima deteta iz 1989. godine dete je svako lice koje nije navršilo 18 godina starosti, ako se punoletstvo u državama članicama ne stiče ranije ili kasnije. Za razliku od ovog određe-

nja, krivičnopravno određenje pojma deteta koje je prihvatio i srpski zakonodavac je znatno uže i prema njemu dete je svako lice koje u vreme izvršenja protivpravnog dela u zakonu određenog kao krivično delo, nije navršilo 14 godina. Autorka ukazuje i na pravne posledice ovih određenja pojma deteta. Ovo je posebno važno uzimajući u obzir da je predmet monografije pravna reakcija na delinkvenciju dece, što je jasno naznačeno u uvodu knjige. Prvi deo monografije se završava razmatranjima o osnovnim etiološkim karakteristikama delinkvencije dece, kroz prizmu najznačajnijih teorija kriminalne etiologije (klasične škole, bioloških, psiholoških i socioloških teorija) i analizom najznačajnijih međunarodnih pravnih akata iz oblasti maloletničke delinkvencije, čime čitalac dobija celovit sumarni pregled osnovnih teorijskih pitanja u vezi sa delinkvencijom dece i maloletnika.

Drugi deo monografije je ujedno i njen centralni i najvažniji deo. U njemu su prikazani najznačajniji mehanizmi pravne reakcije na delinkvenciju dece. Posebna pažnja je posvećena sistemu socijalne zaštite u Republici Srbiji i ulozi centara za socijalni rad u procesu reagovanja na antisocijalna i asocijalna ponašanja dece. Autorka je predstavila i iskustva drugih zemalja u ovoj oblasti, ukazujući pritom na prednosti i nedostatke pojedinih zakonskih rešenja. Sa komparativnog aspekta, posebno je značajan treći deo knjige u kome autorka analizira delinkvenciju dece i modalitete reakcije na nju u Švedskoj, Bugarskoj, Holandiji i Francuskoj. Kroz ovu analizu se može uočiti težnja u svim navedenim državama da se na nerepresivne načine reaguje na delinkvenciju dece, imajući u vidu da se radi o ličnostima koji još uvek nemaju do kraja razvijene kapacitete za shvatanje značaja svojih dela i upravljanje postupcima, te ne mogu biti učinioci krivičnih dela. U Švedskoj je naročito razvijen sistem socijalne zaštite sa mnoštvom programa za rad sa decom u sukobu sa zakonom, što je u radu posebno istaknuto.

Autorku odlikuje jasan i precizan stil pisanja. Uspela je da složene pravne fenomene u vezi sa delinkvencijom dece i maloletnika objasni na način pristupačan i čitaocima bez pravničkog obrazovanja. Poseban kvalitet ove monografije je vrlo detaljan indeks korišćenih pojmova i imena, što u mnogome olakšava snalaženje čitaocima i pronalaženje odgovarajućih teorijskih koncepcija.

Monografija „Delinkvencija i pravna reakcija – delinkvencija maloletnih lica i zakonom predviđeni oblici reakcije“ može koristiti, ne samo studentima fakulteta na kojima se izučava krivično pravo, kriminologija i socijalna reakcija na prestupništvo mladih, već i svima onima koji se u svom radu svakodnevno susreću sa ovim negativnim pravnim i društvenim fenomenom. Navedena monografija i stavovi izneti u njoj predstavljaju pravi podstrek istraživačima u ovoj oblasti da u budućnosti posvete više pažnje izučavanju i istraživanju delinkventnog ponašanja dece.

Olivera ŠEVO, MA
Pravni fakultet
Univerziteta u Banjoj Luci, asistent

Prikaz knjige

ISTORIJA MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG PRAVOSUĐA I OSNOVNE ODLIKE POSTUPKA PRED STALNIM MEĐUNARODNIM KRIVIČNIM SUDOM

Milan Škulić, Vanja Bajović (2017) *Istorija međunarodnog krivičnog pravosuđa i osnovne odlike postupka pred stalnim Međunarodnim krivičnim sudom*. Beograd: Dosije studio.

Početakom 2017. godine, svetlost dana je ugledala knjiga „Istorija međunarodnog krivičnog pravosuđa i osnovne odlike postupka pred stalnim Međunarodnim krivičnim sudom“. S obzirom na činjenicu, da u međunarodnom krivičnom pravu ovaj sud predstavlja najvišu tačku razvoja, korisnost jednog sažetog prikaza pomenutih pitanja je čitaocu od nesumnjivog značaja. Iako pred ovim Sudom i dalje stoje mnoge prepreke, i on još uvek nije uspeo da ostvari svoj puni zamah (a možda ni blizu toga), autori ove knjige upravo uspevaju da u prvom redu učine jasnom istorijsku putanju međunarodnog krivičnog pravosuđa i probleme koji su pratili nastanak stalnog Međunarodnog krivičnog suda, pa samim tim i objasne prepreke koje danas stoje pred njim. Sa druge strane, problemi koji nastaju u postupku pred ovim sudom, stvaraju potrebu za dodatnim objašnjenjima, koje su autori na izuzetno sažet i koncizan način ponudili.

Autori navedene knjige su prof. dr Milan Škulić i doc. dr Vanja Bajović, a ista je izdata od strane izdavačke kuće „Dosije studio“. Knjiga nije velikog obima i broji 160 stranica, obuhvatajući četiri poglavlja. Knjiga, iako podeljena u četiri poglavlja, obuhvata uslovno rečeno dve oblasti. Prva oblast knjige (što odgovara njenom prvom poglavlju) posvećena je istorijskom razvoju međunarod-

nog krivičnog pravosuđa, dok je drugi deo knjige koji čine ostala tri poglavlja posvećen međunarodnom krivičnom procesnom pravu, a tu pre svega njegovom pojmu, zatim načelima međunarodnog krivičnog procesnog prava, te prikazu postupka pred stalnim Međunarodnim krivičnim sudom. Prva tri poglavlja knjige kako to i sami autori u Predgovoru ističu, predstavljaju u stvari izdvojeni deo monografije prof. dr Milana Škulića „Međunarodni krivični sud – nadležnost i postupak“, koja tako izdvojena sada omogućavaju lakši pristup ciljnoj kategoriji čitalaca ove knjige, a to su pre svega studenti.

U prvom poglavlju knjige, čiji je autor prof. dr Milan Škulić dat je vrlo temeljan prikaz osnovnih etapa razvoja međunarodnog krivičnog pravosuđa. Autor vrlo vešto uspeva da predstavi okolnosti koje su kako pravne, tako i političke prirode, a koje su uslovljavale, a čini se da i danas uslovljavaju razvoj međunarodnog krivičnog pravosuđa, pa samim tim i razvoj ove relativno mlade grane prava. Posebnu pažnju autor posvećuje legalitetu i legitimitetu nastanka i delovanja Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Autor u ovom segmentu polemiše ne samo o načinu osnivanja Haškog tribunala, već i o samom nazivu ovog suda, kao i o pitanju njegovog legitimiteta. Autor vrlo sistematično odgovara na navode drugih autora i na taj način čini preglednim argumente koji su „za i protiv ovog tribunala“ isticali u naučnim krugovima. Ono što zasigurno karakteriše ovaj deo knjige jeste njegova sveobuhvatnost sa jedne strane, a njegova jezgrovitost i konciznost sa druge.

Ostala tri poglavlja ove knjige se odnose na međunarodno krivično procesno pravo. U drugom poglavlju je određen pojam međunarodnog krivičnog procesnog prava, dok su u trećem poglavlju vrlo detaljno predstavljena načela na kojima počiva međunarodno krivično pravo. Autor ovih poglavlja je takođe prof. dr Milan Škulić. Treće poglavlje nudi pregled načela na kojima počiva, pre svega stalni Međunarodni krivični sud, a potom i međunarodno krivično procesno pravo kao celina. Autor komparira načela u međunarodnom krivičnom procesnom pravu sa istim načelima u nacionalnim sistemima, navodeći primere instituta kod kojih ova načela dolaze najviše do izražaja i time stvara jasnu sliku karaktera krivičnog postupka pred stalnim Međunarodnim krivičnim sudom.

Autorka poslednjeg poglavlja je doc. dr Vanja Bajović. Ona je u ovom delu knjige vrlo jezgrovito objasnila karakter i tok međunarodnog krivičnog postupka pre svega pred stalnim Međunarodnim krivičnim sudom. Ovaj deo knjige omogućava čitaocu upoznavanje sa svakom posebnom fazom postupka pred ovim sudom, ali i uvid u postupke pred drugim međunarodnim krivičnim sudovima, kroz autorkin komparativni pristup određenim institutima i njihovoj pravnoj problematici i problemima koji su postojali ili i dalje postoje u njihovoj primeni. Au-

torka oživljava ovaj deo knjige na više načina – pre svega nudeći pregled izmena izvora prava koji se odnose na postupak pred ovim sudom, nudeći pri tome čitaocu i razloge koji su doveli do takvih izmena, ali i unoseći primere iz sudske prakse (iako oskudne) stalnog Međunarodnog krivičnog suda. Autorka na više mesta ukazuje i na probleme koji nastaju kao posledica „sukoba“ dva najveća pravna sistema na svetu i način na koji se taj „sukob“ odražava na odlučivanje u postupcima, odnosno na neujednačenu sudsku praksu.

Knjiga je pisana jednostavnim jezikom, i zasigurno je razumljiva ciljnoj populaciji – studentima master studija. Ona nije udžbeničkog karaktera, iako pojedini njeni delovi svakako zadobijaju takav oblik. U delovima u kojima sadrži naučnu polemiku autori uspevaju da je zadrže na nivou koji će biti razumljiv studentima i time ona uspeva da ostvari cilj koji je njoj dat u Predgovoru. Sa druge strane, ukoliko bi postojala potreba za saznanjem o određenim pitanjima koja se odnose kako na Haški tribunal ili druge međunarodne krivične sudove, ali i na međunarodni krivični postupak značajan deo ove knjige zbog konciznosti, jezgrovitosti i jednostavnosti stila bio bi razumljiv prosečnom čitaocu. Bilo kako bilo, ova knjiga predstavlja relevantan izvor saznanja o pitanjima koja se u njoj nalaze, bez obzira na motiv koji rukovodi čitaoca da se njima bavi.

UPUTSTVA ZA AUTORE

Revija za kriminologiju i krivično pravo je naučni časopis sa tradicijom dugom 56 godina, čiji su suizdavači Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu. Revija je kategorisana kao M52 (Časopis od nacionalnog značaja) i objavljuje članke iz oblasti krivičnog prava, kriminologije, penologije, viktimologije, maloletničke delinkvencije i drugih nauka koje proučavaju etiologiju, fenomenologiju, prevenciju i suzbijanje kriminaliteta.

Časopis izlazi tri puta godišnje. Brojevi 1 i 2 uključuju radove na srpskom, dok se broj 3 Revije uključuje isključivo radove na engleskom jeziku.

Radovi se dostavljaju na adresu sekretar.revija@gmail.com u sledećim rokovima:

- Broj 1: 1. april
- Broj 2: 1. septembar
- Broj 3: 1. decembar

Tehnička uputstva autorima članaka Revije za kriminologiju i krivično pravo

1. Članak treba da bude obima do 20 strana kucanog teksta duplog proreda. Koristiti font Times New Roman i veličinu slova 12.
  2. Prva stranica teksta treba da sadrži: **naslov rada, ime i prezime autora/autorke, apstrakt** (do 150 reči) i **4-5 ključnih reči**.
    - 2.1. Odmah iza prezimena autora (na prvoj stranici) otvoriti fusnotu u kojoj treba dati naziv institucije u kojoj autor radi, zvanje autora i e-mail. U slučaju koautorskih radova, navesti podatke za svakog koautora/koautorke posebno.
- Primer: Jovan JOVANOVIĆ¹*
- 2.2. U apstraktu moraju da budu jasno navedeni predmet i cilj rada, kao i osnovne teme koje će biti pokriveno.
  3. Naslove pojedinih odeljaka u tekstu dati u sledećem obliku:

1. Naslov odeljka (Times New Roman, 12, Bold)

1.1. Podnaslov 1 (Times New Roman, 12, Italic)

1.1.1. Podnaslov 2 (Times New Roman, 12, Regular)

---

1 Dr Jovan Jovanović je docent na Fakultetu...u Beogradu. E-mail: jovan@primer.net

Primer: 1. Službe koje pružaju pomoć žrtvama

1.1. Kategorije korisnika

1.1.1. Žene i deca

4. Koristiti **harvardski sistem citiranja**. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu objavljivanja i broj strane.

Primer: (Stevanović, 2009: 152).

Kada ima dva ili tri autora trebalo bi ih odvojiti zapetom (npr. Knežić, Savić, 2012).

Kada ima preko tri autora, trebalo bi navesti prezime prvog autora uz dodatak “i dr.” (npr. Hawley i dr., 2013).

U slučaju da dva autora imaju isto prezime, navesti i prvo slovo njihovih imena (npr. I. Stevanović, Z. Stevanović, 2015).

Kada se navodi sekundarni izvor, potrebno je napisati “prema” (npr. Ćopić prema Nikolić-Ristanović, 2011).

Ukoliko se navodi više radova različitih autora u istoj zagradi potrebno ih je razvojiti znakom tačka i zapeta (npr. Hannah-Moffat, 2005; Kemshall, 2002). U tom slučaju radove bi trebalo poređati prema prvom slovu prezimena.

- 4.1. U fusnotama davati samo propratne komentare, članove zakona i Službene glasnike.

- 4.2. Strana imena pisati izvorno.

5. Ukoliko se u tekstu nalaze slike ili tabele, na odgovarajućem mestu u tekstu uputiti na njih, npr. (Tabela 2).

Naslove dati iznad slika i tabela.

Primer: Tabela 1. Struktura viktimizacije prema polu

6. Obavezno priložiti popis literature na kraju teksta. Navesti sve citirane bibliografske jedinice abecednim redom, prema prezimenu prvog autora. Bibliografska jedinica treba da sadrži:

za knjige: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača.

Primer: Milutinović, M. (1977) Penologija. Beograd: Savremena administracija.

• **za poglavlja u knjizi:** prezime i prvo slovo imena autora, godina izdanja u zagradi, naslov poglavlja, u: prvo slovo imena (urednika), prezime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, naziv izdavača, broj prve i poslednje strane poglavlja.

Primer: Blagojević, M. (2013) Transnationalization and its Absence: The Balkan Semiperipheral Perspective on Masculinities. U: Hearn, J., Blagojević, M. & Harrison, K. (ur.) Transnational Men: Beyond, Between and Within the Nations. New York: Routledge, str. 261-295.

za članke u časopisima: prezime i prvo slovo imena autora, godina izdavanja u zagradi, naziv članka, naziv časopisa (kurzivom), volumen časopisa (kurzivom) u zagradi broj časopisa i broj prve i poslednje strane članka.

Primer: Ivanović, M. (2015) Droga, umetnost, kriminal. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34(4), str. 193-202.

za dokumenta preuzeta sa interneta: pored web strane upisati datum pristupa internet stranicama sa kojih su preuzeta.

Primer: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>, stranici pristupljeno 5.10.2012

Pre web strane može stajati i ime autora (ako je poznat) kao i naslov teksta. U tom slučaju ispred web strane dopisati - dostupno na:

za zakone: pored imena zakona napisati u kom je Službenom glasniku objavljen.

Primer: Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br.58/04.

za saopštenja sa naučnih skupova: prezime i prvo slovo imena autora, godina u zagradi, naslov rada, naziv konferencije (kurzivom), broj strane u knjizi apstrakata u zagradi, mesto izdanja, naziv izdavača.

Primer: Petrušić, N, & Stevanović, I. (2011) Pravna zaštita dece u Srbiji i međunarodni standardi. Prva godišnja konferencija Viktimološkog društva Srbije - Prava žrtava i EU: izazovi pružanja pomoći žrtvama (str. 87-102). Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Prometej.

za članke iz novina: prezime i prvo slovo imena autora, godina i dan u zagradi, naslov teksta, naziv novina, broj strane.

Primer: Jovanović, A. (2012, 5.decembar) Otkriveni plagijati naučnih radova, Blic, str. 5.

Moguće je navesti i web izdanje novina, kada se umesto strane stavlja - dostupno na: a zatim web adresa stranice i datum pristupa stranici.

Dodatna napomena: U popisu literature ne sme biti bibliografskih jedinica koje se ne navode u tekstu rada, a moraju biti sve jedinice koje se pominju, uključujući zakone, izveštaje, ali i veb strane (koje idu u sekciju Internet izvori u okviru Literature).

7. Obavezno priložiti na kraju rukopisa: naslov rada, apstrakt i ključne reči na engleskom jeziku.

» Svi članci se anonimno recenziraju od strane dva kompetentna stručnjaka, na osnovu čega Redakcija donosi odluku o objavljivanju.

Radovi ne smeju biti već objavljeni, niti predati za objavljivanje na nekom drugom mestu.

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

343

REVIJA za kriminologiju i krivično pravo /
glavni i odgovorni urednik Ivana Stevanović.
– Vol. 41, br. 1 (jan./apr. 2003)- . - Beograd :
Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i
praksu : Institut za kriminološka i sociološka is-
traživanja, 2003- (Beograd : Službeni glas-
nik). – 24 cm

Tri puta godišnje. - Je nastavak: Jugoslovenska
revija za kriminologiju i krivično pravo = ISSN
0022-6076
ISSN 1820-2969 = Revija za kriminologiju i
krivično pravo

COBISS.SR-ID 116488460

